

SEMİKOLON

TEMASEKTION:
RETSANSKUELSER
PÅ TVÆRS

Semikolon; har som semikolon i skriftsproget funktion af at være et både-og tegn; både afhængigt af historien, der gik forud, men samtidigt (og vigtigst) peger det frem og vil noget mere. Et ; indstiller således opmærksomheden på det, der kommer efter. Og følgelig giver tegnet ikke mening i sig selv men kræver en sammenhæng at blive set i.

Som sådan er tegnet kun den halve sandhed, idet sandheden og semantikken først udfoldes i interpretationen. Tidsskriftets intention er derfor ikke at være dogmatisk og monologisk sandhedspostulerende, men i stedet dialogisk, ”it takes two to do research”, hvilket igen vil sige at tilvejebringe et åbent forum. Dette forum skabte en flok studerende ved idéhistorie, semiotik og filosofi – alle ved Århus Universitet, da de i sommeren 2000 grundlagde tidsskriftet Semikolon. Målet er – i form af artikler, oversættelser, interviews, boganmeldelser og ikke mindst specialesynopsis – indenfor emnerne idéhistorie, semiotik og filosofi at skabe og udbrede en kritisk tværvenskabelig dialog mellem juniorforskere i hele Danmark, primært studerende ved de højere læreranstalter. At Semikolon er tværvenskabeligt betyder, at vi ikke ønsker at præsentere verden vha. en bestemt metodisk tilgang eller vidensstrategi. Vi ønsker at præsentere verden gennem så mange forskellige tilgange som muligt, for at afdække verden og tilgangene, og for at skabe dialog. Det eneste krav i en sådan dialog er, at der tales ud fra et minimum af fælles forståelse.

Det diskuteres for tiden hvad humaniora er, eller bør være. I dette nummer af Semikolon forsøger vi at give et simpelt bud: Kombinationen af dybde og aktualitet.

Om Semikolon nr. 9

Foruden temasektion, anmeldelser og polemik har vi i dette nummer af Semikolon valgt at bringe to artikler af almindelig humanistisk interesse. Det drejer sig om Paw Hedegaard Amdisen og Kåre Blinkenberg, der begge forener dybde og aktualitet i behandlingen af henholdsvis magtstridens konstans og forholdet mellem marketing og det postmoderne.

Netop dette skel mellem dybde og/eller aktualitet, er særlig vigtigt at forholde sig til i disse tider, hvor humaniora synes at undergå en (større?) forandring som følge af, hovedsagelig udefrakommende, pres. Dette var til debat i sidste nummer af Semikolon under temaet 'Kulturkamp'¹. I mellemtiden er Humboldt-bevægelsen opstået² som reaktion på erhvervsretningen af universiteterne og den påståede afvikling af grundforskningen.

Der kan ikke være nogen tvivl om relevansen af at forholde sig til denne forandring, og der skal fra redaktionel side af, endnu engang opfordres til dette. Selv har vi valgt at forholde os til dette, ved at bringe Amdisens og Blinkenbergs artikler, temasektionen *retsanskuelser på tværs* samt en fyldig anmeldelsessektion om de nyeste bidrag inden for humanistisk forskning. Tilsammen giver det et bud på, hvad der kunne være et kendetegn for humaniora: Kombinationen af dybde og aktualitet.

Retsanskuelser

Dette nummers temasektion omhandler ret og jura i forskellige vinklinger. Der er i store træk tale om indefra- og udefrakommende retsanskuelser, i den forstand at bidragene kommer fra både jurister og ikke-jurister.

Men hvad er formålet med at bringe disse vidt forskellige retsanskuelser sammen i ét tidsskrift? Er der overhovedet nogen potentiel læserkreds til en sådan samling? Både ja og nej. Umiddelbart har jurister ikke megen interesse i kognitive teorier og sprogforskning, og omvendt synes retten ikke noget oplagt studium for den kognitive videnskab. Men så alligevel, tanken har en vis vedholdenhed over sig, og forfølger man den, vil man også finde andre, der mener at ret og kognition har noget at sige hinanden. Særligt i USA har ideen vundet udbredelse, og man kan følge den tilbage til begyndelsen af firserne hvor Gruter-projektet³ blev lanceret. Kort fortalt handlede Gruter-projekter, nu *Gruter Institute*, om at skabe en tværvidenskabelig tilgang til retlige og sociale fænomener ved inddragelse af elementer fra bl.a. jura, biologi, adfærdsforskning, sociologi, økonomi og antropologi. Senere er neuro- og kognitionsforskningen kommet til, og den tværvidenskabelige retsforskning har bl.a. bredt sig til Brooklyn, hvor der i 1999 blev oprettet et *Center for the Study of Law, Language and Cognition*⁴ på Brooklyn Law School.

På de mere hjemlige kanter ser dette tværvidenskabelige projekt ikke ud til at have vundet det store fodfæste endnu. Bortset fra et enkelt symposium på Center for Semiotik i 2004 under titlen *Law and Cognition*, har den danske retsvidenskab langt hen ad vejen holdt sig for sig selv. Dermed ikke sagt at den ikke har ladet sig

inspirere. Som vi kan se i sektionens bidrag, er dansk retsvidenskab aldeles inspireret af filosofi først og fremmest, som vi kan læse i Nis Nicolaisens 'Dommerfilosofi', men også historiske, sociale og hermeneutiske dimensioner er relevante i dansk ret. Blandt andet Frederik Waages artikel 'Juridisk fortolkning som middel for magthaverne' viser klart interessen i det historiske, en interesse der også deles af Helle Ina i udforskning af den juridiske ejendomsret. Om dette forskningsprojekt er det endvidere interessant at bemærke den semiotiske og filosofiske problemstilling *at eje noget*, og hvordan denne problematik behandles i et felt hvor praksis kommer først og definitionerne bagefter.

På tværs

Bag dette nummers temasektion ligger intentionen om at gå på tværs af faggrænser. At bringe artikler, personer og tanker sammen af vidt forskellig karakter, og så håbe på at der findes en læser der både kan, tør og vil begive sig ud på gyngende grund. Faktisk så gyngende at man end ikke kan tale om et felt eller en disciplin - *endnu*.

Fra den kognitive videnskab er indstillingen dog klar: retten har interesse! Dette kan man blandt andet se eksempler på i Blackwell's: *A Companion to Cognitive Science* hvor et afsnit netop er dedikeret til 'legal reasoning'.⁵

I dette nummer af Semikolon er denne interesse reflekteret i to artikler, begge på engelsk, af henholdsvis Esther Pascual og Jacob Orquin. Under titlen 'Triadic Questions in Court: A case study' behandler Pascual de kognitivt lingvistiske aspekter af retssagen, nærmere betegnet den amerikanske retssag, hvor der synes at foregå noget i retning af fiktive trialoger

mellem anklagemyndigheden, forsvaret og juryen (se også anmeldelsen i dette nummer af Pascuals *Imaginary Trialogue*). Også Orquin har taget udgangspunkt i retssagen, denne gang danske byretssager, og under titlen 'Cognitive Implications in Establishing Danish City Court Trials' udforskes de kognitive mekanismer, der kræves for overhovedet at have en retssag.

Juridisk interesse?

En ting står dog klart: At man i udlandet har set relevansen og aktualiteten i en bestemt fagkombination, såsom jura og kognitionsforskning, betyder ikke, at man på dansk grund føler behov for noget lignende.

Dansk retsvidenskab har fulgt et andet historisk forløb end den amerikanske, og der er grund til at antage, at små forskelle har betydning for graden af konservatisme og vurderingen af, hvad der er relevant for en retsvidenskab.

Ikke desto mindre har også dansk retsvidenskab længe været under stærk indflydelse fra andre videnskaber, f.eks. gennem positivisme, hermeneutik og sociologi, og man må formode, at medmindre retsvidenskaben er moden/ færdigudviklet, vil dens udvikling fortsat hænge sammen med indoptagelsen af teorier og metoder fra andre felter. Hertil skal så tilføjes, at en vurdering af de mest fremtrædende strømninger i videnskaben for tiden må siges at stille kognitionsforskningen i en stærk position. Ikke overraskende er det også kognitionsforskningen, man har indtaget i amerikansk retsvidenskab som det sidste nye.

Vi kan dog kun gisne om hvilken retning dansk retsvidenskab vil udvikle sig i, men i fald man fatter interesse for

kognitionsforskningen fra juridisk side, kan vi da bryste os af at have været på forkant med udviklingen.

God fornøjelse med Semikolon nr. 9

- *Redaktionen*

Noter

¹ Semikolon årg. 4, nr. 8, 2004 Tema: Kulturkamp

² se f.eks. CAMPUS nr. 4, 2004 Aarhus Universitet *eller* www.ideportalen.dk/phpBB2/viewtopic.php?t=118

³ se evt. www.gruterinstitute.org

⁴ se evt. www.brooklaw.edu/centers/cognition/

⁵ Bechtel, William & Graham, George: A Companion to Cognitive Science (1998) Blackwell Publishers

Magtstridens konstans

Machiavelli: Begivenhed, virkning, aktualitet

Det er blevet fremhævet, at Niccolò Machiavelli (1469-1527) er den tænker, der sætter den moderne politiske diskurs i bevægelse, idet han – løsrevet fra de forestillinger man indtil da havde haft om det politiske som en kategori med særlig tilknytning til det etiske (det gode liv) – udvikler et autonomt begreb om en politisk ”teknik” eller ”videnskab”¹. Dette er dog, som der også senere i denne fremstilling skal gøres opmærksom på, en sandhed med visse modifikationer. Dels synes det, at man, hvis man læser Machiavelli – både dennes mest kendte og berygtede værk *Il Principe* (1532, herefter *Fyrsten*) og det mindre kendte, men ikke mindre indflydelsesrige værk *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (1531, herefter *Discorsi*)² – finder klare etiske standpunkter, dels er der nogle træk ved Machiavellis værker (både historisk-logiske og internt tekstuelle), som afviger markant fra det vi normalt i vores nutidige sammenhæng opfatter som videnskabeligt – eller sagt mere specifikt: Det vi måtte betragte som moderne statsvidenskab (statskundskab).

Hermed ikke sagt, at der ikke er rimelighed i at placere Machiavelli som en slags indgangsfigur til vor egen epokes – det

modernes, nutidens (*die Neuzeit*) – politiske tænkning. Her behøver man bare at tænke på den funktion af anstødssten, generator og uomgængeligt omdrejningspunkt, som Machiavelli har udgjort for eftertidens politiske tænkere og magtteoretikere. Det er blot en vigtig pointe, hvilket også vil blive understreget i første afsnit af denne artikel, at Machiavelli ikke aldeles tilhører vor egen idehistoriske forståelseshorizont, og at han og hans værker følgelig – i første omgang – må forstås på baggrund af deres særegne historiske og intellektuelle kontekst.

Når dette nu er fremhævet, så er det dog omvendt også indlysende, at ingen større idehistorisk begivenhed – som eksempelvis Machiavelli – kan forstås udelukkende på baggrund af sin historiske eller idemæssige situerethed. Mellem os og forståelsen af en given tænker er der således næsten altid et virkningshistorisk eller receptionshistorisk forløb, hvor denne tænkens ideer og begreber til stadighed underkastes nye tolkninger og gengivelser. Dette gælder naturligvis også Machiavelli, hvorfor denne artikels andet afsnit er helliget nogle af Machiavellis væsentligste virkningshistoriske repræsentationer.

Endelig skal der afslutningsvist, i meget generelle vendinger, peges på nogle aktuelle temaer i Machiavellis tænkning.

Machiavellis hovedværker i deres historiske og intellektuelle kontekst³

Machiavelli står som en vigtig transformationsfigur i de politiske ideers historie. Således er der på den ene side, som nyere idehistorisk forskning har accentueret (Skinner 1998), klare forbindelseslinier fra Machiavelli og dennes samtidige til den italienske senmiddelalder – både skolastikkens (eks. Marsilius af Padua) og de tidligste humanisters (eks. Brunetto Latini) – politiske tænkning⁴. På den anden side, så har Machiavelli som idehistorisk begivenhed, hvilket vil blive uddybet senere i denne artikel, givet anledning til en kompleks og omfattende virkningshistorisk repræsentationslitteratur, og har således haft afgørende betydning for eftertidens politiske idehistorie. Denne placering mellem præmoderne og moderne forestillinger om det politiske gør det vigtigt, med henblik på en mere nuanceret forståelse af Machiavellis idehistoriske betydning, at underkaste Machiavellis hovedværker og deres historiske og intellektuelle kontekst – renaissance italienske bykulturer – et nærmere blik.

Det blev ovenfor anført, hvorledes der fra den italienske senmiddelalder politiske tænkning var klare forbindelseslinier til Machiavelli og dennes samtidige, men der fandtes i Machiavellis samtid naturligvis også brud – ikke bare med fortidens tænkning, men også fortidens politiske institutioner. Således overgik de fleste af Nord- og Midtitaliens bystater i slutningen af 1200-tallet og i starten af 1300-tallet fra en ledelse,

der var centreret omkring den såkaldte *podestà* – en slags officiel øvrighedsfigur, som af den stemmeberettigede del af befolkningen var blev udstyret med en slags tidsbegrænset fuldmagt (med det latinske udtryk *potestas*) – til en mere monarkistisk form for styre, hvor en enkelt *signore* (også kaldet *Capitano del Popolo*) for livstid blev sat i spidsen for byen (ikke sjældent var denne titel og magtposition også direkte arvelig). Denne udvikling skyldtes i et vist omfang, at man med de mere ”åbne” styreformer havde oplevet så mange interne stridigheder og fraktioneringer, at det efterhånden havde bragt flere byer på borgerkrigens rand. Det blev i forlængelse af disse oplevelser – i delvis modsætning til traditionen (eks. Marsilius og Latini) – nu acceptabelt, at bystaten (mere eller mindre på livstid) blev styret af et enkeltindivid, og at byens borgere således ikke længere nødvendigvis var magtens suveræne ophav og udøvere (Skinner 1988: 409-12).

To af periodens mest indflydelsesrige italienske bystater – Firenze og Venedig – vedblev dog, trods tendenser og bevægelser i retning af enmands- eller fåmandsvælde⁵, at have et ganske særligt forhold til idealet om en republikansk konstitution og et vist mål af politisk deltagelse. Typisk for dette forhold, for nu at blive i Machiavellis geografiske kontekst (Firenze), er Leonardo Bruni (1377-1444), der i sin hyldest til den florentinske bystat *Laudatio florentinae urbis* (1403/04) fremhæver, at Firenzes storhed først og fremmest skyldtes Firenzes frie, republikanske forfatning. En forudsætning for bystatens fortsatte fremgang og selvstændighed (frihed) er borgernes aktive deltagelse i og indflydelse på det politiske fællesskab (*vita activa civilis*): ”Det er fordi Firenze har anerkendt, at der omkring det

som vedrører folket i sin helhed ikke bør tages beslutninger af andre end folket selv, at friheden blomstrer og retfærdigheden vedligeholdes på så enestående konsekvent vis i denne by”⁶ (Skinner 1988: s. 418). Borgernes dygtighed (*virtus*)⁷, deres vilje til at deltage aktivt i arbejdet for det fælles bedste (republikken), er her af afgørende betydning. Idealet for den republikanske litteratur er således den aktive medborger, der med sin *virtù* (færdighed, dygtighed) deltager i samfundslivet (*il vivere civile*), hvilket indebærer retten til med- eller selvbestemmelse, som igen for de republikanske teoretikere definerer det at være fri (*il vivere libero*).

Virkelighedens verden var dog en lidt anden. I starten af 1400-tallet begyndte den velhavende Medici-familie, der havde skabt sig en formue på at fremstille medikamenter (heraf familienavnet) og efterfølgende havde konsolideret sig med bankvirksomhed, i stigende grad at gøre sin indflydelse og dominans over den florentinske republik gældende. Firences intellektuelle priste nu – med ganske få undtagelser – den venetianske republik, der i sin konstitution var anderledes elitær og aristokratisk; hvis de da ikke i fyrstespejlets form⁸, som tilfældet efterhånden var i de fleste andre italienske bystater, henvendte sig direkte til byens reelle leder (det medlem af Medici-familien, der p. t. anførte republikken). Man fremførte – med udgangspunkt i Platons filosofi, der på dette tidspunkt var fokus for en fornyet interesse – det kontemplative liv (*vita contemplativa*) som den menneskelige idealtilstand (Skinner 1988: s. 429). Dette gav naturligvis de forestillinger om borgernes aktive deltagelse i det politiske liv, som bl. a. Leonardo Bruni havde haft, trange vilkår.

I slutningen af 1400-tallet og starten af 1500-tallet oplevede den florentinske republikanisme dog en kort opblomstring, hvilket skyldtes at Medici-familien, efter det magtfulde familiemedlem Lorenzo il Magnifico (1449-92) død, mistede dens ellers så faste greb om byen og blev tvunget i eksil, hvorefter først munken Savonarola og senere, da Savonarolas ”puritanske” republik brød sammen (1498), en række af byens fremtrædende borgere opbyggede et bredere republikansk styre. Det var dette styre Machiavelli i perioden fra 1498 til 1512 kom til at tjene som særlig diplomatisk udsending og politisk rådgiver. De konkrete erfaringer, som Machiavelli gjorde i forbindelse med dette arbejde blev – kombineret med et indgående kendskab til de romerske klassikere indenfor historieskrivning, etik og retorik m. v.⁹ – grundlaget for Machiavellis efterfølgende forfatterskab.

Var Medici-familien, støttet af den spanske kongemagt (og pavemagten), ikke vendt tilbage som Firences absolutte eneherkere i 1512, så er det ikke sikkert, at Machiavellis forfatterskab – i den form vi kender det i dag – ville have eksisteret. Under alle omstændigheder er det nok yderst tvivlsomt, at det værk, der i eftertiden er blevet fremdraget som Machiavellis altoverskyggende hovedværk, *Fyrsten* nogensinde ville have set dagens lys. Men Medici’erne vendte tilbage: Machiavelli blev frataget sit offentlige embede og blev senere (i 1513), efter mistanke om delagtighed i en sammensværgelse mod det nye styre, fængslet og underkastet tortur, men blev (som led i en generel amnesti i anledning af Giovanni de Medicis udnævnelse til pave) løsladt, og skrev så samme år *Fyrsten*, der i den konkrete situation må ses som Machiavellis forsøg på

– ved at tilbyde sin viden og sine erfaringer til de nye herskere, Medici-familien – at genvinde sit offentlige embede. *Fyrsten* er, set med denne optik, et værk, som i uhyre grad er betinget af konkrete historisk-strategiske omstændigheder, men som faktisk også – i kraft af sit gennemæssige tilhørsforhold (fyrstespejlet) – følger sig ind i ganske bestemte traditioner. Dog, som det skal blive påvist, med visse forskydninger eller tilføjelser i forhold til disse, som vi må tilskrive Machiavellis teoretiske originalitet.

Machiavellis primære interesse i *Fyrsten* samler sig omkring, hvordan den 'nye' fyrste eller den 'nye' hersker bedst etablerer, regerer (*governare*) og opretholder (*mantenere*) sit styre (Machiavelli 1954: s. 5)¹⁰. Det er i denne forbindelse en vigtig pointe, som Machiavelli også på diskret vis fremhæver i begyndelsen af *Fyrstens* tredje kapitel, at det netop er de nye eller nyerhvervede fyrstedømmer, som giver vanskeligheder (Machiavelli 1954: s. 6). Eller sagt på en mere utilsløret måde: At det er disse nyerhvervede fyrstedømmer eller stater, som Machiavelli finder det interessant at beskæftige sig med. Dette er vigtigt at være opmærksom på, hvis man ønsker at forstå Machiavellis polemiske ærinde med *Fyrsten*, som ganske klart blotlægges i det seksogtyvende kapitels opråb til Medici'erne om at befri Italien fra barbarernes (underforstået periodens skiftende franske og spanske forsøg på at dominere Italien) åg, og skabe en ny italiensk statsdannelse, der ville kunne leve op til tidens og tilfældets påtrængende udfordringer (Machiavelli 1954: s. 83-86). Allerede her er det tydeligt, at der er elementer i Machiavellis forfatterskab, der peger udover de gengivelser af Machiavellis position – som et forsøg på at etablere en neutral politisk teknik eller tidlig form for

videnskab, rensat for etiske overvejelser – der indledningsvist blev nævnt i denne artikel¹¹.

At rådgive fyrsten om hvorledes han burde opføre sig, såfremt han ville opnå fred, fremgang og storhed for sig selv og sin befolkning, var – ganske som antydnet – ikke nogen nyhed. Fyrstespejlet var således, som det er blevet fremdraget, en veletableret type litteratur, da Machiavelli med *Fyrsten* leverede sit bidrag til genren. Ser vi på den indholdsmæssige side af sagen, vil vi dog straks opdage, at Machiavelli på afgørende vis bryder med traditionelle og fremherskende forestillinger om hvilke egenskaber en potentiel hersker må gøre brug af for at opretholde og sikre sin og dermed (by)statens magtposition (*mantenere lo stato*)¹². Det var eksempelvis en udbredt forestilling, at fyrsten måtte være i besiddelse af en vis dydighed, visse dygtigheder eller egenskaber (*virtù*) for at blive en fremgangsrig hersker – en forestilling, som Machiavelli da heller ikke opponerede direkte imod, men, kan man sige, derimod definerede på en ganske ny og radikalt anderledes måde. Hvor traditionen havde defineret de dyder og egenskaber (*virtues*) som en fyrste burde være i besiddelse af i termer som barmhjertighed, mildhed, og eksemplarisk moralsk adfærd (klassiske stoisk-kristne idealer), så fremhæver Machiavelli det som en af fyrstens fornemste opgaver at være i stand til at overskride disse traditionelle definitioner eller fordringer (uden tilsyneladende at overskride dem), når den politiske nødvendighed (*necessità*) dikterer det; hvis fyrstens (og i forlængelse heraf statsdannelsens) overlevelse trues: ”Det er derfor ikke nødvendigt, at en fyrste reelt set er i besiddelse af de ovenfornævnte kvaliteter (de kvaliteter der udmærker den traditionelle opfattelse af den dydige,

kristne fyrste, PHA), men det er omvendt nødvendigt tilsyneladende at være i besiddelse af disse. Ja, jeg vil endda vove at påstå, at det er skadeligt at besidde og udøve disse, mens de, når man blot synes at besidde dem, er nyttige. Man må synes at være mild, trofast, human, retskaffen og gudfrygtig, og også være det; men man må så sandelig også være indstillet på, om fornødent, at kunne vide at forvandle sig til det modsatte. Dette må man forstå, at en fyrste, og i særdeleshed en ny fyrste, ikke kan udøve alt det, som er grundlaget for et godt ry blandt menneskene, da det ofte – for at sikre sin og statens overlevelse (*mantenere lo stato*) – er nødvendigt at handle i modstrid med trofastheden, barmhjertigheden, humaniteten og religionen. Derfor må han have et sind (*animo*), der er disponeret for at vende sig som fortunas vinde og tingenes omskiftelser byder, og, som sagt ovenfor, ikke unnlade at gøre det gode, men vide at gøre det onde, når dette er nødvendigt (Machiavelli 1954: s. 57-58)¹³. Som det fremgår af dette centrale citat, så er det for Machiavelli ikke en målsætning i sig selv at overskride de traditionelle fordringer til fyrstens opførsel. Hvis disse fordringer endelig skal overskrides, så skal det ske på en måde, der ikke afslører, at en overskridelse rent faktisk finder sted. Fyrsten må på denne måde altid *synes* at være i besiddelse af de traditionelle dyder – ja, han må til enhver tid opretholde illusionen om dydernes omnipotens (og skal da også helst gøre det gode, når ingen omstændigheder tvinger ham til andet); men han skal, hvis hans og dermed statens position eller status udsættes for fare, være i stand til – hvilket for Machiavelli udmærker den sande fyrste – at gøre det nødvendigt onde, at tilsidesætte samfundets og ikke mindst

religionens, kristendommens etiske værdier og fordringer (herunder også sine egne etisk-religiøse præferencer), og eliminere den overhængende fare eller trussel med alle de midler, der måtte stå ham til rådighed.

Dette betyder naturligvis også, at den konkrete dygtighed eller evne (*virtù*), som fyrsten – ifølge Machiavelli – bør træne med størst iver, er krigskunsten: ”En fyrste må altså (Machiavelli hentyder her til det forrige kapitel i *Fyrsten*, som handler om vigtigheden af som hersker at have sine egne hære, PHA) ikke have noget andet mål, ikke nogen anden tanke, ikke interessere sig for andre ting end krigen, dens regler og forudsætninger (Machiavelli 1954: s. 47)”. Og lidt efter i samme afsnit: ”At foragte (negligere (*negligere*), PHA) krigskunsten er begyndelsen til rigets forlis; den bedste metode til at vinde et rige er at være mester i denne kunst (Ibidem: s. 47)”. Denne skarpe fokusering på krigen og krigstilstanden, der hos Machiavelli nærmest fremstår som en art latent grundlag for samfundet (det poltiske)¹⁴, anviser os et af de helt afgørende og originale træk ved Machiavellis tænkning, som vi senere i en mindre krigerisk gestaltning skal vende tilbage til, når vi ganske kort skal se nærmere på *Discorsi*. Fredens konstans og stridighedernes ophør er af både forgående og efterfølgende samfundsteoretikere blevet betragtet som noget, der kendetegner det vellykkede eller det gode samfund. Dette er for Machiavelli nonsens. Det politiske er, som Machiavelli beskriver det, præget af magtstridighedernes og dermed krigshandlingernes konstante *flom*.

Fyrsten er af eftertiden ofte blevet udnævnt til at være et kynisk værk, og Machiavelli er som ophavsmand til dette værk ofte blevet udråbt til at være det kyniske

magtmisbrugs strateg *par excellence*. Det er da også rigtigt, at politikken hos Machiavelli i vis forstand løsrives fra traditionelle forestillinger om det etiske, hvilket vi jo indtil videre allerede har set et par eksempler på. Men er et opgør med traditionelle etiske forestillinger nødvendigvis et opgør med etik som sådan, og er Machiavelli således rendyrket tekniker eller (med et mere normativt ordvalg) kyniker? Svaret må – af forskellige årsager, som straks vil blive uddybet – klart være af benægtende art.

For det første må vi ikke overse betydningen af Machiavellis afslutningsvise opfordring til fyrsten om at befri Italien fra de fremmede magters hærgen (kap. 26). Der er, selvom formen er klassisk retorisk¹⁵, ikke tale om tom retorisk snak fra Machiavellis side, men snarere – som også Gert Sørensen gør opmærksom på i sin artikel *Regimen politicum – Machiavelli og det moderne politiske styres oprindelse* – et indigneret og advarende opråb til de italienske magthavere om, at hvis ”der ikke [blev] taget højde for dannelsen af en større territorial stat med den dertil krævede institutionelle fornyelse, [så] ville Italien snart stå i den situation, at der ikke ville være noget at redde af det hidtil kendte selvstyre (Sørensen 1997: s. 30)”. Det er svært ikke at se en form for etisk skelnen mellem en mulig udvikling, der er god (Italiens eller de italienske bystaters fortsatte frihed) og en anden, der er dårlig (selvsammes betvingelse af fremmede magter) i et sådant opråb. Her kommer Machiavellis patriotisme til udtryk, hvilket har udvirket, at Machiavelli i en nyere italiensk kontekst, som en af de tidligste fortalere for national samling, har fået en ganske positiv reception.

En anden ting, som er væsentlig at forstå, er, at selvom man måske tager afstand fra tidligere eller traditionelle billeder af

etisk adfærd, så er det jo ikke ensbetydende med, at man per automatik tager afstand fra etisk adfærd som sådan. Den engelske idehistoriker Isaiah Berlin (1909-97) har i et essay *The Originality of Machiavelli* (Berlin 1979) argumenteret for, at Machiavelli egentlig ikke direkte afskriver traditionens – primært kristendommens – etiske fordringer (jvf. det citerede sted i *Fyrsten*, der siger, at man altid bør handle som om man opretholder de traditionelle værdier), men, at han snarere prøver at vise, hvorledes idealerne om et politisk samfund (efter antikkens mønster) er inkommensurable med kristendommens krav. Der er således i Machiavellis univers, set med Berlins øjne, to overordnede etiske spor, som står side om side, og som man hver for sig kan vælge at følge eller ej. Det ene spor er kristendommens (primært), hvor det kontemplative liv opdyrkes som ideal, det andet antikkens, hvor hedenske (*pagan*) idealer om et aktivt politisk liv er i centrum. Ønsker man at leve sit liv efter kristne værdier, så skal man indstille sig på ikke at kunne deltage i det politiske liv, og ønsker man omvendt at deltage aktivt i det politiske liv, så må man altså være indstillet på at overskride det kristne livs religiøst-etiske afgrænsninger og følge ganske andre etiske målsætninger. Denne tolkning af Machiavelli, som en i bund og grund etisk tænker, tilslutter denne fremstilling sig principielt. Dog er det vigtigt at præcisere, at Machiavellis afvisning af traditionen også omfatter dele af den antikke tradition (eks. den stoiske moralfilosofi), som implicit lever videre i dele af den kristne tradition, og at Machiavellis tænkning således leverer en etik, som også byder på noget nyt, noget radikaliseret i forhold til antikkens tænkning af det politiske. Man kunne kalde denne nye

eller radikaliserede etik for en statsetik. En etik, der fremskriver en række fordringer til hvorledes man bør handle og hvilke dyder eller dygtigheder (virtù) man i henhold til disse handlinger bør opøve, hvis man ønsker at opretholde rammerne for det politiske (staten). Dette etiske element i Machiavellis tænkning og værk bliver tydeligere i *Discorsi*, hvor republikken som styreform – med antikkens Rom som det eksplicite forbillede – diskuteres.

Som det allerede er blevet nævnt, så var der i Firenze, også i Machiavellis samtid, stærke bånd til en republikansk tradition. Og selv da Medici'erne i 1512 havde overtaget magten i Firenze vedblev man, dog mest i det skjulte, at diskutere borgernes politiske indflydelse og hvilken republikansk konstitution, der i grunden var den bedste. Machiavelli deltog – efter at *Fyrsten* havde forfejlet sit konkrete mål og han ikke havde vundet sin stilling tilbage – således i et slags republikansk diskussionsforum, der gik under navnet *Orti Oricellari* (opkaldt efter den have, hvor diskussionerne fandt sted). Her mødtes de af tidens florentinske intellektuelle, der havde en republikansk orientering, for at udveksle deres synspunkter, men også for at udveksle konkrete planer om at styrte Medici-familiens styre¹⁶. Blandt deltagerne var bl. a. folk som Cosimo Rucellai (til hvem *Discorsi* delvist er tilegnet og i hvis have diskussionerne fandt sted), Francesco Guicciardini (1483-1540), som var en af Machiavellis store samtidige teoretikere og så selvfølgelig Machiavelli selv. Det var med udspring og baggrund i dette intellektuelle klima, at Machiavellis store værk om republikken blev formuleret.

Også med *Discorsi* ser vi, at Machiavelli både skriver i forlængelse af og i delvis

modsatning til traditionen. Der var i Firenze stolte republikanske traditioner, men som det også er blevet fremført, så var disse traditioner for en vis folkelig deltagelse i løbet af 1400-tallet langsomt begyndt at blive afviklet. Teoretisk valgte de republikanske intellektuelle nu at fremhæve Venedig som et godt eksempel på den gode republik, der ved at overlade styret til en mere lukket kreds af mennesker havde undgået de splittelser og fraktioneringer, som var blevet et stadig større problem i Firenze, og havde givet startskudet til Medici-familiens udbredte dominans. Førnævnte Guicciardini advokerer således i værker som *Del modo di ordinare il governo popolare* (1512) og *Dialogo del reggimento di Firenze* (starten af 1520'erne), som en af de mere prominente personligheder, for den venetianske model.

Machiavelli deler ikke samtidens begejstring for Venedig som eksempel. En indstilling som han klart lader komme til udtryk i *Discorsi*, hvor han i bogens første bog (kap. 5) diskuterer fordelene ved en romersk frem for en venetiansk republik. Hvis man ønsker at oprette en storslået ekspanderende republik, så bør man klart følge Roms eksempel og inddrage folket (*plebs*) i det politiske styre. Ønsker man blot at opretholde *status quo*, så kan man da godt argumentere for den venetianske republik og fåmandsvældet (Machiavelli 1954: s. 104). Pointen for Machiavelli i denne forbindelse er, at den ekspansive republik i længden er den eneste republik som kan opretholde sit folks frihed.

Machiavellis konstitutionelle løsning på fraktioneringens problem bliver i modsætning til den aristokratiske model, som kendetegner den venetianske republik, at skabe de rette lovmæssige forudsætninger eller rammer (*ordini*) for, at den konfliktualitet

og de modstridende interesser som nu engang er til stede i samfundet internt kan bruges konstruktivt til at udvikle det politiske fællesskab ved at skabe en blandet republikansk konstitution, der giver plads til både folkelige, aristokratiske (og monarkiske) elementer – at den form for konstitution, som kom til udgøre fundamentet for den romerske republik: ”Jeg siger, at de, der fordømmer stridighederne (*i tumulti*) mellem patriciere og plebejere, bagtaler netop de ting, som var den vigtigste årsag til, at Rom beholdt sin frihed, og at fæste sig mere ved spektaklet og skrigene end ved det, der kom ud af stridighederne: de indser ikke, at der i enhver republik findes to forskellige indstillinger (*umori*), folkets og de stores; og at alle love, som begunstiger friheden, fødes af uenigheden dem imellem, hvilket man meget let kan se [på hvad der skete] i Rom (Machiavelli 1954: s. 103-04)”¹⁷. Den institution der i Rom sikrede folkets indflydelse, var en såkaldt folketribun. Det var en lignende institution, som Machiavelli forestillede sig måske ville kunne vende de interne stridigheder i den florentinske republik til et potentielt aktiv. Idealet om en mere folkelig republik delte Machiavelli med tidligere republikanske teoretikere som eksempelvis Bruni, men ideen om at stridighederne, hvis de rette lovmæssige og konstitutionelle rammer (*ordini*) blev installeret¹⁸, i virkeligheden kunne blive en del af løsningen på den republikanske styreformens indbyggede svagheder, var Machiavellis egen.

Er Machiavellis ærinde i *Fyrsten* af etisk karakter, så gælder dette i endnu højere grad for *Discorsi*. Til gengæld for borgernes aktive medindflydelse kræver, eller måske mere præcist formuleret; forudsætter Machiavelli, at borgerne til gengæld er parate til at udvise

en særlig evne (*virtù*) til at ofre egne interesser og etiske værdier til fordel for det fælles bedste og bevarelsen af de republikanske friheder: ”når den ultimative beslutning angående fædrelandets (*patria*) overlevelse skal træffes, skal der ikke tages hensyn til hvad der er retfærdigt, og hvad der er uretfærdigt, barmhjertigt eller skånselsløst, prisværdigt eller skammeligt; tværtimod skal man, idet man tilsidesætter alle andre hensyn (*ogni altro rispetto*), udelukkende følge den kurs, som vil redde fædrelandets liv og opretholde friheden (Machiavelli 1954: s. 411)”. Her er der igen, som vi også så det i *Fyrsten*, tale om en bestemt form for statsetik, der – hvis fædrelandets fællesskab skal opretholdes – må tilsidesætte private etiske præferencer og interesser. Ja, faktisk er private interesser og handlinger for Machiavelli noget, der kan være med til at skade republikken og det politiske fællesskab, og man bør derfor sørge for, som også romerne havde øje for, at belønne dem, der arbejder i offentlige embeder med forskellige former for passende hæder og æresbevisning og samtidig holde et vågent øje med de private interessers virksomhed (bog III, kap. 28). I hele denne insisteren på medborgerskabets (*civitas*) rettigheder og især forpligtelser er Machiavelli en tidlig eksponent for de republikanske strømninger som senere dukkede op i oplysningstidens Europa. Strømninger som – skulle det vise sig – gerne vedkendte sig arven fra Machiavelli.

Machiavelli som virkning¹⁹

Der skal i det følgende fokuseres på tre virkningshistoriske repræsentationer af Machiavellis politiske tænkning: En rent negativ repræsentation, en instrumentel eller neutral variant (som dog også i nogle

tilfælde er positivt stemt overfor potentialet i Machiavellis tænkning) og endelig positive eller direkte sympatiserende læsninger, der i deres respektive samtid søger at aktualisere potentialet i Machiavellis tænkning. Hermed er Machiavellis virknings- eller receptionshistoriske efterspil naturligvis ikke udfoldet i hele sin omfattende kompleksitet, men nogle generelle virkningshistoriske grupperinger skulle derimod gerne være blevet præsenteret.

Lad os først kaste et blik på den negative repræsentation eller tolkning af Machiavellis værk. Machiavelli blev et stykke tid efter sin død udsat for massiv negativ kritik. Undre kan det vel næppe, at en stor del af denne kritik stammede fra kirkelige kredse – på begge sider af reformationens religiøse skel²⁰. I deres øjne var Machiavelli et talerør for diabolske kræfter. Den skelnen mellem en overordnet statsetik der, ifølge Machiavelli, var nødvendig at forfølge – på tværs af alle private etiske og religiøse præferencer – hvis man ønskede, at staten og fællesskabet skulle overleve, var en så alvorlig anfægtelse af kirkernes magtposition, at den ikke kunne være konciperet på andre måder end i et anfald af direkte satanisk inspiration.

I en vis forstand kan man dog sige, at denne vurdering af Machiavelli i det mindste, som vi har set det, følger Machiavellis opfordring, når denne fremfører, at man enten må vælge om man vil følge traditionelle (kristne) fordringer til etisk adfærd (og dermed opgive det politiske fællesskab), eller også, hvis man vil opretholde de politiske fællesskaber (fyrstedømme, republik – metoderne er de samme), være parat til, hvis dette viser sig nødvendigt, at opføre sig på måder som strider mod gængse etiske forestillinger.

Denne gruppe fortolkere vælger så, idet de afviser Machiavellis alternativ, at tilslutte sig traditionen, og har på den måde mere eller mindre eksplicit taget stilling til Machiavellis udfordring.

Den uvilje mod Machiavelli der blev fostret i kirkelige kredse (*Fyrsten* blev af den katolske kirke sat på listen over bandlyste bøger) formåede på enestående vis at forplante sig i folkelig kultur og sprogbrug. Machiavellis navn er siden da blevet identificeret med korrupt magtanvendelse, kynisme og moralsk forfald. En opfattelse, som har fundet sit ypperste udtryk i ord som ”machiavellisme” og dettes adjektiviske udgave ”machiavellistisk”.

En anden væsentlig modtagelse af Machiavelli er allerede blevet omtalt et par gange i løbet af denne fremstilling (se bl. a. note 1), og der skal derfor ikke bruges de store ressourcer på her at gå i detaljer. Grundantagelsen i denne modtagelse er, at Machiavelli forlader den etiske fundering af politikken til fordel for en praktisk, videnskabelig eller teknisk beskrivelse af politikken²¹. Man kan så mene, at det er en skam, at etikken hos Machiavelli er blevet skilt fra politikken, men sket er – ifølge denne opfattelse – sket, og man må forholde sig til skilsmissen, og de idehistoriske konsekvenser en sådan skilsmisse måtte have.

Men hvor nogle holder sig til at betragte denne problematik udelukkende i et idehistorisk skær (eks. Schmidt, Cassirer og Habermas), så er der andre, som er mere end villige til at instrumentalisere Machiavellis såkaldte teknik som strategisk viden. Og således bliver Machiavelli til en guru for moderne management- og marketingsstrategier²². En sådan forståelse

af Machiavelli overlader ikke megen plads til overvejelser om teksternes (og dermed teoriernes) historiske betingethed og mulige etiske implikationer af Machiavellis politiske tænkning. En kapitalistisk hensigtslogik (som den der præger management- og marketingsideologien) der arbejder med det ene mål at akkumulere økonomisk overskud, er meget langt fra den sammenhæng og de politisk-teoretiske problemstillinger, som Machiavelli egentlig beskæftiger sig med.

Denne fremstilling deler som sagt ikke den opfattelse, at Machiavelli med sin teoretiske indsats overskrider en etisk fundering af politikken. Machiavelli opstiller blot nogle nye etiske krav til politikken, og at forbinde Machiavelli med en særlig objektiv, instrumentel eller funktionalistisk politikopfattelse (eller ren strategisk viden) virker ganske klart som en fejlurdering.

Spørgsmålet om Machiavellis etiske standpunkt leder os over i den næste receptionskategori, den positive eller sympatiserende læsning, som vi også for nemheds skyld kunne kalde den republikanske læsning²³. Machiavellis tænkning har inspireret generationer af republikanske teoretikere, men det er først i nyere tid, at denne inspiration for alvor er begyndt at blive afdækket. Historikeren J. G. A. Pocock har i bogen *The Machiavellian Moment* (Pocock: 1975) grundigt sporet forbindelsen mellem den florentinske republikanisme – herunder i særlig grad Machiavelli – og de første klassiske udkast til republikker i England og Amerika²⁴. Den store franske republikaner Jean-Jacques Rousseaus (1712-1778) begejstring for Machiavelli har omvendt i længere tid været en kendt sag²⁵.

Men hvad er det der har genereret denne interesse for Machiavellis tænkning blandt republikanske teoretikere? Uden at forklejne andre mulige forklaringer, så er en af de væsentligste årsager til denne interesse nok Machiavellis kraftige insisteren på, at fællesskabets interesser – opretholdelsen af det fælles bedste, republikkens overlevelse (statsetikken) – altid må gå forud for borgernes egne etiske eller religiøse interesser. Dette var et af de punkter, der fascinerede Machiavelli selv mest i forhold den klassiske romerske republik: Den *virtù*, det *citizenship* (*civitas*), der af de bedste romerske borgere blev lagt for dagen, når det kom an på at sikre republikkens videre eksistens. Denne særlige *virtù*, dette særlige sindelag vedbliver også hos Machiavellis republikanske efterkommere at være et centralt tema.

En anden, ganske væsentlig årsag til eftertidens republikanske interesse er nok den måde hvorpå Machiavelli leverer en løsning på fraktioneringsproblemet. Ved at institutionalisere en magtdeling, som den der var blevet udviklet i Rom, argumenterer Machiavelli, som vi har set, for, at man vil kunne vende de forskellige stridigheder, der altid vil findes blandt mennesker, til et positivt potentiale for fællesskabet som helhed. En løsning som fandt sit klassiske udtryk i Montesquieus (1689-1755) formulering af magtens tredeling i *L'esprit des lois* (1748), og som den dag i dag udgør grundpillen i de fleste demokratiske forfatninger.

Machiavellis aktualitet?

Spørgsmålet om Machiavellis aktualitet er et vanskeligt spørgsmål. Som vi har set, er Machiavellis tænkning svar på nogle ganske bestemte historisk problematikker, og man skal derfor være varsom med at applikere

Machiavellis tænkning direkte på vor egen nutidige situation. Mange historiske og ide-mæssige omstændigheder har ændret sig siden Machiavelli, nye måder at forstå og fortolke verdenen på har med tiden indfundet sig. Vi befinder os således (stadig) i oplysningsmodernitetens idehistoriske landskab og kan derfor have svært ved at forstå Machiavelli og dennes før-moderne kontekst. Ikke desto mindre er det måske her, vi finder indgangen til Machiavellis eventuelle aktualitet. For befinder Machiavelli sig i en før-moderne horisont, så kan man roligt sige, at vi befinder os i sen-, eller eftermoderne ditto, der på mange måder ligner Machiavellis historiske situation (man kunne tale om en historisk parallelsituation)²⁶, og hvor dele af hans tænkning måske kan siges at antage en slags fornyet aktualitet. Hertil kommer, at Machiavelli i kraft i sin virkningshistoriske effekt naturligvis stadig har stor aktualitet alene som idehistorisk begivenhed eller anledning.

I forlængelse af denne artikels fokus-punkter skal to aktuelle ideer eller temaer i Machiavellis tænkning fremdrages. Det drejer sig i første omgang om Machiavellis accentuering af forpligtelsen til i fællesskabets interesse at kunne tilsidesætte egne præferencer. Denne radikale form for solidaritet med noget andet end sig selv (nemlig med fællesskabet) burde i en situation som den nuværende – hvor individualismen, som den er formuleret i den hegemoniske liberal-kapitalistiske ideologi, har sejret ad helvede til – have sin aktualitet. Nutidige formuleringer af et samfund baseret på fællesskabet (kommunitarismen), synes da også klart at hente sin inspiration fra den klassiske republikanisme (herunder Machiavelli) og dennes insisteren på den enkelte borgers forpligtethed på det fælles bedste.

Et andet punkt, der i en nutidig sammenhæng virker aktuelt, er Machiavellis fremdragelse af politikens fundamentalt konfliktsuelle karakter. Mange teoretikere har været opmærksomme på samfundets og det politiskes indbyggede konflikter, men få har som Machiavelli fremhævet denne konflikt som noget, der – under forudsætning af de rette forfatningsmæssige rammer – kunne virke konstruktivt til fordel for det politiske fællesskab. At striden om magten aldrig kan ophæves, at magtstriden er konstant, og at det altså handler om at administrere dette faktum (frem for at undertrykke det), virker i lyset af det 20. århundredes totalitære eskapader som en særdeles aktuel og sund betragtning.

Noter

¹ Det er en klassisk vurdering af Machiavelli og dennes teoretiske indsats (som da også klart har grobund i Machiavellis egen retorik og sprogbrug), at *Fyrsten* markerer overgangen fra en tænkning af det politiske, der tager udgangspunkt i hvad man bør gøre til en ditto tænkning, der som sit udgangspunkt tager, hvordan tingene i virkeligheden gøres. Francis Bacon, den empiriske videnskabs fader, citeres således i Ernst Cassirers nyklassiske oversigtsværk *The Myth of the State* for følgende udtalelse: "We are much beholden to Machiavelli [...] who openly and unfeignedly declare or describe what men do, and not what they ought to do" (Cassirer 1974: 119). Disse og andre overvejelser bringer Cassirer til den konklusion, at "*The Prince* is neither a moral nor an immoral book: it is simply a technical book. In a technical book we do not seek for rules of ethical conduct, of good and evil. It is enough if we are told what is useful or useless" (Ibidem: 153). Lars-Henrik Schmidt har herhjemme fulgt op på denne konklusion, og skriver i *Magten og den sociale diskurs* (en på mange måder spændende og væsentlig bog): "Machiavelli formulerer kort sagt en politisk diskurs, som ikke står til regnskab for en højere orden (teologien), og som vil fremlægge nyttig viden gennem krigsherrekunsten. På denne måde har den politiske diskurs spaltet den sociale diskurs' område og er overgået fra etikens rum til teknikens" (Schmidt 2000: 153). Schmidt er udmærket klar over, at vi med Machiavelli ikke befinder os i den moderne (positive) videnskabs kontekst (Ibidem: 154), men fastholder alligevel, at "den etiske diskurs" med Machiavellis "positivistisk nihilistiske tankegang" endegyldigt spaltes fra det politiske diskurs som sådan (Ibidem: 151). Det er en tolkning af Machiavellis betydning, som – synes jeg, hvilket forhåbentlig også vil fremgå af denne artikel – ser bort fra væsentlige elementer i Machiavellis teoretiske indsats.

² De to årstal, der er angivet her, er årstallene for værkernes posthume udgivelse. *Fyrsten* blev skrevet på ganske kort tid i efteråret 1513, og er altså kronologisk set det første af de to værker til at blive afsluttet. Arbejdet på *Discorsi* var blevet påbegyndt kort tid før, men blev sat i bero til fordel for arbejdet på *Fyrsten*, som i den konkrete situation – Medici-familiens magtovertagelse, republikkens opløsning og som følge heraf Machiavellis afskedigelse og politiske miskreditering – viste sig mere imperativ. Hvornår *Discorsi* blev skrevet færdig, og om *Discorsi* i det hele taget er en færdigskrevet bog er ikke ganske vist. Man gætter dog på, at bogen (som vi kender den) er skrevet færdig ca. 1519.

³ Dette afsnit står i gæld til Quentin Skinners fremragende oversigter (Skinner 1988, 1998 og 2000).

⁴ Marsilius af Padua (ca. 1275-1342) står med sin traktat *Defensor Pacis* (1324) som en af de ypperste repræsentanter for skolastikkens politiske tænkning. Marsilius advokerer i dette værk bl. a. for – i forlængelse af Aristoteles' Politikken, der på dette tidspunkt var blevet genopdaget (eller snarere indoptaget) af Thomas Aquinas – at folket som helhed må stå som det politiske fællesskabs suveræne lovgiver (Skinner 1988: s. 400-401). Brunetto Latini (ca. 1220-93/4?) var som sagt en af Firenzes tidligste humanister, som under et ufrivilligt eksil i Frankrig (1260-66) stiftede bekendtskab med Ciceros retoriske skrifter og efterfølgende var med til at forny denne kunst i sin hjemby. Med bogen *Livres dou trésor* (1266), der afsluttes med en diskussion af det politiske fællesskabs (*polis*) rette udformning, repræsenterer Latini (som en af de første) den særlige form for tiltro til den republikanske styreform, som senere kommer til at udmærke mange af de florentinske humanister (herunder også Machiavelli).

⁵ Venedig var reelt set et fåmandsvælde – en "aristokratisk" republik – men opnåede i samtiden pga. sin unikke stabilitet som selvstændig republik og politisk magtfaktor at blive fremhævet som et særligt ideelt forbillede for den fuldenkte eller perfekt ordnede republik (*la Serenissima*).

⁶ Her oversat fra Skinners engelske oversættelse.

⁷ *Virtus*, som i den italienske udgave bliver til *virtù*, er et centralt begreb i samtidens politisk-teoretiske diskurs. *Virtus*, udtrykket overtages fra de store romerske forbillede (eks. Cicero), betyder oversat til dansk "dyd" eller måske snarere "dygtighed", og har en vis forbindelse til den antikke græske term *areté*, der oprindeligt betegnede de ting som udmærkede den klassiske græske helt – eksempelvis Homers Odysseus (de homeriske dyder etc.). Disse konnotationer er også til stede i den romerske udgave *virtus*, som har etymologiske rødder i det latinske ord for mand, *vir*. *Virtù* eller *virtus* bliver også for Machiavelli en central term, dog, som vi vil se, med visse betydningsmæssige forskydninger i forhold til den klassiske forståelse af termen.

⁸ Fyrstespejlet er en genre af litteratur, der på dette tidspunkt (o. 1400 og frem) begynder at florere i de nord- og midtitalienske bystater. Genrens vækst hænger naturligvis nøje sammen med den nævnte overgang fra *podestà*- til *signore*-styreform, men i virkeligheden, kan man sige, vokser genren ud af en specifik form for rådgivende litteratur, der til at begynde med henvendte sig til de selv samme *podestà*'er, som fyrstespejlenes protagonister (de nye eneherskere, *signori*) egentlig

repræsenterede et slags opgør med (Skinner 1998: s. 33-35 og 40-48). Der eksisterer et hav af de såkaldte fyrstespejle, som typisk rådgiver tidens eneherskere om hvilke dyder og egenskaber der må fremelskes (og omvendt hvilke der må tages afstand fra), og hvilken fremfærd eller adfærd der er tilrådelig, hvis man vil opretholde sit rige i en fredelig og fremgangsrig tilstand.

⁹ Machiavelli havde – på faderen Bernardos foranledning – modtaget en for samtiden behørig humanistisk skoling, der bestod af en generel tilegnelse af latin, opøvelse af en klassisk og smuk stilistik og retorik efter de klassiske romerske forbilleder (eks. Cicero) og sluttede af med læsninger af de største værker indenfor klassisk historieskrivning og moralfilosofi. Det var almindelig praksis, at de borgere som blev ansat i den florentinske republikks forskellige officielle embeder, skulle have gennemgået en sådan form for skoling. På dette punkt adskilte Machiavelli sig således ikke fra samtidens normer og krav (Skinner 2000: s. 3-7).

¹⁰ Der refereres i det følgende til *OPERE*-udgaven (Machiavelli 1954) af Machiavellis værker. Citater fra *Fyrsten* er, hvis ikke andet er oplyst, gengivet efter den gamle danske oversættelse (Machiavelli 1996), og citater fra *Discorsi* er i hovedsagen (og igen hvis ikke andet er oplyst) oversat af undertegnede fra *OPERE*-udgaven i tæt konference med den engelske oversættelse (Machiavelli 1997).

¹¹ Et andet (prominent) eksempel på en sådan læsning findes i Habermas 1981: s. 33-41.

¹² I udtrykket ”mantenere lo stato” er der gemt en dobbeltbetydning, i det at ”stato” både kan betyde stat og tilstand. Udtrykket kan altså både betyde fyrstens oprettelse af sin personlige tilstand (sin individuelle overlevelse), men kan også betyde statens eller bystatens opretholdelse eller overlevelse som sådan. Her er naturligvis kimen til et begreb om statsræson – uden at dette eksplicit er formuleret hos Machiavelli.

¹³ Den danske oversættelse (Machiavelli 1996) er her så dårlig, at den har måttet gennemgå en ganske kraftig omformulering og genoversættelse. Et sætningsled af vigtig betydning, som er fraværende i omtalte oversættelse, er således blevet tilføjet: ”Man må synes være mild, trofast, human, retskaffen og gudfrygtig, og også være det ...”. I den italienske udgave: ”... parere pietoso, fedele, umano, intero, religioso, ed essere (Machiavelli 1954: s. 57)”.

¹⁴ Den tyske retsteoretiker Carl Schmitt (1888-1985) har i nyere tid tematiseret dette.

¹⁵ Maurizio Viroli leverer (i Viroli 1998. s. 75-97) en glimrende gennemgang af *Fyrstens* retoriske opbygning.

¹⁶ Nogle af kredsens medlemmer konspirerede i 1522 om at myrde Gulio de Medici, der på dette tidspunkt var blevet udnævnt til kardinal. Planerne mislykkedes og enkelte af kredsens medlemmer blev henrettet andre landsforvist. På forunderlig vis undslap Machiavelli denne gang Medici’ernes vrede.

¹⁷ Her – udover de ord, der er sat i klammer – gengivet efter oversættelsen i Ehnmark 1987: s. 142.

¹⁸ Loven og lovens grundlæggelse er et meget vigtigt spørgsmål for Machiavelli i *Discorsi*. Idet vi primært må opfatte mennesket som drevet af en umiddelbar egeninteresse, så er det vigtigt, at vi indretter samfundets ordninger på en måde, der holder disse stridende egeninteresser i skak. Til at grundlægge lovene er der, ifølge Machiavelli, behov for en enkelt ophavsmand, en første lovgiver – en *founding father*, der udmærker sig ved at være i besiddelse af ekstraordinær *virtù*. I Roms historie har vi således Romulus, der grundlagde loven på en måde og med sådanne institutioner, at republikken herefter kunne eksistere og vokse sig stærk. Det er desuden Machiavellis opfattelse at disse institutioner, når de i tilpas mange år er blevet varetaget af gennemsnitlige personer korrumpere og for at nye grundlæggelser derfor er strengt nødvendige for at opretholde sunde politiske institutioner.

¹⁹ En god introduktion til Machiavellis receptionshistorie er Berlin 1979. Claude Lefort giver i sit mammutværk *Le travail de l'oeuvre machiavel* (Lefort 1986) – udover en oversigt over de repræsentationer som Machiavellis navn har givet anledning til (hvorledes Machiavellis navn blev til et adjektiv og en isme) en grundigere beskrivelse af udvalgte (*exemplaires*), men bestemt også vigtige læsninger af Machiavellis værk.

²⁰ Både pavelige som reformerte kristne følte sig ramt af Machiavellis kritik af traditionelle kristne værdier, og selvom man måske kunne have forventet, at Machiavellis adskillelse af privat etik (religiøse overbevisninger) og offentlig etik (statsetikken) ville falde i god jord hos nogle reformerte, så fik Machiavelli også hurtigt et dårligt rygte blandt disse. Blandt andet blev han af de franske hugenotter udset som den intellektuelt ansvarlige for Sct. Bartholomæus-massakren, fordi man mente, at den indflydelsesrige franske enkedronning Catarina de Medici (1519-89), som man regnede for hovedansvarlig for denne ugerning – og som jo i øvrigt stammede fra den familie som *Fyrsten* henvendte sig direkte til – havde studeret Machiavellis læresætninger lidt for grundigt. Eksemplarisk for denne tilgang til Machiavelli er hugenotten Innocent Gentillet (ca. 1553-91) bog *Anti-Machiavel* fra 1576.

²¹ Det er typisk for modtagelser som disse, at man fokuserer på læsninger af *Fyrsten*. Hvis man skal

være lidt fræk, så svarer det jo lidt til at bedømme Marx' tænkning udelukkende på baggrund af Det kommunistiske manifest.

²² Nyeste skud på denne stamme er en bog som *Machiavelli, Marketing and Management* (Harris et al.: 2000).

²³ At Machiavelli også positivt har inspireret en del marxistisk-kommunistisk teori er desværre et punkt, som det her (af omfangslogiske årsager) bliver nødvendigt at springe over. Udover Antonio Gramsci (1891-1937), der i sine *Fønselsoptegnelser* leverer nogle ganske interessante betragtninger omkring Machiavelli, er Louis Althusser (1918-90) den betydeligste marxistiske fortolker af Machiavelli. I den posthumt udgivne bog *Machiavelli et nous* (1995) præsenterer Althusser en ganske spændende samtlæsning af *Fyrsten* og *Discorsi* udfra sit eget marxistiske standpunkt. Herhjemme har Andreas Beck Holm i sit bidrag om Althusser til antologien *Temaer i nyere fransk filosofi* (2001) introduceret til denne læsning på ganske glimrende vis. Om Machiavellis forbindelse til nyere italiensk samfundsteori (herunder Gramsci) er Joseph V. Femia's bog *The Machiavellian Legacy* (1998) ganske oplysende.

²⁴ Uffe Østergård giver i artiklen *Machiavelli og frihedens sociologi* (Østergård: 1992) en komprimeret introduktion til den forskningstradition (*civic republicanism*), som har aktualiseret Machiavelli og den florentinske republikanismes indflydelse på eftertidens republikanske strømninger i England og Amerika. Strømningens fremmeste repræsentant – udover Pocock – er Quentin Skinner.

²⁵ Rousseau skriver således i *Du contrat social* (1762), at Machiavelli under forehavende af "at have undervist konger, har givet store indsigter til folket. *Fyrsten* er en bog for republikanere (Rousseau 1996: s. 145)". Hvad Rousseau mener med denne tilsyneladende paradoksale kommentar er, at Machiavelli med *Fyrsten* demaskerer de metoder som eneherskeren gør brug af til at undertrykke sit folk, og at folket efterfølgende kan tage ved lære og vide at modarbejde disse metoder.

²⁶ Renaissancen kan i mangt og meget betragtes som en transformationsperiode mellem middelalder og modernitet, hvor vores egen senmoderne nutid kan betragtes som en transformationsperiode mellem oplysningsmoderniteten og det der må komme efter (hvornår vi stadig strides!).

Litteratur

- Berlin, Isaiah, 1979, "The Originality of Machiavelli", in *Against The Current*, London, The Hogarth Press, s. 25-79.
- Cassirer, Ernst, 1974, *The Myth of the State*, New Haven/London, Yale University Press.
- Ehnmark, Anders, 1987, *Magtens hemmeligheder – Et essay om Machiavelli*, Viborg, Samleren.
- Habermas, Jürgen, 1981, *Teorier om samfund og sprog*, Aalborg/København, Gyldendals Sprogbibliotek.
- Harris, Phil (red.), 2000, *Machiavelli, Marketing and Management*, New York, Routledge.
- Lefort, Claude, 1986, *Le travail de l'oeuvre Machiavel*, Paris, Edition Tel – Gallimard.
- Machiavelli, Niccolò, 1954, *OPERE*, Milano/Napoli, Riccardo Ricciardi Editore.
- Machiavelli, Niccolò, 1996, *Fyrsten*, Holstebro, Borgen.
- Machiavelli, Niccolò, 1997, *Discourses On Livy*, Oxford/New York, Oxford University Press.
- Pocock, J. G. A., 1975, *The Machiavellian Moment*, Princeton, Princeton University Press.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1996, *Du contrat social*, Paris, Collection Bibliothèque Bordsas.
- Schmidt, Lars-Henrik, 2000, *Magten og den sociale diskurs*, København, Dansk Pædagogisk Institut.
- Skinner, Quentin, 1988, "Political Philosophy", in *The Cambridge History of Renaissance Philosophy*, Cambridge, Cambridge University Press, s. 389-452.
- Skinner, Quentin, 1998, *The Foundations of Modern Political Thought – Volume One: The Renaissance*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Skinner, Quentin, 2000, *Machiavelli – A Very Short Introduction*, Oxford/New York, Oxford University Press.
- Sørensen, Gert, 1997, "Reginem Politicum – Machiavelli og det politiske styres oprindelse", in *Historiens kultur*, København, Museum Tusulanums Forlag, s. 27-44.
- Viroli, Maurizio, 1998, *Machiavelli*, Oxford/New York, Oxford University Press.
- Østergaard, Uffe, 1992, "Machiavelli og frihedens sociologi", in *Magtens tanker*, København, Akademisk Forlag, s. 61-85.

”Even Better Than The Real Thing”

- en analyse af forholdet mellem marketing og det postmoderne*

Resume: I en kritisk analyse af idéen om det postmoderne samt af dennes anvendelse inden for akademisk marketinganalyse og af dens rolle i nutidens marketingpraksis skal det vises, hvordan marketing er kommet til at fungere, eller altid har fungeret, efter postmoderne logikker og derigennem, hvordan idéen om det postmoderne kan forstås som en senkapitalismens ideologi.

”The ideology of the world market has always been the anti-foundational and anti-essentialist discourse par excellence ... Postmodernism is indeed the logic by which global capital operates. Marketing has perhaps the clearest relation to postmodernist theories, and one could even say that the capitalist marketing strategies have long been postmodernist, *avant la lettre.*”¹

Således karakteriseres forholdet mellem postmodernisme og kapitalismen i Hardt og Negris *Empire*, og det antydes, at en vigtig formidler i dette forhold er marketing. Påstanden synes dog at kræve en grundigere undersøgelse, end den er viet plads i *Empire*. I slutningen af firserne begynder sådanne undersøgelser at fremtønde indenfor den akademiske marketings videnskabsteori². Hardt og Negris teori hviler netop på en af

disse analyser. Ved nærmere eftersyn viser det sig dog, at man i disse undersøgelser har en uheldig tendens til ukritisk at anse det postmoderne som et givent faktum. Med dette som udgangspunkt ser man så på, hvordan man indenfor marketing kan og bør navigere. Samtidig er der i de mest fremtrædende kritiske analyser af det postmoderne generelt kun sporadiske henvisninger til marketingpraksis eller videnskabsteori (til gengæld behandles f.eks. postmoderne organisationsteori grundigt)³. Nærværende artikel søger således at udfylde gabet mellem marketingverdenen og sidstnævnte kritiske analyser. Et enkelt værk bør i den henseende fremhæves, idet det via begrebet branding netop bygger bro over disse adskilte verdener: Naomi Kleins *No Logo*⁴. Grundet denne bogs populariserede form er kritikken dog noget uklar, og begrebet det postmoderne optræder således

heller ikke eksplicit. Nærværende artikel kan således anskues som en kondensering, eksplicitering og teoretisk raffinering af dette sidstnævnte værk.

Begreber som postmodernisme, postmodernitet og postmoderne logikker vil jeg overordnet set behandle samlet som realiseringer af en enkelt idé kaldet det postmoderne, og det, der undersøges, er netop denne idé opståen og dens gensidige forhold til realiteten – mere specifikt til den senkapitalistiske produktionsform herunder nutidens marketing. For at skabe en relativ klarhed i dette rodede felt vil der blive anvendt forholdsvis grove synteser à la Fredric Jamesons begreb om en postmodernistisk kulturel logik og David Harveys begreb om en postmoderne tilstand. Der vil således ikke blive plads til grundige detailanalyser af diverse postmoderne enkeltforfattere, og sådanne forfatteres tanker skal således ikke reduceres til de i den nærværende artikel behandlede teorier.

Endelig skal det til skræk og advarsel nævnes, at der i løbet af artiklen vil blive trukket veksler på et marxistisk begrebsapparat, der nok på nogle vil virke forældet. Men grunden til at bruge dette apparat er åbenlys: marketing er et område, der med den udbredelse det har fået i dag, må betegnes som et af de større elementer i den kulturelle produktion. Samtidig er marketing i stigende grad en vigtig del af den kapitalistiske produktion. Og hvem har i mest afgørende forstand stillet spørgsmålet om relationen mellem kapital og kultur? Det har Marx (og derigennem både Jameson og Harvey). Marx skal dog ikke stå alene – han får lov at strides med Baudrillard om, hvorvidt det postmoderne er senkapitalismens ideologi.

Opgør med det moderne

Begrebet det postmoderne har en rodet historie. Ingen seriøse forfattere betegner sig selv som postmoderne, og betegnelsen bliver brugt om alskens forskellige amerikanske æstetiske bevægelser lige fra 50ernes realisme til 60ernes neoavantgardisme⁵. Der er dog relativ enighed om, at det postmoderne må bestemmes som reaktion mod visse tendenser i *det moderne*.

Hvordan skal vi så bestemme det moderne? David Harvey tager i *The Condition of Postmodernity*⁶ udgangspunkt i Baudelairens beskrivelse af det moderne som delt i to halvdele: ”Modernity... is the transient, the fleeting, the contingent; it is the one half of art, the other being the eternal and the immutable.”⁷ Det moderne kan karakteriseres som en verden, hvor ”[a]lt fast og solidt fordufter, alt helligt bliver klædt af, og menneskene bliver endeligt tvunget til at se nøgternt på deres egen stilling i tilværelsen, på deres indbyrdes forhold”⁸. Denne nøgterne anskuelse af verden føder dog en ny jagt på det uforanderlige i form af det ideelle samfund. Det problem der på afgørende vis kendetegner det moderne, er problemet med at forene den videnskabelige fornuft og moralens virkeliggørelse – et problem der tydeligt ses i Kants adskillelse af ren kausalbestemt fornuft og praktisk fornuft orienteret mod autonomi samt i Hegels pointering i retsfilosofien af det deraf følgende problem med moralens virkeliggørelse. For begge disse moderne tænkere bliver løsningen at supplere ”det, der hos de enkelte subjekter falder i øjnene som forvirret og regelløst”⁹ med idéen om et universalhistorisk projekt. Hvis man sorterer alle forskelle mellem disse tænkere fra, synes de meget godt at repræsentere Harveys modernitet tvedelt mellem fragmenteret

og universelt, flygtigt og evigt. Idéhistorisk betragtet holder dette dog næppe i retten: At beskrive en epoke som tvedelt mellem det fragmenterede og universelle, det flygtige og det evige, er at beskrive en epoke der strækker sig tilbage til de første førsokratikere i deres behandling af spørgsmålet om verdens urstof. Tvedelingen er også tydelig i Platons og Aristoteles løsninger på Heraklit og Parmenides modstridende teser 'alt er i bevægelse' og 'alt er stilstand', og den kan spores hele vejen videre herfra op gennem idéhistorien. Det specifikt moderne, og dette aspekt nævner Harvey også, er at tolke det evige og universelle som et projekt, der angår den menneskelige fremtid (i stedet for f.eks. Gud). "Since modernity is about the experience of progress through modernization, writings on that theme have tempted to emphasize temporality, the process of *becoming*, rather than *being* in space and place"¹⁰ – deraf det historiske fornuftsprojekt.

Filosofisk set fødes *det postmoderne* med debatten mellem Lyotard og Habermas i begyndelsen af firserne¹¹. Lyotard stiller tydeligst debattens afgørende spørgsmål i *Det postmoderne forklaret for børn*: "kan vi i dag fortsætte med at organisere den vrimmel af begivenheder, som kommer til os både fra den menneskelige og den ikke-menneskelige verden, under Ideen om menneskehedens universelle historie?"¹². Det postmoderne kan karakteriseres ved at svare nej til dette spørgsmål – ved at erklære de store fortællingers død¹³. Som Harvey bestemmer det, forkastes den ene side af Beaudelaires modernitetsbeskrivelse. Det postmoderne forstås som en accept af det fragmenterede og som en fornægtelse af de større overgribende strukturer, der skulle lindre smerten ved det flygtige – strukturer der alle

i det moderne trækker veksler på idéen om universelt historisk fremskridt. Kort sagt kan det postmoderne beskrives som et opgør med det, der med Horkheimer & Adorno (uden at disse skal kaldes postmoderne) ses som den sidste tids mytologi – oplysningens fornuft og dens realiseringer.

Det postmoderne selv i en hyperreel verden

Bestemmelsen af det postmoderne som et opgør med den ene side af det moderne projekt giver et problem med at fastsætte det postmodernes *positive bestemmelser*. Enten løber man ind i, at det postmoderne bare bestemmes som det modernes fragmentariske side, hvad der ikke bringer noget nyt til verden¹⁴, eller også risikerer man at indsætte nye overgribende strukturer – at epokalisere er i en vis forstand et af de strukturelle projekter, som det postmoderne modsætter sig¹⁵. Inden jeg for alvor vender mig mod dette problem, skal der skitseres et par bud på nogle positivt bestemte postmoderne træk.

Fredric Jamesons artikel *Postmodernism or the cultural logic of late capitalism*¹⁶ fra 1984 har blik for de kvalitative ændringer, manglen på historie som meningsgivende referent implicerer. Argumentet kan fremlægges temmelig simpelt: Så snart bevidstheden om de store fortællingers død generaliseres hos de enkelte subjekter, forsvinder de referenter, der skulle give mening til fremtrædelsernes kaos. Dette slår igennem som en generel tilstand af *skizofreni* som erstatning for det modernes fremmedgørelse. Begrebet skizofreni beskriver – inspireret af de post-strukturalistiske fortolkninger af psykoanalysen – en psykisk tilstand (der ikke må forveksles med den kliniske sygdom af samme navn¹⁷), hvor den sammenhængende

kæde af Signifianter, der skulle give mening til enkeltudsagn/hændelser, bryder sammen og efterlader ”a rubble of distinct and unrelated signifiers [signifianter]”¹⁸. Det fremmedgjorte subjekt havde i det mindste idéen om et sammenhængende jeg, der kunne genskabes i et utopisk projekt. Subjektet i det postmoderne mister simpelthen evnen til at ”unify the past, present, and future of our own biographical experience or psychic life”¹⁹. Med ældre ord: den transcendentale apperceptions syntetiske enhed bryder sammen, og vi står tilbage med Humes filosofiske tvivl om jegets substantielle eksistens... og dog: Det postmoderne selv kender ikke engang nogen jeg-substans, hvis realitet der kan stilles spørgsmålstegn ved. Det postmoderne er således umiddelbart karakteriseret ved det skizofrene selv.

Men hvilken verden lever dette selv i? Jameson siger i en senere tekst om skizofrenien: ”I am talking about practical politics here”²⁰, og hentyder hermed til den manglende koordination mellem lokale græsrodder og international politik. Fraværet af et universelt historisk projekt splitter ikke bare selvet. Det splitter også det globale op i en række lokale lukkede legitimationssystemer. Lyotard antyder i overensstemmelse med dette kritisk, hvordan det postmoderne blot lader *de små fortællinger* erstatte de store²¹. Der findes dog mere radikale idéer om en postmoderne verden. En verden uden ydre referenter kan umiddelbart beskrives som immanent. Men ligesom tvedelingen mellem fragmenteret og universelt gik langt tilbage i idéhistorien, således også tvedelingen mellem immanens og transcendens. Opdagelsen af immanensplanet kan i hvert fald spores tilbage til renæssancens fokus på denne verdens kræfter²². Det der ligger i karakteriseringen af det postmoderne som

immanens må gå ud over dette fokus²³. Den postmoderne verden må karakteriseres ved at være immanent ikke blot i forhold til en ydre gud, men også i forhold til enhver anden instans der søger ud over vor umiddelbare bevidstheds repræsentationer ved at henvise til en fornuftig realitet. Den postmoderne immanens er *semiotisk*²⁴ – verden er en samling af tegn, der ikke henviser til nogen realitet. De fakta, som vi orienterer os i forhold til og havner på vor nethinde, er i stigende grad medierede kulturelle produkter og som sådan selvrepræsentationer. Dette markerer den sidste fase i den billedets [image] historie, Jean Baudrillard skildrer i *Simulacra and Simulation*²⁵ fra 1981: Billedet er gået fra at være en refleksion af realitet, til maskering af realitet, til maskering af fraværet af realitet, til en tilstand hvor relationen til en realitet er fuldstændig forsvundet. Efterhånden som denne tilstand generaliseres, bliver vi vidne til en panikramt produktion af det reelle og nostalgisk produktion af det tabte referentiale (historien)²⁶. Vi er i stand til at kopiere historiske objekter perfekt (kreere simulacra) og indsætte dem i vor nutid, og vi er i stand til at simulere historiske begivenheder gennem intens mediedækning. Men disse simulacra og simulationer henviser kun til sig selv – de er med Jamesons ord blot dybdeløse repræsentationer af vore stereotype billeder af historien²⁷. Historien er ikke længere et projekt der angår fremtiden, men en iscenesættelse af en evig nutid. Den postmoderne verden er denne *hyperreelle* verden, hvor sandhed og mening forsvinder, idet alle repræsentationer kun kan få mening fra andre repræsentationer og derved ender i en uendelig regres – det eneste sande i denne verden er Disneyland, der i det mindste ikke skjuler, at det er en

simuleret virkelighed. Det postmoderne er således en idé om en verden, hvor realiteten er producerede simulacra, der møder det skizofrene menneske. Det er denne idé om *produktion af simulacra*, der kan betegnes som en postmoderne logik.

Det postmoderne – senkapitalismens ideologi?

Som antydet med brug af ord som produktion i denne analyse af en mulig postmoderne kultur skal produktionen af det reelle og referentielle forstås parallelt med den materielle produktion. Baudrillard går så vidt som til at sige, at den ”materielle” produktion i dag, hvor reelle varer ikke kan siges at eksistere, er reduceret til en produktion af det hyperreelle selv²⁸. Kapitalismen producerer efter denne logik i dag snarere tegn end varer. Det, der stilles afgørende spørgsmål til, er relationen mellem kapital og kultur.

Baudrillard sætter allerede i 1972 i et afsnit om *Fetichisme og ideologi: den semiologiske reduktion*²⁹ spørgsmålstegn ved, om en marxistisk historieopfattelse slår til ved analysen af tegnets rolle i samfundet. En model, der bygger på basis og overbygningsdifferentiering, har ikke blik for den produktion, der foregår på tegnets niveau. Både basis og overbygning er i dag ”strukturelt indbefattede i kapitalens system”³⁰, og Baudrillard lægger derfor op til en strukturalistisk semiologisk analyse af hele samfundet. Marx’ analyseform er simpelthen forfejlet, idet den må ”afslå at analysere strukturerne og den ideologiske produktionsmåde i deres egen logik”³¹. Det er et af Marx’ ideologibegreber, der står for skud her. Det kapitalistiske samfunds ideologi består ifølge ham i en vare- og penge-fetichisme, der har overtaget myten

og religionens rolle i det moderne samfund. En magisk kraft knyttes via ideologien til de producerede varer og sikrer og forstærker derigennem kapitalens konsumptions- og produktionssystem – ideologien er falsk bevidsthed. Det er her, Baudrillard sætter sin kritik ind:

”denne fetichistiske metafor [implikerer] en fetichisme, der fejrer et bevidst subjekt eller en menneskets essens, en rationalitetens metafysik, som grundlægger hele den vestlige kristendoms værdisystem. Der hvor den marxistiske teori synes at støtte sig på denne antropologi, skriver den ideologisk set under på netop dette værdisystem, som den i andre henseender opløser ved at foretage den objektive historiske analyse deraf.”³²

Marxismen er således selv ideologi og indbefattet i det kapitalistiske system. Baudrillard synes dog med denne strukturalisme at få et problem med, hvordan kritik så er mulig, når tegn og produkter er indflettet i samme logik. Baudrillard synes her fanget i en grundantagelse om, at alle tegnsystemer er underlagt rationalitetens orden, og at denne orden tjener den kapitalistiske produktionsmåde. Med *Simulacra and Simulations* synes han at have fundet en løsning på dette problem. Her pointeres det tydeligt, at kritik af kapitalisme ikke kan rettes på et rationelt moralsk grundlag – ”it doesn’t give a damn”³³. Pointen skulle være, at det der er værd at kritisere, er orden og dermed rationelle og moralske distinktioner, grænsesætning og dermed et begreb om det reelle. Kampen skal simpelthen rettes mod den rationelle struktur, der garanterer objekternes realitet. Derfor lanceres Baudrillards begreb om *hyperrealitet* som et kritisk begreb – et

alternativ til Marx’ ideologibegreb. For Baudrillard bliver den ideologi, der er tilbage, kapitalens fokus på det reelle.

“All that capital asks of us is to receive it as rational *or* to combat in the name of rationality [...] Simulation is [...] beyond rational distinctions upon which the whole of the social and power depend. Thus, *lacking the real*, it is there that we must aim at order. This is certainly why order always opts for the real.”³⁴

Disse synspunkter vil jeg sætte spørgsmålstegn ved ud fra vinkler. Først er det ikke nødvendigvis sikkert, at kapitalismens yndlingsdiskurs primært betoner rationalitet og orden. Måske lever kapitalismen fint af det postmodernes hyperreelle immanens. For det andet er det ikke soleklart, at vi har bevidnet en ”liquidation of all referentials”³⁵ (referenterne gjort til likvide midler?), og at alt er reduceret til denne immanente tegnstatus. Måske kapitalen stadig producerer materielle produkter og ikke bare billeder. Disse spørgsmål er det, jeg vil behandle ud fra forholdet mellem det postmoderne og marketing. På nuværende tidspunkt kan vi blot konkludere, at *det postmoderne findes som en idé* – en muligvis paranoid tanke om at vi lever i en verden af skizofrene mennesker, hvor alle referentialer er likviderede og det reelles orden nedbrudt, ledsaget af en idé om at vi må søge vores identitet i midlertidige lukkede fællesskaber og ikke i de store fortællinger. Vi skal nu se på denne idées vandring ind i marketing.

Postmoderne marketing

”When asked, some time ago, to describe postmodernism in a nutshell, I replied that it was the *Jurassic Park* of scholarship... I was thinking simply of the scene where

the cloned, computer-generated and virtual *Tyrannosaurus rex* escapes from its enclosure and descends with devastating results upon the hapless visitors to the theme park.”³⁶

I slutningen af firserne når kloningen til den akademiske marketingdisciplin. Det er en disciplin i hvilken, der hersker en afgørende videnskabsteoretisk debat, og det er i denne debat, det postmoderne spiller en rolle. Problemet er i en vis forstand at besvare spørgsmålet om, hvorvidt marketing overhovedet behøver en *videnskabs*-teori. Før 1960 er marketingfeltet et relativt løst struktureret område. Marketing er i høj grad en relativt ureflekteret praksis med en uddannelse men uden et klart defineret genstandsfelt eller metodologi og med en indvandring af akademisk arbejdskraft fra en lang række akademiske discipliner. I 1961 med etableringen af *The American Marketing Science Institute* synes der imidlertid at aftegne sig en altdominerende orientering mod *scientistisk positivistisk marketinganalyse*³⁷ – ikke dermed sagt at al debat dor ud. Rent faktisk dukker begrebet det postmoderne op i marketinglitteraturen allerede i en artikel fra 1965, men som en enlig svale der undertrykkes og glemmes underscientismens dominans³⁸. Lige så stor enighed der er om eksistensen af et scientistisk paradigme indenfor marketingdisciplinen, er der om, at *et eksperimentelt alternativ* vokser frem i løbet af firserne³⁹. Dette alternativ består af en række humanistisk og samfundsvidenskabeligt inspirerede tilgange til marketing og omfatter alt fra fænomenologisk marketinganalyse til kritisk teori men altså også fra slutningen af firserne idéen om *en postmoderne tilgang til marketing*. To overordnede tendenser kan forklare denne udvikling. For det første bliver marketingfænomener mere og mere tydelige i det generelle

samfundsbillede (vi er i 2001 oppe på, at den gennemsnitlige vestlige borger modtager 3000 marketingbudskaber om dagen⁴⁰), og dette tiltrækker opmærksomheden fra samfundsdiagnostikere uden for marketingdisciplinen selv. Og der går ikke længe, før marketingdisciplinens selv begynder at fatte interesse for samspillet mellem marketing og det omgivende samfund⁴¹. *For det andet* kan vi pege på det, der betegnes som marketingdisciplinens *repræsentationskrise*⁴². I løbet af halvfjserne opdager man en række tendenser i forbrugernes adfærd, som den positivistiske videnskab ikke kan forudsige eller forklare (f.eks. hedonistisk konsumtion og shopping-afhængighed⁴³). Massesamfundets stabile segmenter og relationer synes at bryde sammen i et nyt fragmenteret individualistisk samfund, og en marketingvidenskab orienteret mod analyse af relationer, udvekslinger og segmenter bevæger sig støt mod krisen. I samme ombæring begynder man at stille spørgsmål til den akademiske marketingforsknings *normative relevans*. Marketingvidenskab har simpelthen ikke produceret sikre vedvarende principper for praktisk marketing, hvilket giver sig udtryk i, at nærmest ingen marketingkurser eller introduktioner til praksis indeholder et positivistisk kvantitativt element⁴⁴ – kort sagt: ”you need no marketing knowledge to be good at marketing”⁴⁵. Marketingvidenskab kan således se sig delegitimeret både internt metodisk og i forhold til ydre relevans, og den postmoderne tyrannusaurus ser for sig et let offer. Men temaparken indeholder som beskrevet også andre dinosaurer. Tvedelingen af marketingdisciplinen i mainstream scientisme og et mere kvalitativt betonet alternativ gennemspiller for så vidt blot Diltheys gamle alternativ mellem

Natur- og Geisteswissenschaften, og intet lover, at vi kan ligestille åndsvidenskab og postmodernisme. Problemet viser sig tydeligt, når Stephen Brown beskriver den ganske urimelige inklusion af kritisk teori og brug af Habermas i postmoderne marketingteori⁴⁶. Men selvfølgelig kan vi sige, at det postmoderne ved marketing i dag er, at ”anything goes” – at man i dag kan forske blandt ”a thousand discursive flowers”⁴⁷ uden hensyntagen til en reel virkelighedsrepræsentation. Før vi kan konkludere mere, end at marketing udover at være naturvidenskabelig også er åndsvidenskabelig, må vi dog undersøge, om det fragmenterede verdensbillede (ikke nødvendigvis den reelle verden), som marketingfolkene står med fra firsernes begyndelse, og som nedbryder scientismens paradigme, er postmoderne, og om den marketingpraksis, som forskningen vil se sig relevant i forhold til, virkelig foregår efter postmoderne logikker.

Marketing-praksis i den postmoderne æra

”[P]ostmodernism is too important to be left to French philosophers alone.”⁴⁸

”Surely, the objective of this volume should be to ‘cash out’ postmodernism”⁴⁹

Lad os her tage et blik på en vigtig del af marketingdisciplinens historie – fødslen af *det moderne marketingbegreb*. Marketing har i en vis forstand altid fundet sted i forbindelse med udvekslinger af varer, men med Peter Druckers bog *The practice of Management* fra 1954 overgår marketing (sammen med innovation) for alvor til at blive anset for den vigtigste ledelsesfunktion – Druckers tanke, og det er den, der kommer til at dominere det

moderne marketingbegreb, er, at marketing er hele forretningen [the business] set fra kundens synsvinkel⁵⁰. I denne kontekst er det dog endnu mere interessant at se på Druckers fastsættelse af marketingbegrebets gyldighedsområde – Drucker sætter nemlig her nemlig en skarp grænse for den kapitalistiske forretningsmodus:

“Marketing is the distinguishing, the unique function of the business. A business is set apart from all other human organizations by the fact that it markets a product or a service. Neither Church, nor Army, nor School, nor State does that. *Any organization that fulfils itself through marketing a product or a service, is a business.* Any organization in which marketing is either absent or incidental is not a business and should never be run as if it were one.”⁵¹

I 1969 synes kapitalismen ikke længere at føle sig tilpas bag disse grænser. I dette år udgives Philip Kotler og Sidney J. Levys artikel *Broadening the Concept of Marketing*⁵², der er et tydeligt opgør med Druckers begrænsning.

“It is the authors’ contention that marketing is a pervasive societal activity that goes considerably beyond the selling of toothpaste, soap, and steel. Political contests remind us that *candidates are marketed* as well as soap; student recruitment by colleges remind us that *higher education is marketed*; and fund raising reminds us that *‘causes’ are marketed*. Yet these areas of marketing are ignored by the student of marketing. Or they are treated cursorily as public relations or public activities. No attempt is made to incorporate these phenomena in the body proper of marketing thought and theory”⁵³

Men hvorfor tror marketingfolket pludselig, at alt kan markedsføres, eller

sagt med Druckers termer: Hvorfor kan alle menneskelige organisationer behandles som en forretning, dvs. som en del af det kapitalistiske system? En god forklaring er, at man i marketingbranchen ser verden som postmoderne. Referenter som Gud, nationen, fornuften, videnskaben, det politiske eller moralske giver ikke længere sig selv. De inducerer ikke længere automatisk mening i verden eller blot i referenternes institutioner. Disse institutioner – kirken, staten, hæren, universitetet, fagforeningen – tømmes for mening, og det eneste de kan få mening fra igen, er markedsføring. Derfor ser vi i dag (og det kun i større grad end i 1969) reklamer for hæren, uddannelser, fagforeninger og politiske partier. Selv nationalstater udstyres med logoer – således er virksomheden Danmark også blevet forsynet med et billede af et buttet hjerte og indlemmet i den voksende fold af ”Logolande”⁵⁴.

Kapitalismen er et ekspansivt system, der lever af konstant at subsumere nye områder under kapital⁵⁵. Derfor er det ikke besynderligt, at marketingbranchen udnytter sin tro på, at verden er uden forudgiven mening til at ekspandere – groft sagt så er der penge at tjene, investeringer der kan akkumulere. Men hvordan er det, marketing ser sin rolle i en organisation som f.eks. kirken: I henhold til Druckers definition af marketing er det som nævnt hele organisationen set fra kundens synsvinkel. Marketing er det billede af kirken, som kunden har, og kundens billede af kirken er mere omfattende end blot tro. Kirken er lige så meget et sted for social kontakt, markering af familiens begivenheder etc. Derfor bliver det markedsføringens opgave at tilføre en række ikke strengt religiøse aktiviteter til kirken – kirken behøver simpelthen et større

sortiment af produkter⁵⁶:

”A church can sustain the interest of its members through discussion groups, newsletters, news releases, campaign drives, annual reports, and retreats. Its ‘salesmen’ include the religious head, the board members, and the present members in terms of attracting potential members. Its advertising includes announcements of weddings, births and deaths, religious pronouncements, and newsworthy developments⁵⁷”

Det eneste, der undrer i dette citat fra Kotler og Levys artikel, er, at salgsmænd er sat i anførelsestegn – det skyldes selvfølgelig at kirken, om end det i Druckers definition er en forretning, stadig er en non-profit organisation. Men hvorfor behøver kirken denne markedsføring? Sempelthen fordi vore dages mennesker i hvert fald i reklamebranchen primært anses for at være forbrugere⁵⁸, og vore dages postmoderne forbrugere behøver ikke et reelt objekt (f.eks. Gud) men en meningskontekst⁵⁹. Det nye i marketing af kirker er ikke, at Gud er død (det har ’han’ været siden Nietzsche), det nye er, at ’hans’ institutioner er blevet *simulacra*⁶⁰. Religion simuleres, tro på gud simuleres og simulationen holdes i live af en effektiv marketingmekanisme, der producerer en meningskontekst. Vi synes altså at leve i en Baudrillardsk hyper-reel postmoderne verden, hvor marketing konstruerer den realitet, der ikke længere antages at være bag repræsentationerne.

Jeg har i dette afsnit anvendt forsigtige vendinger, à la ”marketing anser verden for at være postmoderne”. Dette er for at stille spørgsmålet om den historiske logik er det, der ligger bag antagelser, som at den postmoderne kulturelle tilstand gør det

nødvendigt at markedsføre institutioner som kirker og politiske partier⁶¹, og gør det muligt at tjene penge på nye måder⁶². Der kan fremstilles en i det mindste lige så plausibel logik, som jeg også har antydnet i det tidligere: Marketingbegrebet opstår i midten af halvtredserne og indlemmes lige så stille i den kapitalistiske produktionsform og historie. Denne historie indbefatter en stadig udvikling mod kapitalisering af nye områder, men for denne udvikling er der sat grænser. Institutioner som kirken og nationen modsætter sig kapitalens logikker, men det er der råd for. Med det postmoderne som ideologi begynder marketingbranchens metoder at trænge sig ind i institutionernes virke, og med en solid markedsføring af diverse ikke-religiøse budskaber i en institution som kirken, er det ikke så mærkeligt, at den tidligere religiøse essens træder i baggrunden. Men med denne universalhistorie om kapitalens udvikling er vi bestemt ikke hinsides moderne teori. Foreløbigt kan vi konkludere, at en række non-profitorganisationer bevæger sig hen imod markedspladsen ved at inddrage marketingmekanismer i deres virke, og at dette faldt sammen med en (til tider uartikuleret) forståelse i marketingbranchen af verden som postmoderne. Det er i forbindelse med denne forståelse, at den postmoderne marketingforskning spiller en legitimerende rolle. Vi skal nu se på, hvorvidt vi i selve marketingpraksis kan spore tilstedeværelsen af en postmoderne tilstand ved at analysere et af branchens hotteste fænomener: Branding.

Branding – et postmoderne fænomen?

*“il consumatore postmoderno è uno che partecipa, senza alcuna difficoltà, anche a più di una tribù”*⁶³

*“If only everything in life was as reliable as a Volkswagen.”*⁶⁴

Brandingens historie som del af en selvbevidst reklamebranche har rødder helt tilbage til 1880erne, hvor man begynder at påføre masseproducerede produkter logoer designet til at sminke de ellers anonymt pakkede industrivarer⁶⁵. I 1923 introducerer General Motors reklamemand Bruce Barton reklamen som fortælling om produkterne (et led i det der i dag betegnes story-telling) – en fortælling der fanger institutionens sjæl. I slutningen af 40erne er brandet etableret som hele virksomhedens identitet og ikke blot et logo eller et billede på en karton. Og så med Druckers tekst fra 1954 får vi *marketingideologiens* sande manifest⁶⁶ – virksomhedens ærinde er ikke at producere varer men at købe kunder. Marketingideologien bygger således på en tre-fase fortælling om overgangen fra *produktorientering* til *salgsorientering* og nu endelig til *marketingorientering*. Denne marketinglegitimerende fortælling har vist sig utrolig sejlivet og er stadig et vigtigt element i den danske marketingguru Jesper Kundes bog *Unik nu ... eller aldrig*⁶⁷ fra 2001.

Der er imidlertid sket en rivende udvikling i marketinghistorien siden 1923. I brandingens første lange historie må brandets værdi ses som en add-on effekt til det rå produkt⁶⁸. Baudrillard fastsætter periodens marketing som en ”staging of commodity”⁶⁹. Men produktet fylder stadig hoveddelen af virksomhedens opmærksomhed. I 1954 fastsætter Drucker fokuset ligeligt – virksomhedens

basisfunktioner er marketing og innovation. Begge er lige nødvendige. I firserne er balancen tippet, og med salget af brandet Kraft i 1988 sættes der tal på: salgsprisen var 12,6 mill. \$ - seks gange firmaets værdi på papiret (hvorved brandets værdi gives ved differencen)⁷⁰. Hvis marketingideologerne (f.eks. Kunde) skulle tale, har vi i slutningen af firserne nået det punkt, hvor produktet er uden betydning for en virksomheds økonomi – med Baudrillards ord: ”the universe of the commodity is no longer this one”⁷¹. Baudrillard ser det som døden på reklameprojektet (iscenesættelse af produkter) – Jesper Kunde ser det som ”Brand Heaven”⁷². Med produktet ude af fokus betyder marketing alt. At drive en virksomhed i dag handler ikke længere om produktinnovation men om *branding*. Således har Kunde en hel række af personlige favoritter: Nike sælger ikke kondisko – de sælger vinderoplevelsen (Just Do It). Lego sælger ikke legetøj – de sælger kreativ leg. B&O sælger ikke et smukt designet stereoanlæg – de sælger excellens, syntese og poesi forenet i konceptet ”A life less ordinary”⁷³.

Virksomhedslederne elsker denne marketingideologi, der lover dem at kunne afskaffe alle de tunge produktionsomkostninger, fokus på brandets værdi (i ikke-økonomisk forstand) og derefter mulighed for at påstemple denne værdi på alverdens produkter. De skrappeste formår at skabe en virksomhed som ren marketingmaskine uden tilknytning til et hovedprodukt. Blandt disse finder vi endnu en af Kundes favoritter: Richard Bransons Virgin. Virgin var en gang et pladeselskab. Dette pladeselskab eksisterer ikke mere selvstændigt (EMI opkøbte det). Hvad der bestod, var navnet Virgin og værdipositionen

”Up against conventions”. Dette brand producerer, sælger og markedsfører nu ikke længere blot plader – nu markedsfører det (men får andre til at producere og sælge) flyrejser, hotelophold, forsikringer og colaer. Ja i dag ikklæder navnet Virgin sig endda brudekjoler⁷⁴. Virgin er sammen med en række andre rene marketingmaskiner⁷⁵ kommet i brand himlen – hvilken smuk fortælling.

Vi skal nu se på, hvorledes denne marketingideologi har fået så stor en gennemslagskraft. Idéen om det postmoderne danner en glimrende forståelsesramme. Som vi har set, vandrede denne idé ind i marketingforskningen i slutningen af firserne, og idéen bruges i udpræget grad til at forklare branding og dermed legitimere denne marketingpraksis. Branding forstås her som en *symbolisk ressource* til konstruktion og opretholdelse af identitet i den postmoderne tilstand⁷⁶. Det postmoderne ansues således indenfor marketing som en tilstand, der giver plads til fri social konstruktion af den mening, der ikke længere er umiddelbart given. I det postmoderne køber vi vore værdier frit fra hylden.

Dette perspektiv vil jeg betegne som *en svag idé om det postmoderne*. Den svarer til Harveys postmoderne tilstand blot adskilt fra det moderne ved en øget fragmentering – brands leverer stabilitet og konsistens. Den svarer også til Lyotards fokus på de små fortællinger som erstatning for de store – mening gives nu blot uafhængigt af en universel consensus. Men frem for alt synes den at svare til en fortsat forestilling om et fremmedgjort subjekt. Et subjekt der har en fjern idé om mening, som det forsøger at genskabe. Et glimrende eksempel er produkter knyttet til vor barndoms hygge

hos bedsteforældrene – her kan brands knyttet til disse produkter tjene som stærke symboler, der repræsenterer mening gennem hele livet⁷⁷. Brands repræsenterer værdier og kan dermed tjene som symboler for, hvad subjektet ser som essentielt. Denne forklaring bevarer hele tiden en rest af det reelle. Symboler er henvisninger til noget reelt. At købe grønt symboliserer naturen som *reel* værdi. At gå til klassisk koncert symboliserer kulturen som en *reel* værdi. At købe Aldis billige produkter symboliserer produktet (brugsværdien) som en *reel* værdi⁷⁸. Med dette perspektiv synes det ikke som om, man kan forklare det postmoderne ud fra et tab af mening. Der er blot tale om, at kapitalen har overtaget rollen som formidler af mening. Meningen kan ikke længere i så høj grad som før leveres af de traditionelle institutioner, men behovet for mening er ikke forsvundet. Hvor vi tidligere i artiklen så en bevægelse af kirke mod virksomhedsstatus, ser vi derfor også en bevægelse af virksomhederne mod kirkestatus. Dette er essensen af Kundes idé om brandet som en *Corporate Religion*. Der er dog ikke her tale om en ny monoteisme. Firmaet som kirke er nærmere en tilbagevenden til samfundsformationer før den jødisk-kristne enhedskultur (vi forholder os primært til den vestlige verden) og dermed strengt taget ikke at forstå som kirke. Branding, og det postmoderne forbrug generelt, vidner for flere kommentarer om en fremvækst af *nye stammeformationer*⁷⁹. Dette hænger også sammen med nye organisations- og ledelsesformer, som ikke kan forstås uafhængigt af branding. En vigtig del af den markedsføring, der kaldes branding, er netop at organisere virksomheden indadtil i fuld overensstemmelse med brandets værdiposition – markedsføring

er (og det har det været siden Drucker) en ledelsesfilosofi. Kun ved at repræsentere en konsistent virksomhedsstruktur får brandet den konsistens, historie og dybde, som det skal have for at lindre utrygheden i det postmoderne⁸⁰. Branding, kunne det antydes med denne stammeformationsanalogi, er således mere *præmoderne*, end den er postmoderne – hvis Nike virkeligt kan holde ”the magic of sports alive”⁸¹, er vi vidne til en sand genfortryllelse af verden. Man kunne dog også skildre situationen som kapitalismens logiske system, der har kastet idéen om overordnet konsistens fra sig for i overensstemmelse med Gödels teorem at kunne ekspandere universelt – et system der dog ikke efterlades som kaos men som et netværk af virksomheder som lukkede internt konsistente systemer⁸².

En stærk idé om det postmoderne kan dog også lanceres. Ifølge denne er det postmoderne i overensstemmelse med Baudrillard en tilstand, hvor vi er ude over repræsentationer af det reelle. Symbolik efterlader dermed pladsen for *det imaginære*, og den postmoderne forbruger må forstås som *skizofren* og ikke fremmedgjort. Det postmoderne er en *hyperreel* verden, hvor vi ikke køber os til mening men snarere til en *intens oplevelse*⁸³. Dette fremgår tydeligt, hvis vi ikke ser det postmoderne forbrug fra virksomhedens side (som Kunde) men også fra forbrugernes – den postmoderne forbruger deltager uden problemer i flere forskellige stammer. Denne forbruger fornægter gerne den overklasse-mening, der udsendes fra en Versace-jakke ved at bære den sammen med genbrugsbukser købt på markedet⁸⁴. Det postmoderne er hos Baudrillard netop karakteriseret ved en enorm *destruktion af mening*⁸⁵, og i overensstemmelse med dette har den

postmoderne forbruger ikke brug for mening – dets skizofreni er ikke en sygdom. Det er en betingelse for at kunne forbruge uden den moderne angst for at miste mening. Den postmoderne forbruger er nihilist og griner gladeligt, når Evers-reklamer simulerer en selvsk Karl Marx mere optaget af sin søde tand end af samfundet. Men er branding så slet ikke postmoderne? For så vidt branding er symbolsk så nej. Men måske branding ikke længere kan forstås som symbolik, der knytter mening til realiteter. Brandingen får ikke længere sin værdi fra reference til de tabte referentialer. Branding er i en vis forstand mere omfattende end som så og forstås bedst ud fra Baudrillards begreb om *hyperrealitet*. For det første er brugen af historiske elementer (f.eks. Marx) i reklamer et af de bedste eksempler på *simulacraproduktion*⁸⁶. For det andet er de store selskabers marketingstrategier gennem mediernes i stand til at simulere historiske begivenheder, som de selv sponsorerer massivt. Derved er en del af nutidens branding involveret i en enorm nedbrydning af grænsen mellem reklame og kulturhistorie. De sande stjerner i Champions League, VM-sportskonkurrencer eller OL er Nike & Adidas, eller omvendt de sande mærker er David Beckham & Ronaldo, der får ekstrem opmærksomhed (og øger deres markedsværdi) på grund af deres tilstedeværelse i Nikes og Adidas’ ’historiske’ sportsshow. Naomi Klein, der i *No Logo* har 16 sider eksempler på tendensen⁸⁷, fastsætter denne (hyper)realitetsproduktions fikspunkt i april 1998. Her lancerede tøjfirmaet The Gap en reklame i form af en swing-musikvideo. Denne reklame red ikke på nogen retro swing bølge – den skabte den. I løbet af den næste tid får The Gap skabt sin egen æstetik, der

flyder ud i alle kulturens kroge – som Klein skriver: ”it seemed that overnight, every video on MTV – from Brandy to Britney Spears and the Backstreet Boys – looked like a Gap ad”⁸⁸. The Gap er lige så meget blevet kulturproducent som tøjfirma. ”Corporate sponsors and the culture they brand have fused together to create a third culture: a self-enclosed universe of brand-name people, brand-name products and brand-name media.”⁸⁹ Det er simpelthen marketingbudgetter, der står bag den postmoderne produktion af simulacra og simulationer. Dette er i hvert fald enhver marketingideologs drøm – en verden hvor alt er reklame. Idéen om det postmoderne synes således på ingen måde at skræmme den del af kapitalismen, der hedder marketing. Tværtimod i alle de aspekter jeg har behandlet det postmoderne og marketing, synes disse at være fint kompatible – som en marketinganalytiker påpeger: “Many a business executive is ... a spontaneous postmodernist”⁹⁰. Vi vil nu vende tilbage til idéen om det postmoderne og dens relation til kapitalistisk produktion generelt.

Den postmoderne ideologi

“False consciousness may be alive, well and stepdancing at twenty-eight beats to the bar, but does anyone really care any more, so long as it’s a good night out? If *Riverdance* uses the Irish Muse as a shamrock-bedecked ventriloquist’s dummy, is it reasonable to expect a Habermasian ideal speech situation, especially when we can’t see it’s lips move? ... as far as I am concerned, you can scream false consciousness, or any other chic cliché from the creased and dog-eared Marxian catechism, till you’re blue (sorry, red) in the face. I *still* love marketing.”⁹¹

“Our Strategic plan in North America is to focus intensely on brand management, marketing and product design as a means to meet the casual clothing wants and needs of consumers. Shifting a significant portion of our manufacturing from the U.S. and Canadian markets to contractors throughout the world will give the company greater flexibility to allocate resources and capital to its brands. These steps are crucial if we want to remain competitive”⁹²

“The underbelly of the shiny “brands, not products” revelation can be seen increasingly in every workplace around the globe.”⁹³

Jeg satte tidligere spørgsmålstegn ved dels Baudrillards hyperrealitets realitet dels dens modstrid med kapitalismens orden. Vi mangler at besvare det første af disse spørgsmål. Marketing-ideologien fortalte os, at værdi ligger i branding og ikke i produkter. Kapitalismen skulle efter denne logik bevæge sig hen imod produktion af tegn i stedet for produkter. Men der er grund til at stille sig kritisk overfor denne idé. Ikke blot ud fra den kendsgerning at det betyder en subsumption af al værdi under kapital, og at dette ud fra et humanistisk perspektiv ikke er ønskeligt, men også ud fra at det simpelthen ikke holder med virkelighedens barske verden. Som andet citat ovenfor skulle illustrere, implicerer det overdrevne fokus på branding *ikke*, at gammeldags produktion af varer forsvinder ud i den blå luft. Outsourcing og subcontracting sørger blot for at produktionen flyttes et andet sted hen. Og med denne flytning flytter også idéen om, at en arbejdsgiver er ansvarlig for sin arbejdskraft. Når prisen på en vare i dag skal være 400% over produktions-

omkostningerne for at kunne dække et stigende marketingbudget, bliver det eneste, der går fra arbejdsgiver til dem, der arbejder under subcontracting, ordren: ”Make it *really* cheap.”⁹⁴ Naomi Kleins *No Logo* viser, at idéen om at alt er tegn er *ideologisk slør*. Der er intet hyperreelt ved de arbejdsvilkår, hun gennemgår over flere hundrede sider – det er barske realiteter simpelthen. Enhver idé, der fornægter denne realitet og gladeligt hylder den nihilistiske destruktion af mening, er blot med til at forstærke senkapitalismens nye produktionsform og dermed al dens undertrykkelse. Derfor er Baudrillards begreb om hyperrealitet ikke et velegnet kritisk begreb. Den postmoderne idé om en verden hvor alt er tegn, er med til at legitimere marketingideologiens diktum, at marketing erstatter produktion. Således er idéen om det postmoderne med til at sløre, at der stadig finder produktion sted. Samtidig er det postmoderne en idé, der legitimerer marketingfunktionens indtræden i nye områder. Dette betyder samtidig, at det postmoderne ikke forbliver i idéernes verden – den postmoderne idé bevirker ændringer i marketingpraksis, og det er led i en reel udvidelse af det kapitalistiske system. Vi må dog også konstatere, at det postmoderne dermed, trods alt, er mere moderne, end nogle mener – her er det, med en omformning af Lyotards ord, stadig muligt at organisere den vrimmel af begivenheder, som kommer til os, under den store fortælling om kapitalens universelle akkumulation.

Vi kan således konkludere, at den kapitalistiske virkelighed ikke er i uoverensstemmelse med idéen om det postmoderne. Det er i en vis forstand kapitalismen selv, der producerer denne idéns praktiske grundlag, idet marketingbudgetter

finansierer den postmoderne produktion af simulacra og simulationer. Samtidig gør idéen om en postmoderne likvidation af referentialer plads til en udvidelse af den kapitalistiske virksomhedsform til nye områder (religion, politik etc). Dette sker netop via den førnævnte udvidelse af marketingbegrebet. Idéen om det postmoderne indgår således i et komplekst dialektisk samspil med den senkapitalistiske produktionsform, som den dels produceres af, afspejler og fremmer, dels slører de negative sider af. Dette fremtoner, når man ikke blot ser det postmoderne som en filosofisk teori uafhængig af praksis, eller ikke som i den akademiske marketinganalyse blot ukritisk ser på, hvordan man kan tjene penge på idéen. I overensstemmelse med dette synes en marxistisk kritisk og rationel analyse af feltet stadig at være rimelig – det postmoderne forstås simpelthen bedst som *senkapitalismens ideologi*. Man fristes til (ligeså selvironisk?) at omforme Stephen Browns ord: Hvad mig angår, kan i skriige forstokket gammelkommunisme eller enhver anden chic kliché fra den krøllede og æselørefyldte nyliberalistiske katekisme, til i bliver røde (undskyld, blå) i hovedet. Jeg elsker *stadig* Marx.

Noter

- ¹ Hardt & Negri 2001, pp. 150-151
- ² se Brown 1995, 1998 og Østergaard 1992
- ³ se Jameson 1991, Harvey 1990
- ⁴ Klein 2001
- ⁵ Köhler 1977
- ⁶ Harvey 1990
- ⁷ citeret i Harvey 1990, p. 10
- ⁸ Marx og Engels 1983, pp. 19-20
- ⁹ Kant 1993, p. 50, se iøvrigt Hegel 1995, §§340-360
- ¹⁰ Harvey 1990, p. 205, 304, se også Jameson 1991, p. xi
- ¹¹ Østergaard 1992, p. 3
- ¹² Lyotard 1986, p. 31
- ¹³ Lyotard 1996, p. 8
- ¹⁴ Köhler 1977, pp. 16-18, Harvey 1990, p. 44
- ¹⁵ Jameson 1991, p. xi, Hassan 1978, p. 68
- ¹⁶ Jameson 1991, pp. 1-54
- ¹⁷ se Deleuze og Guattari 1972/1973, p. 11. Som nævnt i indledningen kan enkeltforfattere og dermed heller ikke Deleuze og Guattaris position(er) på ingen måde reduceres til Jamesons idé om den postmoderne kulturelle logik. Deres idé om en skizoanalyse er simpelthen meget mere kompleks end både vores og Jamesons idé om det postmoderne.
- ¹⁸ Jameson 1991, p. 26
- ¹⁹ Ibid, p. 27
- ²⁰ citeret i Harvey 1990, p. 305
- ²¹ Lyotard 1986, pp. 38-44
- ²² Hardt & Negri 2001, pp. 70-74
- ²³ Hassan 1978, pp. 51, 69-75
- ²⁴ Ibid, p. 75
- ²⁵ Baudrillard 1994, p. 6
- ²⁶ Ibid, pp. 6-7, 43
- ²⁷ Jameson 1991, p. 25, se også Hassan 1978, p. 70
- ²⁸ Baudrillard 1994, pp. 7, 23
- ²⁹ Baudrillard 1981 – et kapitel fra *Pour une critique de l'économie politique du signe* fra 1972
- ³⁰ Ibid
- ³¹ Ibid
- ³² Ibid
- ³³ Baudrillard 1994, p. 15
- ³⁴ Ibid, pp. 15, 21
- ³⁵ Ibid, p. 2
- ³⁶ Brown 1995, pp. 20-22
- ³⁷ Brown 1998, p. 27, Hackley 2001, p. 25
- ³⁸ Østergaard 1992, p. 6
- ³⁹ Brown 1995, pp. 46-52, Hackley 2001, p. 9, Sherry 1991, p. 548, Thompson 1997, p. 256
- ⁴⁰ Kunde 2001, p. 22
- ⁴¹ Brown 1998
- ⁴² Brown 1995, 1998, Hackley 2001
- ⁴³ Brown 1998, p. 97
- ⁴⁴ Hackley 2001, p. 3
- ⁴⁵ Ibid, p. 22
- ⁴⁶ Brown 1998, p. 71
- ⁴⁷ Ibid, p. 43
- ⁴⁸ Ogilvy 1990, p. 8
- ⁴⁹ Brown 1998, p. 37
- ⁵⁰ Jf. Brown 1995, pp. 29-31, Drucker 1954, pp. 37-39
- ⁵¹ Ibid, pp. 37-38 (mine kursiveringer)
- ⁵² Østergaard 1992, p. 8
- ⁵³ Citeret i Østergaard 1992, p. 8 (mine kursiveringer)
- ⁵⁴ Kaino 2003, p. 11
- ⁵⁵ Hardt & Negri 2001
- ⁵⁶ Østergaard 1992, p. 9
- ⁵⁷ Kotler og Levy citeret i Østergaard 1992, p. 9
- ⁵⁸ Ogilvy 1990, p. 4, Elliott & Wattanasuwan 1998, pp. 131-135
- ⁵⁹ Østergaard 1992, p. 11
- ⁶⁰ Ibid, p. 12
- ⁶¹ Ibid & Axford & Huggins 2002
- ⁶² Ogilvy 1990, Elliott & Wattanasuwan 1998
- ⁶³ Fabris, Giampaolo 2003, "Den postmoderne forbruger er en, som, uden nogen som helst problemer, udgør en del af mere end én stamme" (en tak til cand. mag. i historie og fransk Jens Degn for hjælp med oversættelse).
- ⁶⁴ Volkswagen kampagne citeret i Elliott & Wattanasuwan 1998
- ⁶⁵ Klein 2001, p. 6
- ⁶⁶ Brown 1995, p. 32
- ⁶⁷ Kunde 2001, pp. 37-56
- ⁶⁸ Klein 2001, p. 7
- ⁶⁹ Baudrillard 1994, p. 93
- ⁷⁰ Klein 2001, p. 7
- ⁷¹ Baudrillard 1994, p. 93
- ⁷² Kunde 2001, p. 119
- ⁷³ Ibid, pp. 20, 97, 142, 144-145
- ⁷⁴ Ibid, pp. 112-114
- ⁷⁵ Eeks, Benetton og Tommy Hilfiger - jf. Harvey 1990, pp. 158-159, Klein 2001, p. 24
- ⁷⁶ Elliott & Wattanasuwan 1998, p. 132, Hackley 2001, pp. 29-30
- ⁷⁷ Elliott & Wattanasuwan 1998, p. 140
- ⁷⁸ omformning og tolkning af Elliott & Wattanasuwan 1998, p. 134
- ⁷⁹ Kunde 2001, pp. 366-367, Fabris 2003, Brown 1995, p. 79
- ⁸⁰ Kunde 2001, pp. 118-119, 164
- ⁸¹ Klein 2001, p. 23, se også p. 371
- ⁸² jf. Lyotard 1996
- ⁸³ jf. Firat 1991, p. 73
- ⁸⁴ jf. Fabris 2003

- ⁸⁵ Baudrillard 1994, p. 161
⁸⁶ Jf Brown 1995, pp. 114-115, 1998 pp. 138-143
⁸⁷ Klein 2001, pp. 45-61
⁸⁸ Ibid, p. 46
⁸⁹ Ibid, p. 60
⁹⁰ Eagleton citeret i Brown 1998, p. 46
⁹¹ Ibid, pp. 166, 256
⁹² John Earmatinger, præsident for Levi Straus’ Amerikaafdeling i Klein 2001, p. 195
⁹³ Klein 2001, p. 231
⁹⁴ Ibid, p. 198

Litteratur

- Axford, Barrie & Huggins, Richard 2002. ‘Political Marketing and the Aestheticisation of Politics: Modern Politics and Postmodern Trends’ i O’Shaughnessy, N. J. (red.), *The Idea of Political Marketing*, London: Praeger Publishers, pp. 187-208
- Baudrillard, Jean 1981 [1972]. ‘Fetichisme og Ideologi: Den Semiologiske Reduktion’ i *Semiotik*, nr. 2, pp. 15-30
- Baudrillard, Jean 1994 [1981]. *Simulacra and Simulation*, Michigan: The University of Michigan Press
- Brown, Stephen 1995. *Postmodern Marketing*, London/ New York: Routledge
- Brown, Stephen 1998. *Postmodern Marketing 2: Telling Tales*, London: International Thomson Business Press
- Deleuze, Gilles & Félix Guattari 1972/1973. *Capitalisme et schizophrénie – L’Anti-Edipe*, Paris: Les Éditions de Minuit
- Drucker, Peter F. 1954. *The practice of Management*, New York: Harper & Brothers Publishers
- Elliott, Richard & Wattanasuwan, Kritsadarat 1998. ‘Brands as symbolic resources for the construction of identity’ i *International Journal of Advertising*, vol. 17, no. 2, pp. 131-44
- Fabris, Giampaolo 2003. ‘Fabris: Il nuovo consumatore compra solo per sognare’, interview i *La Repubblica* 10/03/2003 ved Giuseppe Turani, udskrift fra http://www.repubblica.it/online/lf_dietro_il_listino/030310fabris/fabris/fabris.html (24/03/03)
- Firat, A. Fuat 1991. ‘The consumer in Postmodernity’ i *Advances in consumer research*, 18, pp. 70-76
- Hackley, Chris 2001. *Marketing and Social Construction – Exploring the rhetorics of managed consumption*, London: Routledge
- Hardt, Michael & Negri, Antonio 2001. *Empire*, Cambridge/London: Harvard University Press
- Harvey, David 1990. *The Condition of Postmodernity*, Malden/Oxford: Blackwell Publishers

- Hassan, Ihab 1978. 'Culture, Indeterminacy, and Immanence: Margins of the (Postmodern) Age' i *Humanities in Society*, 1 (vinter), pp. 51-85
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 1995 [1820]. *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, Hamburg: Felix Meiner
- Jameson, Fredric 1991 [kap. 1: 1984]. *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, London/ New York: Verso
- Kainø, Pia Flindt 2003. 'Logolande' i *Ud & Se (DSB)*, marts 2003, pp. 10-11
- Kant, Immanuel 1993 [1784]. 'Idé til en almen historie med verdensborgerlig hensigt' i Immanuel Kant, *Ophøysning, historie, fremskridt*, Århus: Slagmark, pp. 50-70
- Klein, Naomi 2001 [2000]. *No Logo*. London: Flamingo
- Köhler, Michael 1977. 'Postmodernismus': Ein begriffsgeschichtlicher Überblick' i *Amerikastudien*, 22, pp. 8-18
- Kunde, Jesper 2001. *Unik nu ... eller aldrig*, København: Børsens Forlag
- Liotard, Jean-François 1986 [1982-1985]. *Det postmoderne forklaret for børn*, København: Akademisk Forlag
- Liotard, Jean-François 1996 [1979]. *Viden og det postmoderne samfund*, Århus: Slagmark
- Marx, Karl & Engels, Friedrich 1983 [1848]. *Det kommunistiske manifest*, Danmark: Arbejderforlaget
- Ogilvy, James 1990. 'This postmodern business' i *Marketing and Research Today*, 18 (februar), pp. 4-22
- Sherry, John F. 1991. 'Postmodern alternatives: The interpretive turn in consumer research' i Robertson, T.S. & Kassarian, H.H. (red.), *Handbook of Consumer Behavior*, N.J. Englewood Cliffs, Prentice Hall, pp. 548-591
- Thompson, Craig, J. 1997. 'Buy Brown's book! A fully impartial commentary on *Postmodern Marketing*' i *European Journal of Marketing*, vol. 31, no. 3/4, pp. 254-263
- Østergaard, Per 1992. *The broadened concept of marketing as a manifestation of the postmodern condition*, Skrifter fra Institut for Afsætningsøkonomi, Odense Universitet

* For gode råd og kyndig vejledning ønsker jeg at takke Jens Erik Kristensen, lektor, lic.phil ved Afdeling for Idehistorie, Aarhus Universitet, samt Per Østergaard, lektor ved Institut for Marketing, Syddansk Universitet. Artiklens indhold står selvfølgelig fuldt ud for min egen regning.

TEMASEKTION

RETSANSKUELSER PÅ TVÆRS

Artiklen opridses Alf Ross' historiske retsrealistiske prognoseteori baseret på den logiske positivisme – der i et vist omfang mente at kunne forudsige gældende ret ved domstolene. Formålet for Alf Ross (1899-1979) var bl.a. at gøre den måde man behandlede retlige fænomener videnskabelig på linje med de ”hårde videnskaber.” Derefter gives et rids af Peter Høilunds retsidealistiske fordringer til dommernes behandling og afgørelse af retssager - baseret på en hermeneutisk opfattelse af retlige fænomener. Det skal understreges, at artiklen ikke er udtryk for nytænkning på området. Men rettere gammel vin på studentikose flasker. Imidlertid kan det også være interessant for ikke-jurister at se, hvordan idéer fra filosofien har haft og stadig har betydning for, hvordan jurister tænker faget jura i en af alle dets mange afskygninger.

Retlige og ikke-retlige faktorerers påvirkning af dommeren

Hvad der påvirker dommerne i landets retsinstanser til at træffe én afgørelse frem for en anden er et spørgsmål ikke mindst

juridiske aktører med forskellige funktioner i et retssystem (anklagere, advokater, og embedsmænd) har en interesse i at undersøge. Forskellige faktorer kan tænkes at påvirke. Disse kan eksempelvis opdeles i to hovedkategorier bestående af retlige og ikke-retlige faktorer.

De retlige faktorer angår loven, domme, bekendtgørelser, aftaler, sædvaner, EU-direktiver og EU-forordninger, internationale konventioner og med et samlebegreb juridisk metode. Det er indiskutabelt for jurister, at de retlige faktorer har afgørende betydning for dommerens output – i form af sagens behandling og afgørelsen. Men hvad er en ikke-retlig faktor nærmere for en variabel? Man kan i udgangspunktet foretage en negativ afgrænsning. Det som ikke direkte vedrører retskilderne er de ikke-retlige faktorer. Man kan nævne ”retsfølelsen”, der kan være begrundet i religiøse, naturretlige, moralske, etiske og andre samfundsmæssige fordringer til anvendelsen af de retlige faktorer. Den præcise definition af det retlige i forhold til det ikke-retlige skal ikke følges udtømmende her.

Retsrealisme og retsidéalisme

Men lad mig knytte an med nogle indledende bemærkninger som senere hen kan lette forståelsen for Alf Ross som står for en retsrealistisk tilgang og Peter Høilund som står for en retsidéalistisk tilgang. Omdrejningspunktet er hvilke kriterier, der skal være opfyldt for at en regel kan siges at være gyldig/gældende. Retsrealisterne mener det er muligt på det konceptuelle plan at adskille ret og moral, dvs. de retlige og ikke-retlige faktorer fra hinanden. Det er således muligt at operere med en retlig diskurs uden samtidig at forudsætte moralske principper. Om reglen er moralsk gyldig er uden betydning for dens gyldighed (gælden) som retsregel i et retssystem, så længe den er effektiv og anvendes af de retlige myndigheder er den gyldig (gældende). Rettens sociale funktion består i at give befolkningen kendskab om hvilke handlinger der medfører hvilke konsekvenser; at en regel er gældende viser, at reglen faktisk vil blive anvendt og gennemtvunget at de retsanvendende myndigheder herunder domstolene. For retsidéalismen er det karakteristisk, at bedømmelsen af, om en regel er en regel eller ej med nødvendighed forudsætter en bedømmelse af om det vil være moralsk forsvarligt at anvende og gennemtvunge reglens indhold. Reglens sociale funktion er således at give anvendelsen og den fysiske gennemtvungelse af samfundets regler en moralsk legitimation.¹

Om de ikke-retlige faktorer kan tænkes at have nogen udbredt betydning for dommeren kræver vel en sociologisk undersøgelse af dommerstanden, og det skal ikke forfølges her. Jeg vil her blot forsøge at kredse om det retlige i forhold til det ikke-retlige. Det skorter i den forbindelse ikke på

teorier om, hvad dommerne kan og bør gøre sig af såvel retlige som ikke-retlige tanker, når de træder tilbage i voteringsværelset. Nedenfor opridses tankerne bag den danske retsfilosof Alf Ross' prognoseteori om rettens gældende karakter. Peter Høilunds tanker om rettens gyldighed opridses dernæst og sammenlignes. Sjældent udtaler en siddende højesteretsdommer sig om de ikke-retlige faktorerens mulige betydning i forhold til de retlige. Her ses på nogle af de tanker han har gjort sig i forbindelse med en sag indbragt for højesteret.

Videnskabsfilosofi og retsvidenskab

Den polyparadigmatiske forskningsopfattelse, hvor flere paradigmer anerkendes som sandhedsbarometre, har herhjemme blandt andet fundet et mere eller mindre analogt udtryk hos retsteoretikeren Stig Jørgensen: *"Retten er hverken et system af normer, en forudsigelse af myndighedernes adfærd, befalinger til myndighederne eller borgerne, en almindelig retsopfattelse eller ideologi, en faktisk regelmæssigt fulgt adfærd, sanktionerende forholdsnormer, spilleregler, slutningsregler, skik og brug i et historisk eller kulturrvidenskabeligt mønster. Retten er det hele på en gang. De forskellige definitioner er i virkeligheden udvælgelsen af en enkelt relation, som derefter gennem en uberettiget generalisering gøres til udtryk for, hvad retten som helhed er (...) Indholdet af retsbegrebet i den enkelte situation hænger sammen med arten af det stillede spørgsmål, hvilket igen er afhængig af den rolle, som den implicerede retlige aktor spiller".*² Den retlige pluralisme som citeret er relevant, hvis man mener, at de nævnte retlige relationer i citatet kan fortælle noget mere eller mindre empirisk sandt om retten og dens relationer. Den retlige pluralisme kan mere betragtes som en forskerholdning eller arbejdsskitse for hvilke retninger, der "rører sig" for

tiden, ikke en sammenhængende teori om alle rettens relationer.³ Der skal her ses på to retlige relationer. Først om retten er en forudsigtelse af domstolenes adfærd som Alf Ross anfører, hvorved dommeren bør holde sig til de retlige faktorer. Eller om der bør opstilles nogle idealkriterier for behandlingen og domsafgørelsen, som bør efterleves og som ikke nødvendigvis er af retlig karakter jf. Peter Høiland.

Kort om den logiske positivisme i retsvidenskaben

Den logiske positivisme sonderer skarpt beskrivelse (af objekter) fra vurdering (som foretages af subjekter), og tror på en objektiv sandhed uafhængig af tid og sted, der objektivt kan verificeres ved metode/observationer i løbet af tid og erfaring. De logiske positivister søger derfor almengyldige love og årsagssammenhænge.⁴ I retsvidenskaben bestræbes retsdogmatikken omskabt til eksakt positivistisk videnskab, og der sondres skarpt mellem retlig dogmatisk beskrivelse (som den kan læses i retslitteraturen, lærebøger etc.) af retssystemet og moralsk vurdering som foretages af subjektet. Retsanvendelsen anses som værende af logisk karakter, subsumtionen er deduktion af præmisser ved logisk grammatisk og empirisk studium af retsregel og faktum. Retspositivisten er derfor fikseret omkring spørgsmålet; hvad gældende ret er.⁵

Alf Ross:

Prognoseteorien og dommeren

En afgørelse anser Ross for ”retfærdig,” når den træffes regelret i overensstemmelse med den retsregel eller det regelsystem, der antages at gælde.⁶ Retsreglen er, som Ross anfører, fikseret i bestemte kategorier ved objektive

kriterier og formaliseret fremtrædende som kulturtraditionens vurderinger (dvs. vedtaget på lovgivningsniveau).⁷ Retfærdighed er herved konkret regelanvendelse. I modsat fald er der tale om vilkårlighed.⁸ Afgørende for den retlige analyse er domstolenes faktiske handlemåde (og retlige forestillinger) af gældende ret, hvis en realistisk retsteori om rettens gældende karakter skal kunne opstilles. Ross tilsigter ikke at beskæftige sig med rettens og retssystemets gyldighed i moralsk forstand, fx en retfærdighedsforestilling, men om gældende ret (som noget objektivt konstaterbart) ved domstolene. Verifikations- og prognose teorien følger således af hans logisk positivistiske videnskabssyn som før nævnt.

Teorien er i korthed som følger: Retsdogmatikken (dvs. den retsvidenskabelige litteratur produceret af hovedsagligt universitetsjurister) påstår en bestemt retsregel for gældende ret i den ”sociale virkelighed”. Retsreglen er samtidig et direktiv til dommeren om at bestemte indeholdte kendsgerninger i retsreglen udløser hertil knyttede retsfølger (dræber du en person straffes din handling med en hertil knyttet retsfølge) og i sidste ende anvendelse af statens monopoliserede voldsapparat. Når reglen indgår som motiverende faktor for dommeren i afgørelsen og opleves forpligtende af dommeren, anses den af Ross for gældende ret.⁹ Retsbehandlingen (her domsresultatet) forstået som et ydre udtryk for en bagvedliggende ”indre” normativ retlig ideologi de hertil knyttede handleforestillinger blandt dommerne.¹⁰ Det er den indre normative ideologi, Ross mener kan forudsiges. Efterprøvelsen af en sådan retlig orienteret ideologi forudsætter i princippet, at man som tankeeksperiment kan stille dommeren et hypotetisk spørgsmål

om en påstands retlige gyldighed.¹¹ Det kan man i sagens natur ikke, og denne usikkerhed ved efterprøvelsen løser Ross ved, at udsagn om gældende ret referer til hypotetiske fremtidige afgørelser.¹² Der vil således være forbundet en hvis usikkerhed forbundet med prognosens fremtidsudsigelser. For anvendelsen af retskilder gælder en metodelære, der angiver, hvornår og hvordan dommeren kan skride frem, men metodelæren er samtidig en del af gældende ret, idet metoden anvendes ved domstolene.¹³

Fænomenerne som må studeres for opstilling af hypoteser, er derfor dommerens adfærd dvs. retlig ideologi for relevant adfærd:¹⁴ *"Mulighed for forståelse af og forudsigelse af dommerens handlemåde kan kun vindes gennem en ideologisk tydning, dvs. gennem hypotesen om en vis ideologi der besjæler dommeren og motiverer hans handlinger."*¹⁵ *"Retten (...) er et overindividuel, socialt fænomen i den forstand, at de retlige handleforestillinger udgør en fælles ideologi der er virksom i en flerhed af individer, således at der derved skabes en interpersonel menings- og motivationsammenhæng"*.¹⁶

Dommerens handlemåde anser Ross for den effektive virkeliggørelse af retsreglerne (kompetence -og forholdsnormerne). Handlemåden kan karakteriseres som opfattelsen af, hvornår og hvordan reglen skal anvendes.¹⁷ Retsreglen indgår som integreret og motiverende bestanddel af domsbegrundelsen i kombination med den ideologi dommeren besjæles af.¹⁸ Fremsættelse af hypotese og forudsigelse, mener Ross i øvrigt må ske ved studiet af domspræmisserne.¹⁹ Det vil sige, at den fælles dommerideologi indeholder de regler, som muliggør en forudsigelse af dommernes adfærd og dermed kan tjene som tydningskema for den retlige adfærd.

De irrationelle input

Ross fornægter alligevel ikke muligheden af det, han opfatter som irrationelle synspunkter: *"I virkeligheden, siges det, træffer dommeren sin afgørelse dels efter følelsesmæssige indskydelser, dels ud fra praktiske formål og hensyn...Reglernes mangfoldighed, tolkningens ubestemtbed og muligheden for at konstruere de foreliggende spørgsmål på mere end en måde, vil som regel gøre det muligt for dommeren at finde en passende juridisk ikklædning for sin afgørelse"*²⁰... *Indsigt i den retlige ideologi er herefter kun til ringe nytte, fordi det i virkeligheden ikke er den der motiverer dommerne."*²¹ Selv om retsreglen er oplagt og gældende ret, vil dommeren altid kunne legitimere sin afgørelse ud fra sin retsbevidstheds moralsk-retlig-politiske tanker ved passende argumentationsteknik.²² Ross er derfor enig i, at den subjektive faktor, dvs. den ikke-retlige faktor, spiller og kan spille en rolle i "kræfternes parallelogram" med den retlige faktor. Ross påpeger dog, at den subjektive faktor og retlige faktor ikke optræder som selvstændige motiver i dommerens bevidsthed. Dommeren vil tyde loven først, og så anvende denne i lyset af sin mere eller mindre ubevidste og virksomme retsfølelse.²³ Retsfølelsen er derfor ikke en aktiv selvstændig "størrelse" dommeren anvender, men en retligt orienteret ideologi bør ifølge Ross være dommerens fundamentale udgangspunkt i al retsanvendelse.

Hermeneutikken i retsvidenskaben

Hermeneutikken tror på subjektiv sandhed afhængig af tid, sted og subjekt. Fænomenerne der studeres, anses for meningsbærende, selvreflekterende, og individuelle menneskelige forudsætninger kan føre til forskellige valg og resultater. Den rette mening findes ved fortolkning,

bl.a. via den såkaldte hermeneutiske cirkel, der i sin enkelhed bygger på udøvelse af personlige skøn og dømmekraft i forhold til del og helhed.²⁴ I retstænkningen anses det for karakteristisk, at den subjektive fortolkning af retsregler er af betydning. Eksterne lovmæssigheder, fx den skrevne lov som en del forklarer ikke hvorfor, der faktisk dømmes, som der gør. En intern helhedsbetragtning kan føre til forståelse af retssystemets ”egne” veldefinerede og alment anvendte begreber (fx retsinstitutterne), der således strukturerer retlig adfærd for jurister i meningsfulde handlingsmønstre. Den retlige subsumption indebærer derfor altid en personlig vurdering, der må tage højde for del og helhed, teori og empiri.²⁵

Peter Høilund: De naturretlige ideal-kriterier for dommeren

For Høilund er ”livet” en konkret og personlig livsverden. Den individuelle ide om det gode liv er en handlingsstyrende norm²⁶, men er afhængig af tidens moralopfattelse. Erkendelsen er af praktisk intuitiv karakter.²⁷ Termerne (rets)følelse, moral, ideen om det gode liv og den indre retskilde, er for Høilund synonyme beskrivelser af det, Høilund anser for det væsentligste for dommeren: personlighedens betydning for afgørelser.²⁸ Høilund påstår, at dommeren ”iscenesætter” den juridiske og sociale virkelighed i form af retsafgørelser.²⁹ Dommerrollens virkelighed består for det første af personlig erfaring, dommerkollegialt vidensforråd, retskilder, anerkendt juridisk metode og faktiske forhold, som anvendes i retsafgørelsen. Dommeren indgår imidlertid i sociale roller som mor, far, ven eller sportsudøver. Af dette såkaldte kaos iscenesættes den juridiske og sociale virkelighed fagligt; begrundet i retskilderne og korrekt juridisk

metodeanvendelse. Men reelt er afgørelsen motiveret af den indre retskilde, påstår Høilund: ” (...) dommeren skaber sin afgørelse i et spændingsfelt mellem ideen om det gode liv og nogle retskilder fx en lovbestemmelse i den ydre verden. Afgørelsen, retten, bliver til som en syntese mellem disse to poler. Drivkraften i syntesen kommer fra det subjektive, der søger at bemægtige sig den ydre verden ved at skabe en meningsfuld sammenhæng.”³⁰ På den måde selekterer og organiserer dommeren ud fra ideen om det gode liv de retskilder og faktuelle omstændigheder, som fører til afgørelsen.³¹ ”Dommeren vil således ud fra en forforståelse om enhver ret til det gode liv organisere virkeligheden i overensstemmelse med denne forforståelse og i øvrigt tilstræbe at give en begrundelse, der lever op til de metodiske og retskildemæssige traditioner, der i en bestemt historisk periode anses for værdifulde eller videnskabelige”.³² Dermed opfattes reglerne ikke som generelle normer, men løsningsforslag dommeren udvælger i ”afgørelsens øjeblik”.³³ Det konkrete indhold af ideen om det gode liv, der handles ud fra, lader sig ikke beskrive formelt i sprog og ord. Dommerens afgørelse foregår, siges det, på et halvbevidst eller ubevidst plan i psyken, og afgørelsen er en ubevidst syntese mellem den indre retskilde, ideen om det gode liv og den positive retskilde.³⁴ På den måde er den retsskabende proces ubevidst³⁵ men afgørelsen fremtræder, saglig og fornuftsbetonet i selve dommen. Niels Høilund eksemplificerer den iscenesatte juridiske og sociale virkelighed, ved ankeinstansernes konstruktion af en anden juridisk virkelighed på baggrund af selv samme kendsgerninger, hvorved opfattelsesprocessen i princippet er uendelig.³⁶ Ifølge teorien vil det selvsagt være umuligt at opretholde klare linjer mellem beskrivelse og vurdering. Med

fokus på subjektets aktive betydning for afgørelsen, mener Høilund, at de personlige overvejelser, valg, åbenhed og nærvær³⁷ bør gøres synlige i afgørelserne.³⁸ Høilund opstiller på den baggrund nogle idealpunkter til dommerens retsafgørelser i den såkaldte alternative retsteori.

For det første må afgørelsen være *forståelig* og sproglig korrekt for sagens parter. For det andet må den være *personlig sand*, ved at dommens fakta gengives som de faktisk opfattes af dommeren. For det tredje må dommeren *vedstå de holdninger*, der er bærende igennem hele dommen. Og endeligt må dommeren opfatte afgørelsen som et *moralisk rigtigt* resultat denne kan acceptere.³⁹ Idealpunkterne her illustrerer, at subjektets moral bør have gennemslagskraft i retsafgørelser. Med subjektets aktive rolle forstår Høilund ikke irrationel vilkårlighed i retsudøvelsen. Dommeren virker ifølge Høilund mere som et ekstrakt af tidens moralopfattelse, der udøves af dommerens konkrete og personlige livsverden.

Alf Ross og Peter Høilund: Problematik og perspektivering

Mellem Ross og Høilund er der enighed om, at en form for normativ dommerideologi har betydning for dommerens behandling og afgørelser. Uenigheden ligger i hvilken karakter, indhold og betydning, denne dommerideologi bør have for retsudøvelsen. Der er enighed om, at en retsfølelse eller idé om det gode liv, dvs. en ikke-retlig faktor, enten har eller kan have en mere eller mindre ubevidst og virksom betydning i dommerens sind. Men den ikke-retlige faktor bør ifølge Ross ikke "vinde ret," fordi den for ham er vilkårlig, irrationel og juridisk usaglig. Den ideologi der bør kunne tydes, bestående af forestillinger om hvordan og hvornår en

regel skal anvendes, bør ifølge Ross være af retlig karakter. Der kan her gøres nogle indvendinger mod Ross.

Den logiske positivisme er paradoksalt nok ikke værdifri som Ross mente. Den dækker reelt over et bestemt sæt af interesser, der knytter sig til en såkaldt teknisk omverdensbeherskelse i form af kategorisering og systematisering.⁴⁰ Et forhold Høilund også er inde på som forklaring på dommerens organisering af fakta og jura i forbindelse med afgørelsen. Så er der spørgsmålet vedrørende sprogets semantiske referens. Ross tager for givet, at virkeligheden udkrystalliserer sig i sproglige begreber som ved én konkret metodeanvendelse kan indsamles og opfattes som "virkeligheden." Her må man sige, at hermeneutikken har fat i noget. Dommeren fortolker fakta og har en opfattelse af de faktiske omstændigheder som ikke nødvendigvis er den samme som en anden eller tredje dommer. På den anden side vil retsreglen ikke desto mindre være handlingsstyrende retsnorm for dommeren i forhold til de fakta, der må have betydning.

Ross tager næsten for givet, at retten kun produceres i egenskab af gældende ret ved domstolene. Men det er ikke helt sandt. Retsdannelse foregår pluralistisk set også andre steder, hvor det kan få betydning, hvad forskellige aktører opfatter som gældende ret.⁴¹ Mange sager af fx privat- og forvaltningsretlig karakter kommer slet ikke for domstolene, men afgøres alene ved forvaltningsorganer eller mellem de pågældende aktører i privatretligt regi. På den måde dannes gældende ret ikke kun ved domstolene men i andre fora og af andre aktører end dommere.⁴²

En anden indvending er, at man aldrig her og nu kan få prøvet retsdogmatikkens påstande, fordi spørgsmålet kun kan afgøres

ved domstolene. Påstandene kan altså ikke umiddelbart her og nu prøves, hvilket strider mod kravet om, at påstande skal kunne efterprøves ved en (videnskabelig) metode som forudsættes i logiske positivisme.⁴³ Omvendt er det ikke utænkeligt, at en prognose på nogle retsområder med fx en særlig fast praksis, eller at klare regler (fx pension når man fylder 60 år) kan danne et grundlag for ret sikre prognoser.

Om den fælles dommerideologi kan anføres, at de mange dissenser specielt i landsretterne og højesteret viser, at man ikke entydigt kan tale om en fælles dommerideologi. Det kan imidlertid komme an på en undersøgelse.⁴⁴ Omvendt er det klart, at fx advokater i en retskreds kan opnå et solidt kendskab til enkelte dommers sædvanlige retlige dispositioner, der også kan danne grundlag for ret sikre prognoser.

Ross fornægter ikke, at der foregår et ”spil” mellem den retlige og subjektive (el. følelsesmæssige om man vil) faktor i dommerens sind. Reelt kan en fælles dommerideologi åbent som skjult i retsafgørelsen bestå af rendyrkede retsfølelser eller politiske opfattelser. Rettsafgørelsen er, som Ross selv pointerer, potentiel som facadelegitimation for sådanne irrationelle elementer. De irrationelle elementer kan fx komme fra dommeren selv som fx direkte og bevidst anvendelse af uhjemlet forskelsbehandling eller mere realistisk, som nationaløkonomiske synspunkter forklædt som juridiske argumentation jf. Per Walsø umiddelbart. Men Ross er selvfølgelig ikke tilhænger af, at en dommer lader sig påvirke af sin retsfølelse, hvis det hele skal risikere at gå op ”i hat og blå briller.”⁴⁵

En Højesteretsdommer filosoferer

En smagsprøve herpå er udtalelser fra

højesteretsdommer Per Walsø. Han forklarer, at de forskellige tanker af ikke-retlig karakter meget vel kan tænkes at få en vis marginal eller endda udslagsgivende betydning for retsafgørelsen.⁴⁶ Det vil ikke være helt ved siden af at påstå, at Per Walsø viser, at grænsen mellem retlige og ikke-retlige faktorer for afgørelser og for potentielle facadeargumenter er overordentlig hårfin. Walsø udtaler: *”Det er en diskussion værd, om de hensyn, der faktisk har spillet en rolle, og som vi ved kan spille en rolle, skal frem i lyset, eller om retstilstanden trives bedst med, at der er tillid til, at domstolene administrerer sådanne hensyn samfundsmæssigt godt, uden at de kommer direkte frem i lyset... kan vi, kan dommere uden grundlag i lov og andet retligt materiale træffe nationaløkonomisk begrundede afgørelser? Jeg tror, det kunne vække modstand. På den anden side er det umuligt at forbinde, at sådanne hensyn kan være (delvis) motiverende. Går det an at lade det trives i det skjulte?”*⁴⁷ Høilund fokuserer netop på, at subjektet uundgåeligt spiller en mere eller mindre aktiv rolle i retsanvendelsen, hvor dommeren selekterer og organiserer de retskilder og faktuelle omstændigheder, der fører til afgørelsen ud fra en forforståelse. Her kan mange forhold spille ind af retlig og ikke-retlig karakter. Opfattelsen af retsafgørelsen som en halvbevidst eller ubevidst syntese mellem den indre retskilde, ideen om det gode liv (som Høilund ikke kan definere nærmere) og den positive retskilde er ikke altid helt korrekt eller klar. Per Walsø forklarer netop, at han som højesteretsdommer også er opmærksom på den indre retskilde, der som ikke-retlig faktor formidler ikke-retlige løsningsforslag, men som i sidste ende kan begrundes retligt. Derfor er den retsskabende proces ikke nødvendigvis ubevidst som Høilund anfører. Walsø forklarer nærmere, hvad det

er for tanker af ikke-retlig karakter, der kan tænkes at få betydning: *”Men hvad skal jeg gøre med sådan nogle tanker som: - Jeg synes navnlig sommerbuse skal benyttes om sommeren – jeg vil gerne have, at parterne efterfølgende oplever, at vores behandling af deres konflikt, det processuelle forløb har været tilfredsstillende – jeg vil gerne træffe en afgørelse, som svarer til min intuitive fornemmelse af, hvad der er en retfærdig afgørelse – jeg vil nødigt træffe en afgørelse, som mine (ikke juridiske) venner umiddelbart synes er forkert, f.eks. socialt eller politisk. – jeg vil helst være i et flertal/jeg vil helst stå med et klart standpunkt, om nødvendigt i mindretal eller alene – jeg vil nødigt have at Danmark skal tabe for meget valuta – jeg vil også gerne tage hensyn til de lokale handlende, som jo har en del omsætning knyttet til disse vinterudlejninger – jeg vil gerne have, at parterne efterfølgende kan forstå afgørelsen og opleve den som retfærdig – etc. Disse hensyn/tanker kan meget vel tænkes at få en vis (marginal, eventuel udslagsgivende) betydning. Bør de det? Eller bør de netop ikke have det? Har de det/har de det ikke?”*⁴⁸

Man bør af hensyn til borgernes retssikkerhed (i form af forudberegnelighed), lade ikke-retlige faktorer såfremt de får betydning, komme frem i retsafgørelserne, så de ikke indkalkuleres under dække i bevisbedømmelsen eller et lovhjemlet skøn. Åbenheden vil også muligvis kunne styrke demokratiet, så borgere og politikere kan forholde sig til domstolens argumenter, og modregulere en eventuel retsskabende virksomhed hvis ønskværdigt. Det fundamentale juridiske problem er dog, at domstolene (med højesteret i spidsen) ved sin retsskabende virksomhed tiltager sig en uhjemlet grundlovskompetence, ved at bevæge sig ind på lovgivers prerogativ ved facadelegitimation.

Høilund kommer til kort med sine idealkriterier i forhold til sin videnskabsteori.

Man kan ikke fra en hermeneutisk erkendelse af subjektets (dommerens) rolle i forbindelse med afgørelsen, deducere til nogle (nærmest naturretlige) idealkriterier for fx dens fremtrædelsesform. Dermed ikke sagt at kriterierne er irrelevante. Det har længe været et ønske fra flere sider, at domstolene åbent gør rede for bevisbedømmelsen, og at afgørelsen lader sig forstå af ikke-jurister. En sådan debat hører imidlertid til et retspolitisk forum. Idealkriterierne hos Høilund forekommer mig at fremkomme med samme vilkårlighed som den dommer der alene træffer retsafgørelser på ”Fingerspitz Gefühl”. Specielt det kriterium, at dommeren bør opfatte afgørelsen som et *moralsk rigtigt* resultat, lægger op til vilkårlighed. Idealkriterierne kan idet hele taget, når de ikke begrundes ved en analyse (af fx retsinstitutterne el. dommerstanden), nærmest fremstå som en opfordring til dommerne om, at bedrive et vilkårligt og ustruktureret retspolitisk program. Om retspolitiske programmer skal anvendes direkte ved domstolene, eller om retspolitikken skal ske ved offentlig debat i lovforberedende kommissioner, er der delte meninger om.

Med den polyparadigmatiske forskningsopfattelse eller den retlige pluralisme er hermeneutikken og den logiske positivisme reelt et studium af en enkelt retlig relation ud fra et synspunkt om en bestemt bagvedliggende videnskabsteori (en værdipræmis). Det skal på ingen måde afvises, at en hermeneutisk (fortolkningslære) forståelse af retssystemet kan danne grundlag for relevante og anvendelige teorier og retspolitikker som inspiration for domstolens retsanvendelse til fx lovgiver jf. Stig Jørgensen.⁴⁹ Fx har David Doublet talt for en hermeneutisk baseret retspolitik: *”Før*

Doublet må jurister – herunder retsvidenskabsmænd – opfattes som en del af et større fællesskab: den juridiske profession, præget af en særlig kultur og nogle særlige (retsstatslige) værdier, som gruppen har til samfundsmæssig opgave at stå vagt om og forsvare. Retspolitik opfattes også med udgangspunkt hos Lubnmann som et juridisk domæne, præget af særlige juridiske tankemåder og begreber, det er vigtigt at holde fri for indblanding fra andres side, dersom rettens traditionelle funktioner fortsat skal varetages på tilfredsstillende måde". Han mener i øvrigt også at domstolene gerne må anvende retspolitiske synspunkter.⁵⁰ På den måde er det ikke nødvendigt at praktisere et vilkårligt og ustruktureret retspolitisk program ved domstolene, jf. Dalberg behandling i 'Fem opfattelser af retspolitik som retsvidenskabelig aktivitet i historisk og aktuel belysning' i *Om retspolitik* (Ewald 2003).

Hermed skal debatten foreløbigt overlades til læserens refleksion...

Litteratur

- Blandhol, Sverre. Juridisk Ideologi. 1998.
Dalberg Larsen, Jørgen og Evald, Jens. Rettens ansigter. 1998.
Evald, Jens. Om retspolitik. 2003.
Evald, Jens. Retskilderne og den juridiske metode. 2002.
Fink, Hans: Samfundsfilosofi 1995
Gilje, Nils og Grimen, Harald . Samfunnsvitenskapens forutsetninger. 1998.
Høiland, Peter . Den forbudte retsfølelse. 1992.
Jørgensen, Stig: 'Rettsociologi og retsteori' 1-2/98 Tidsskrift for Reetsvitenskap
Jørgensen, Stig: Ret færdighed og ret. 1990.
Palmer Olsen, Henrik : 'Et forsvar for retsidealismen' i Juristen, nr. 9 1996.
Ross, Alf . Om ret og retfærdighed.
Stuer Lauridsen, Preben : Om retfærdighed og retsvidenskab. 1992.
Walsøe, Per. 'Retsfilosofien og dens betydning i dommerens hverdag' i Dommeren, 2001
Wegener, Morten : Juridisk metode 1994

Cognitive Implications in Establishing Danish City Court Trials

Abstract: Even though we seldom notice it, our cognitive faculties seem to be doing a lot of mental addition and subtraction whenever we engage something called a situation. Whereas some situations overlap, intertwine or simply fade out, others are clearly demarcated in time and space and follow strict procedures within their given frames. These situations are often characterised by a sort of social acting between more or less determined roles, and tend to be enacted in a kind of intended space or domain. A curious example of such a strongly demarcated situation would be the Danish City Court trial, and in the following we will examine what makes up a social acting situation in general and how our cognitive operands are engaged in establishing Danish City Court trials in particular.

Keywords: Social acting, situations, performance, roles, characters, performativity

Intended Space and Performance

The first thing we need to find out is how roles are established and acted in social acting situations. We presume that roles are acted in social situations since it is one of our most common everyday experiences that people can take up a role, act it and thereby create an *intended space*. Teachers teach, chauffeurs drive, waiters serve etc. and all do they take on a role that is enacted in some intended space (cf. Tuan, *Performance Analysis* 2001). If we for instance take the teacher, the proper space will be the classroom, and the audience will normally play the role as students in this space. Now, this points to a relationship which would be between the actor and the audience through some intended expression. Consequently,

we need a space for the expression to be enacted in, and this is where the actor and audience are located under normal circumstances. This gives us the following schematic relationship:

Intended Space (Actor → Expression → Audience)

This scheme is probably too simplistic in many cases but the intuitive correctness of it is strongly supported by psychological evidence of a general human ability for Joint Attentional Frames (Tomasello 2000).

If we consider the waiter for a moment, the scheme may seem a bit confusing since the terms refer to the theatre as the standard example of intended space. However, the

theatre does not involve any pragmatic context, as does the restaurant: it is art, and the expression is both the object and the means of the interaction. The restaurant, on the other hand, delude us to believe that it is a place for the fulfilment of basic life functions and without becoming sarcastic we might say that it sometimes is. In the waiter case, the actor will be the waiter offering his help to the guests in the restaurant, and the role played is as clearly demarcated as one could wish for - when the waiter redresses and steps out of the restaurant space, nobody would ever think of addressing him as a waiter. In our scheme the enacting will be:

Restaurant (Waiter → Service → Guests)

The waiter case revealed some other interesting aspects of the intended space, namely that dressing and addressing are relevant factors in establishing an intended space. So, intended spaces have three different properties that together constitute it as a scene in which expressions are exchanged between actors and audience. These are; a special location involving some demarcation of physical space (e.g. the restaurant, the classroom etc.), a certain style of dressing (e.g. uniforms, costumes, etc.) and a codex for addressing (e.g. "I would like a bottle of Dom Pérignon, please..."). It is important not to confuse the intended space with the location where the acting takes place; the intended space is a fusion of all three properties, location, dress and addressing, it is a scene that prevents actors and audience from falling out of their roles (cf. Brandt 2000).

This refers to the distinction between the intended space and the performance that takes place in it. When a relationship

has been established between space and performance, any deviation will immediately be detected, isolated, and excluded. Most striking are the situations where performance deviates, which always leave an unpleasant feeling with the counterparts – for instance, if a waiter neglects a polite addressing, or a concert guest contributes with his autodidact trumpet playing. On the other hand, performance without an intended space does not seem to have many consequences, except from causing accidental spectators wondering what is going on. A relevant example would be the judges passing of the sentence. We simply cannot imagine a situation outside the courtroom where the passing of the sentence would have any legal effect on anybody. However banal, these examples show us that a phenomenon as the passing of the sentence is a restricted performance, that is, the situations where we can expect a causal effect are precisely accounted for in the law or the legal traditions.

The intended space and the performance are intimately related and we represent this so that the performance is a part of the intended space:

Intended Space (Performance)

What have been described so far corresponds to 'social acting' as accounted for by Per Aage Brandt (ibid.). The term covers our everyday experience that social roles dictate our behaviour in almost any relationship we may have with other people, and thereby contributes to the meaning of the interaction. From our perspective, the relation between space and performance is extremely relevant, since it allows us to analyse the performance as a phenomenon

in space and time. One might object, to the distinction between the intended space and the performance, but this point should be easy to refute with an example. In the waiter case the polite addressing could mislead one into thinking that this is a performance in itself, but only by ignoring that polite addressing is the way in which the waiter expresses himself to the guests. Polite addressing is not an expression in itself but the predicate of an expression that contributes to the meaning of it and thereby constitutes it as a speech act (cf. Austin 1962). This will be our tentative definition of performance and space, i.e. that performances are always enacted in a space that contributes to the meaning of it.

The above distinction is what allows us to analyse the performance in terms of the Århus model of Mental Space Theory (MST) (Brandt 2004), which will be the following topic.

The intended space corresponds to the *base space* in the Århus-model, i.e. this is the scene or the situation that demarcates the borders of the performance in time and space. In the base space, we find location, dressing, and addressing, which are qualities belonging to and perceived by the persons in the space. We have argued that performance takes place in this space, that is, presents itself in it. In MST terms, the performance is presented in a *presentation space* springing from the base space. Next to the presentation space, we find the *reference space* also springing directly from the base space, i.e. space building.

In the waiter case (fig.1) the base space would be the restaurant scene including managers, guests, waiters, tables, and menu cards ad libitum. In this space, a waiter might address

a guest in a polite manner and thereby create a presentation space in which he expresses himself. The crucial point is now that the guest recognises the waiter as a waiter, an ability probably depending on the blending of the presentation and the reference space.

In the presentation space, a person is acting a role, but this role is mapped into a reference space holding information of waiters, guests, and roles in restaurant scenes - so, the guest creates a *blended space*, and recognises this particular person as a character/waiter. Besides these four spaces, we have a *relevance space* that functions as a control space and a regulator for the meaning of the blend, sometimes even giving rise to an emergent blend. In most social acting scenes the relevance space would contain information about the proximity of the intended space and the performance – we could call it a context regulator, since it regulates the meaning of the blend with respect to what else is contained in the base space. In fig.1, we see the waiter case set up in the Århus-model of Mental Space Theory. The text box arrows from base space indicate space building, the hollow arrows indicate projection, the lines between presentation and reference space indicate mapping and the broad arrow from blend 1 indicates emergent meaning (cf. Brandt, L. 2003). The arrow from blend 2 is the projection leading back to the base space and by doing so, it adds pragmatic consequences to the blending. This model shows how we are able to navigate in a social domain of roles and characters, thanks to conceptual blending in mental spaces. Here it is worth noticing that the base space contains a shared knowledge which is used in space building, and that the blending adds further knowledge to the base space. Often we do not notice the blending

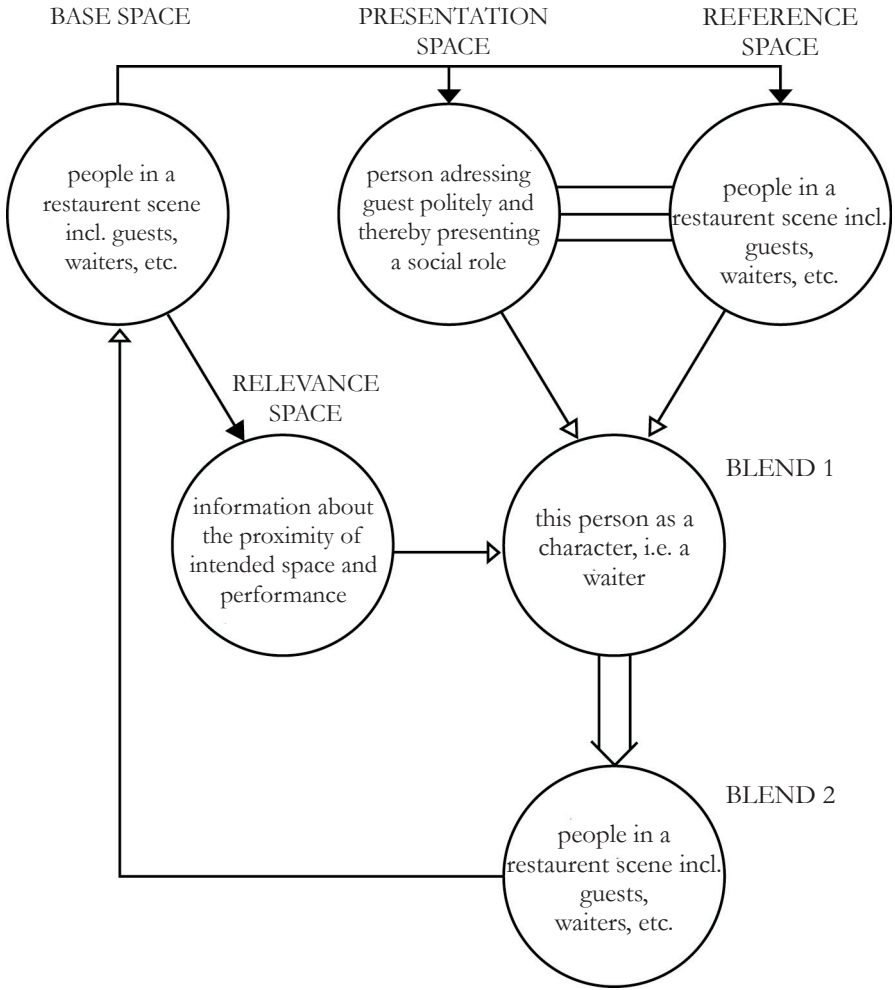

Fig. 1: Social acting in the Aarhus model of Mental Space Theory

at all, we just see a waiter. Sometimes we encounter the person at the doctor, which reminds us that the character played was only temporary whereas the person continues to exist.

In the following, we will consider performativity and the establishment of the courtroom trial, drawing on the insight we

have gained from the above mentioned scenario of intended space and performance.

Performativity and the Establishment of the Trial

The initiation of the trial is a crucial moment marking the commencement of a long session with serious consequences for the par-

ticipants. This condition is protected and established by the uniqueness of the trial, i.e. by a fixed execution of a reproducible performance. That the trial has to be reproducible means that we have to assert that the decision-making persons do not affect the outcome of the trial and that any judge or jury would make the same logical judgements – this is of course a very idealistic conception and subject for a jurisprudential debate (cf. Nicolaisen 2004). However, with respect to social acting we see a clear distinction between the person and the character, which is perhaps one of the major disturbances for the lawyer’s conception of justice. When in session, the person should not matter any more, only the enacted character - hence the blindness of *Justitia*.

From our perspective, the importance of characters in the trial is what makes it a performance, and as we shall see, the initiation of the trial serves the purpose of installing these characters in a proper manner.

Of trial opening scenes, the American “This court is now in session” is probably the best known, and it is furthermore a nice example of *performativity*. The term was introduced by J. L. Austin in *How to do Things With Words* (1962), and is a part of his speech-act theory. A modern account of performativity, in MST terms, is found in “Blended spaces and performativity” by Eve Sweetser:

“My very general definition of performativity is that it involves a particular relation of fit between a mental space which is a representation, and the corresponding represented space. If the representation is taken as fitting the represented space, then the relation between the spaces is *depictive* or *representational*... If, on the other hand, the represented space is taken as fitting (being

causally influenced or changed by) the representation, then the relation is *performative*.” (Sweetser 2000)

The idea is that words can have a direct influence on the world. For instance, the line “This court is now in session” actually opens the trial. The Danish counterpart would be “retten er sat”, also a performative sentence, but strangely enough the sentence is never heard in Danish City Court trials. The hearing will commence when the judge has entered the courtroom and asked the, at this point, standing audience to have a seat (in Danish; “værsø at sidde ned”). The line “retten er sat” is not obligatory, it is somehow perceptive. So here, we have a case involving performativity but also a non-trivial relation between cause and effect. In the Sweetser analysis there are two spaces; the represented space and the representation – world and word – and the direction of fit dictates whether it is a depictive or performative use of words. In the American example, the relation is obvious as the representation is “This court is now in session” and the represented space, is the setting of the court. However, in the Danish example the representation is not easily isolated from the represented space as the performative act seems to include both the entrance of the judge, the audience rising, and the judge uttering “værsø at sidde ned”. This calls for a broader model enabling us to analyse performativity in direction of more than a mere relation between world and word. A cautious proposal would be the Århus-model since some blending seems to be going on in the Danish courtroom.

What is important is that we recognise the trial as a situation of social acting, and therefore depending on the relation

between intended space and performance. The intended space is easily discerned, i.e. trials are always located in a courtroom, they involve respectable dressing, and complicated rules of addressing. These three factors complement each other metaphorically and constitute a hierarchy of trial characters. The shared structure is HEIGHT IS AUTHORITY (capitals signifying metaphor; cf. Ungerer & Schmid 1996), as observed in the physical elevation of the Bench. The elevation of the Bench express that the judge's decision always prevails in court and it is supported by a respectful addressing that place him in the 'top' of the hierarchy. Often, the judge will wear a specific outfit, compared to the rest of the court, further distinguishing him from the basic level of acting characters. During the trial, this HEIGHT IS AUTHORITY scheme constitutes the intended space and supports the performance that takes place in it.

In the waiter case, we saw how social acting drew on shared knowledge from the intended space or base space as we chose to call it, in the on-line meaning production that enabled us to participate in a social domain of roles. In the trial, the situation cannot deviate much with respect to social acting, hence it should be analysable in terms of the Århus-model.

In the base space, we find the structure of the intended space, i.e. we are in a courtroom, people are appropriately dressed, and there is a respectable tone of addressing. Now the judge enters and everybody rises – a sign is presented that calls for a social semiotics. When people rise, they express respect to the judge and the judge says “You may seat” which is equivalent to the expression “I consent”. This conversation

serves the purpose of installing the judge as an authoritative character holding the prerogative of deciding over the court. What we have is a symbol and an icon, the act of people rising is clearly a symbol of respect in the western culture, like bowing or kneeling would be in Asia, and this symbol leads to the iconic 'letting' scheme where the judge 'allows' people to sit down (cf. Talmy, *Kognitiv Semiotik* 2003).

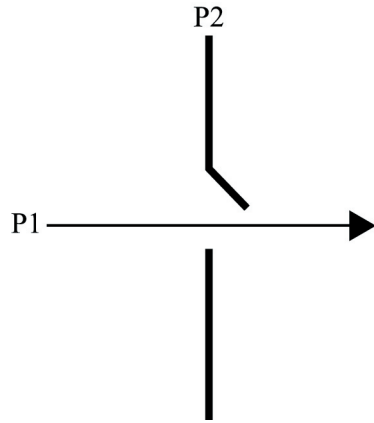

Fig.2: Letting scheme

In fig. 2, P2 is the judge asking people P1 to sit down, 'letting them sit down', and showing iconically that he has power over people's trajectory in space. The performative act of setting the court now reveals itself as a non-trivial relation between an intended space and a social interaction, which is simply irreducible to a world – word model. What happens is that the establishment of social roles constitutes a performative act by changing the modus of the intended space - when people begin to act they radically change the occupied space by carrying out a performance (Tuan, *Performance analysis* 2001). What we see in fig. 3 is perfor-

mativity as a consequence of social acting. The installation of a social character leads, under the right conditions, to the initiation of the performance, and thereby alters the modus of the intended space or base space, or represented space as we might choose to call it.

The right conditions are of course crucial for the performative act to work, otherwise it will be *infelicitous* (Austin 1962),

but by inserting a relevance space we have accounted for why, wrong conditions are *infelicitous*. The blending is quite complex, but the decisive idea is that shared knowledge from the base space blends with some presentation and creates further knowledge - in this case knowledge of the establishment of the trial and the social acting now expected from everyone.

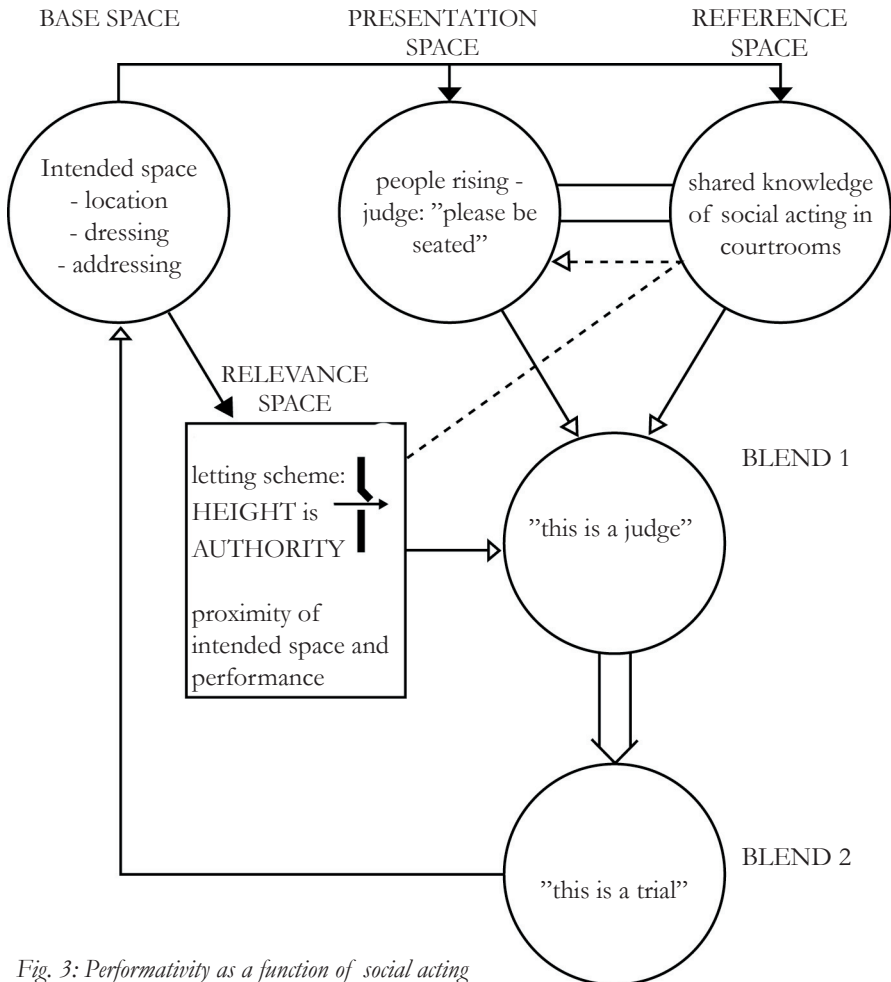

Fig. 3: Performativity as a function of social acting

Litterature

- Austin, John Langshaw (1962). *How to do Things with Words*. Oxford Paperbacks.
- Brandt, Per Aage(2004): 'From Gesture To Theatricality' i *Spaces, Domains, and Meaning Essays in Cognitive Semiotics*. Peter Lang Verlag.
- Brandt, Per Aage & Brandt, Line (2004). 'Making sense of a blend'. Research paper available at www.hum.au.dk/semiotics.
- Brandt, Line(2003). 'Humor and Meaning Construction in Everyday Speech'. Research paper available at www.hum.au.dk/semiotics.
- Nicolaisen, Nis (2004): 'Dommerfilosofi' i *Semikolon*; nr. 9 årgang 4,
- Pascual, Esther(2002). *Imaginary Dialogues*. LOT.
- Sweetser, Eve (2000). 'Blended spaces and performativity' i *Journal of Cognitive Linguistics* 11:3/4,
- Talmy, Leonard (2003): 'Kraftdynamik I sprog og kognition' (oversat af Jesper Egholm) i *Kognitiv Semiotik*. Haase.
- Tomasello, Michael (2000). *Human Cognition* Harvard.
- Tuan, Yi-Fu (2001): *Performance Analysis*. Routledge
- Ungerer, Friedrich. & Schmid, Hans-Jörg (1996): *An Introduction to Cognitive Linguistics*. Longman.

Den juridiske ejendomsret

I denne artikel vil hovedtrækkene i udviklingen af det juridiske begreb ejendomsret inden for dansk³ formueret⁴ blive præsenteret. Til gengæld vil der i det følgende ikke blive foretaget sondringer mellem ejendomsret til fast ejendom og løsøre eller ejendomsret inden for henholdsvis offentlig ret og privat ret. Begrundelsen herfor er, at snitfladerne mellem de nævnte discipliner ikke ligger i forbindelse med afgrænsningen af selve ejendomsretten, hvorimod der formentlig kan argumenteres for afgrænsninger i forbindelse med en mere fagspecifik gennemgang af forskellige relationer.⁵ Materialet, som anvendes i denne artikel, tager afsæt i de teoretiske, juridiske fremstillinger, som er udarbejdet fra sidst i 1800-tallet⁶ og til i dag. De problemstillinger, som rejses på baggrund af det gennemgåede materiale, vil blive perspektiveret og konkretiseret ved udvalgte domme. Det hører med til forståelsen af denne opdeling af materialet, at en fremherskende opfattelse af retskildernes indbyrdes vægtning antager juridisk litteratur som lavt rangerende al den stund, at forfatteren savner demokratisk legitimitet til at normere indholdet af fremtidige afgørelser. Til sammenligning

er domstolene sikret en af lovgiver uafhængig position i henhold til magtfordelingsprincippet efter grundlovens § 3, men samtidig er de bundet af det, der kaldes forhandlingsprincippet i civile sager. Det betyder, at domstolene alene kan træffe afgørelse inden for den ramme, som parternes påstande samlet opstiller for sagen. Denne rådighed over processen giver naturligvis en høj grad af frihed til at – så at sige – skære sagen til, men omvendt betyder det også, at det sætter nogle klare grænser for domstolens resultat. På den baggrund kan man sige, at den anvendte dom afspejler den måde, hvorpå parterne hver især opfatter og anvender ejendomsretten, men at disse opfattelser ved domsafsigelsen modelleres efter de juridiske⁷ dommers opfattelse og anvendelse af ejendomsretten.⁸

”Dagligstuen møbleres om”

Frem til 1900-tallets begyndelse⁹ udvikles ejendomsretsbegrebet til et absolut selvstændigt udtryk for den samtidige tilstedeværelse af en række rettigheder/beføjelser hos den person, der ansås som ejer af den pågældende genstand. Konsekvensen var, at man forestillede sig muligheden af

at fastslå – i tid og rum – overgangen af ejendomsretten fra person A til person B, jf. således Carl Torps beskrivelse:

”... Idet man har spurgt, hvad der kræves til Ejendomsrets stiftelse, forudsætter man som givet, at her kun foreligger et enkelt Spørgsmaal, og at man derfor, naar blot den rette Formel for dettes Besvarelse findes, dermed under ét har angivet, hvad der kræves, for at en Ejendomsoverdragelse kan blive fuldt virksom i alle de Retninger, i hvilke man plejer at anse Ejendomsrettens Stiftelse som det for visse Retsvirkningers Indtræden afgørende. De Spørgsmaal, som saaledes antages implicite at være besvarende gennem den fælles Regel for Ejendomsrettens Stiftelse ere navnlig dels Spørgsmaalene for Køberens Beskyttelse mod henholdsvis Sælgerens Kreditorer og dem, til hvem Sælgeren senere maatte overdrage Tingen, dels Spørgsmaalene om, naar Tingen saaledes maa antages at være gaaet ind i Erhververens Formue, at dennes Bo kan lægge Haand paa Tingen, og at hans Dispositioner bliver bindende for Sælgeren. Undertiden – dog ikke som Regel – har man ogsaa ment, at Tidspunktet for Ejendomsrettens Stiftelse maatte blive afgørende for, hvem der bærer Ansvar for Tingens hændelige Undergang ...”¹⁰

Konsekvensen af dette enhedsbegreb, som sættes i forbindelse med den dengang til dels fremherskende men dog aftagende begrebsjurisprudens eller konstruktivisme, som den ogsaa blev kaldt,¹¹ kritiserer Carl Torp og pointerer i den forbindelse:

”... Man har derved enten overset, at de Interesser, som her krydses, ere af ganske forskellig Art, og at derfor de Fordringer, der muligvis maa stilles af Hensyn til

Kreditorerne (Kredithensyn) ingenlunde behøve at falde sammen med dem, der eventuelt stilles af hensyn til andre Erhververe af Tingen (Omsætningshensyn), og at det navnlig paa ingen maade er givet, at de i disse forskellige Hensyn grundede Krav alle virke med samme Vægt overfor de modstaaende Interesser, der bunde i Parternes Trang til størst mulig Dispositionsfrihed – eller man er gaaet ud fra, at disse forskellige Fordringer ikke samtidig kunne honoreres...”¹²

Derfor foreslog Carl Torp, at man må undersøge

”... hvilke Fordringer der efter Sagens Natur i de forskellige Relationer må stilles til den retstiftende Akt, for at Ejendomserhvervelsen henholdsvis i den ene eller den anden af disse kan siges at være indtraadt (eller at staa uanfægtet)...”¹³

I den juridiske teori er denne måde at beskrive problemstillingen på blevet til ’relationsteorien’. Konsekvensen af det teoretiske udgangspunkt var, at ejendomsrettens overgang ikke kunne tilskrives én handling som fx fysisk overgivelse, men at ejendomsrettens overgang ville afhænge af, i hvilken relation spørgsmålet blev stillet: var det i forhold til køberens kreditorer, sælgerens kreditorer mv. Den afledede konsekvens af denne måde at anskue forholdet på blev, at heller ikke selve ejendomsretten kunne placeres entydigt hos én fysisk/juridisk person, fordi svaret ville afhænge af relationen mellem ’ejeren’ og ’den anden’.

Referatet af Forhandlingerne på Det Tiende Nordiske Juristmøde 1902 viser, at denne form for relativisering af ejendomsretten og

dens overgang havde svært ved at vinde gehør, men navnlig Hagerup fandt synspunktet både ”praktisk farligt” og ”principielt uholdbart”, og han fortsatte:

”...Det gør paa mig samme Indtryk, som det Ihering et Sted beskriver, naar han om en nyere Teori, der for resten ikke har noget med dette Spørgsmaal at gøre, siger, at han faar en Følelse, som naar han en Morgen kommer ind i sin Dagligstue og finder alle Møbler på Ende. Det kan efter min Mening kun lede til Usikkerhed i Retsanvendelsen at ville erstatte et sikkert og givet traditionelt Begreb med en Række meget diskutabile og tildels meget svævende legislative Betragtninger ...”¹⁴

Carl Torps standpunkt er i forhold til Hagerup og andre af datidens fremtrædende juridiske forfattere senere karakteriseret som et tidligt retsrealistisk standpunkt, idet Carl Torp antog, at erhvervelse af ejendomsret alene var udtryk for retsordenen beslutning om at tillægge erhververen et mere eller mindre veldefineret kompleks af beføjelser.¹⁵ Carl Torps relationsteori blev trods kritikken stående,¹⁶ men den fulde konsekvens af Carl Torps teoretiske standpunkt blev imidlertid først udfoldet ca. 30 år efter, hvor ejendomsretten blev undergivet en mere systematisk analyse.

”De naturlige love”

Som optakt til det absolutte ejendomsretsbegrebs endeligt udgiver Frederik Vinding Kruse i perioden 1929-33 værket *Ejendomsretten* i fem bind. Værket blev senere revideret – første gang ved en artikel i 1934 i Tidsskrift for Rettsvitenskap, men det teoretiske udgangspunkt forblev, at

”... [d]e naturlige Love for Ejendomsrettens

Overgang er intet mindre end selve Omsætningens Hængsler. Vi burde da gaa til dette centrale Problem i Nutidens Omsættningstilstand med samme Beskedenhed og Respekt for selve Livets Erfaringer, som Naturvidenskaben viser sine Problemer ...”¹⁷

Fr. Vinding Kruse fandt, at Carl Torps teori om ejendomsrettens relative overgang, ikke havde grund i det, der kunne kaldes ’livets erfaringer’, og at teorien som sådan nok måtte ses som ”... [u]dslag af intellektuel Træthed ...”¹⁸ Konkret vedrørte Fr. Vinding Kruses kritik det forhold, at de forskelligheder, som Carl Torp mente at kunne påvise i de respektive relationer, ikke var forskelligheder baseret på interesse-/indholdsmæssige modsætninger (mellem parterne) men på det forhold, at der var tale om forskellige retsvirkninger.¹⁹ I denne forbindelse hæftede Fr. Vinding Kruse sig navnlig ved prioritetsvirkningen,²⁰ standsningsretten og dens ophør,²¹ og ekstinktionsvirkningen.²²

Ud over denne kritik af bl.a. Carl Torps teori for ejendomsrettens overgang, rummer Fr. Vinding Kruses *Ejendomsretten* også et forsøg på funktionelt at bestemme indholdet af ejendomsretsbegrebet på baggrund af de beføjelser, som Fr. Vinding Kruse mener, der hører til det at udøve denne aktivitet. Til brug for denne beskrivelse fastslår Fr. Vinding Kruse, at

”... [e]jendomsretten er efter min opfattelse et bestemt sæt beføjelser, der konstant findes i enhver normalt udviklet ejendomsret. At livet på dette som på alle andre områder er varierende og derfor frembyder afvigelser fra det normale, berettiger ikke til at opgive det normale begreb om ejendomsretten, som vi har brug for til en række praktiske formål.

Afvigelserne er de undtagelser, der bekræfter reglen, og behandles naturlig som eksempler på, at der nu og da også forekommer mere ufuldkomne former for ejendomsret. Men medens ejendomsretten normalt er et bestemt sæt beføjelser, kan det underliggende gode, hvorover disse beføjelser udøves, være af højst forskellig art. Rettens indhold behøver ikke at skifte, fordi dens genstand veksler og veksler i stor mangfoldighed ...”²³

Dernæst går Fr. Vinding Kruse over til at beskæftige sig med indholdet af ejerbeføjelserne:

”... Ejendomsretten indeholder 1) beføjelsen til indadtil faktisk at råde over og udnytte genstanden eller godet. Er godet en synlig genstand, bliver den indre faktiske råden af fysisk, direkte legemlig art; men er godet ikke en ydre genstand, finder den indre faktiske råden over godet sted på andre måder. Men dernæst indeholder ejendomsretten 2) en beføjelse til at afhænde, pantsætte eller på anden måde ved sin egen viljeserklæring at råde over godet, stifte rettigheder over det af forskelligste art, altså både en beføjelse til helt at skille sig af med godet, som ved salg, og til at stifte særlige rettigheder over det for andre, f.eks. en panteret eller servitut over fast ejendom, medens han selv stadig bevarer sin ejendomsret. Men 3) indeholder ejendomsretten en beføjelse, som almindelig overses, men som økonomisk og retlig er et af ejendomsrettens vigtigste udslag, nemlig beføjelsen til at lade vedkommende gode sammen med ejerens andre goder være kreditgrundlag for hele hans virksomhed og alle deraf opstående forpligtelser (...) Endnu må som en hovedbeføjelse, ejendomsretten giver, fremhæves 4) arveretten ...”²⁴

Fr. Vinding Kruse nævner også en femte ejerbeføjelse, nemlig retten til at tage bestemmelse om godet i al rettergang,²⁵ men hans overordnede tilgang til antallet og indholdet af ejerbeføjelser er, at det ikke er muligt at opregne dem alle, for de vil veksle i omfang og indhold.²⁶

Alf Ross om årsag og virkning

Alf Ross²⁷ udgav to værker med ca. et års mellemrum, hvor han på baggrund af sin egen tilgang til juraen og dens begrebsdannelser kritiserede Fr. Vinding Kruses teori om dels ejerbeføjelserne,²⁸ dels retsvirkningernes uafhængighed af relationen i forbindelse med ejendomsrettens overgang.²⁹ Da Alf Ross’ kritik af rettighedsbegrebets struktur er den, som har givet mest genlyd sammenlignet med hans kritik af retsvirkningernes uafhængighed, så vil sidstnævnte blive behandlet først.

Til standsningsretten og dens ophør bemærker Alf Ross kort, at denne ikke

”... betegner nogen »tinglig«³⁰ Virkning, d.v.s. en Retsstilling i Forhold til en Partssuccessor forskellig fra Forholdet umiddelbart til Parten selv (...) Saalænge Sælgeren kan hæve overfor Køberen, d.v.s. saalænge dennes Ret er betinget, kan Sælgeren derfor ogsaa hæve overfor Boet ...”³¹

Alf Ross mener derfor ikke, at standsningsretten kan betragtes som en retsvirkning, der er relevant at forholde sig til i forbindelse med ejendomsrettens overgang, fordi allerede tingens fysiske overgivelse udelukker sælgerens anvendelse af standsningsretten, medmindre andet er aftalt.³²

Med hensyn til prioritetsvirkningen og

ekstinktionen indleder Alf Ross med at fastslå, at det er vanskeligt at udlede af Fr. Vinding Kruses tekst, hvorledes disse nærmere defineres.³³ Alf Ross mener at kunne fastslå, at

”... Ekstinktion og Prioritet ikke er to forskellige Problemer, men præcis et og samme Problem, idet Ekstinktion netop vil sige Ekstinktion af en tidsmæssig forud prioriteret Ret ...”³⁴

Alf Ross opløser de to begreber – prioritetsvirkning og ekstinktionsvirkning – i henholdsvis såkaldt ”dobbeltsuccession”,³⁵ hvorved forstås køberens beskyttelse overfor sælgerens kreditorer og aftaleerhververe, og ”den lige successionsrække”,³⁶ hvorved forstås sælgerens stilling til køberens efterfølgere.³⁷ Hertil bemærker Alf Ross, at disse to konflikter har relationsteoriens kendemærke, for mens dobbeltsuccessionen retter sig bagud, er den lige successionsrække fremadrettet. Det medfører imidlertid ikke, at alene prioritetsvirkningen (Fr. Vinding Kruses udtryk) kan reserveres til anvendelse på dobbeltsuccessionen, idet også her kan der blive tale om ekstinktionsvirkninger. Alf Ross konkluderer derfor, at han for så vidt er enig med Fr. Vinding Kruse i, at de nævnte relationer består, men det berettiger ikke til

”... at ville tilrettelægge og inddele et Problem paa Grundlag af dets Løsning ...”³⁸

Alf Ross påtager sig også at kritisere Fr. Vinding Kruses teori om de tidligere nævnte ejerbeføjelser³⁹, som her adskilles fra den i næste afsnit refererede diskussion vedrørende rettighedsbegrebet. Kritikken vedrørende beføjelserne angår såvel deres eksterne reference som deres indbyrdes

’logiske’ placeringer. Omdrejningspunktet for kritikken omkring de eksterne referencer er, at mens beføjelse 1 i nogle relationer angår den indre og ydre råden over en genstand i den ydre verden, for eksempel et grundareal, gives samme beføjelse til at råde over beføjelse 1, idet genstanden for beføjelse 1 (og de øvrige beføjelser (2-4)) bliver det gode (rettighederne), som rettighedshaverne (ejereren, brugshaveren, pantehaveren mv.) råder over. Alf Ross spørger i den forbindelse, hvad vil det sige, at have beføjelse til at råde faktisk over en beføjelse, og han konkluderer, at det ikke giver mening, så længe alle fire beføjelser opretholdes som sideordnede i forhold til deres eksterne reference.⁴⁰ Samme kritik rejser Alf Ross i forhold til beføjelsernes logiske placeringer, idet han fastholder, at beføjelse 1 er på et andet ’logisk niveau’ end beføjelse nr. 2-4.⁴¹ Den første beføjelse rummer så at sige en beføjelses karakteristika, nemlig adgangen til at råde over genstanden, men beføjelse nr. 2-4 er ikke beføjelser til at råde over en genstand men de kompetencer, som knytter sig til beføjelse nr. 1. Det er derfor ikke muligt, som Fr. Vinding Kruse antager, at foretage en opdeling af ejendomsretten alene med henvisning til beføjelse nr. 1 og samtidig fastholde, at ejeren har den fulde rådighed over beføjelse 2-4. Her mener Alf Ross, at Fr. Vinding Kruses egentlige bidrag til bestemmelse af ejendomsretten, fremgår af den bemærkning, hvor Fr. Vinding Kruse omtaler beføjelse nr. 2-4 som afledt af ejerens beføjelse (nr. 1).⁴²

Hvis det har været Fr. Vinding Kruses intention at skildre ejendomsretten som en rettighed forskellig fra andre, vurderer Alf Ross derfor, at dette forehavende er mislykkedes, og i stedet har Fr. Vinding Kruse

fået beskrevet den almindelige formueret. Det er ikke lykkedes Fr. Vinding Kruse at opstille sådanne karakteristika, som gør det muligt at udskille ejendomsretten som en i forhold til panteretten, lejeretten mv. særskilt rettighed, ligesom det heller ikke er lykkedes ham at udskille ejendomsretten fra formueretten.⁴³

Det er utvivlsomt korrekt, at Fr. Vinding Kruses forklaringer omkring ejerbeføjelserne og deres indbyrdes forhold kan give anledning til den af Alf Ross anførte forståelse, men læses Fr. Vinding Kruses senere fremstilling⁴⁴ giver den indtryk af, at dele af kritikken skyldes en fra Fr. Vinding Kruse mindre gennemtænkt/ikke hensigtsmæssigt beskrevet del af denne teori. Interessant er det under alle omstændigheder, at teorien om ejerbeføjelser som en form for særligt kvalificeret sæt af rettigheder eller måske som en art 'kernebeføjelser',⁴⁵ der tilkommer ejeren, synes at overleve Alf Ross' kritik af rettighedsbegrebet – her navnlig det subjektive rettighedsbegreb.

Tû-Tû – en dekonstruktiv⁴⁶ historie

Alf Ross' kritik af rettighedsbegrebet herunder ejendomsretten som en subjektiv rettighed går igennem det meste af hans forfatterskab. Baggrunden for denne tilgang skal formentlig søges i en flerhed af påvirkninger.⁴⁷ For så vidt angår kritikken af ejendomsretsbegrebet går der således en linie fra Alf Ross, 1934, med en adfærdsfilosofisk tilgang, over Alf Ross, 1935, med en mere substantiel kritik af begrebet rettighed, til rettighedsbegrebets totale opløsning i Alf Ross, 1951, og endelig Alf Ross, 1953, hvor rettighedsbegrebet – i sammenhæng med en mere udtalt orientering mod den logiske positivisme – beskrives som "et fremstillingsteknisk hjælpemiddel".⁴⁸

Alf Ross indleder fortællingen Tû-tû på denne måde:

"... På Tetsgidpo Øerne i det rænegamiske Hav lever Noît-kif-folket, der som bekendt regnes blandt de mest primitive folkeslag, der i dag lever på jorden. Dets kultur er, for nylig blevet beskrevet af den illyriske antropolog hr. Negni, fra hvis skildringer det følgende er taget. Der hersker, fortæller mr. Negni, i dette folk den forestilling, at i tilfælde af visse tabu-overtrædelser – fx hvis en mand møder sin svigermøder, eller hvis et totemdyr er blevet dræbt, eller dersom nogen har spist af den føde, der var tilberedt for høvdingen – opstår der tû-tû. Man siger også, at den, der begik overtrædelser, er blevet tû-tû (...) den person, der har givet anledning til tû-tû, eller er blevet tû-tû, underkastes en særlig renselsescermoni (...) Det er klart, at Noît-kif-folket lever i den mørkeste overtro. Tû-tû er naturligvis ingenting som helst, et ord blottet for enhver mening. I de nævnte situationer af tabu-krænkelse opstår der vel nok forskellige naturlige virkninger heraf, som fx en følelse af angst og forskrækkelse, men der er givetvis ikke dette, ligeså lidt som noget påviseligt fænomen, der betegnes som tû-tû. At tale om tû-tû er det rene nonsens ..."⁴⁹

Efter en nærmere analyse⁵⁰ af begrebet tû-tû, bliver konklusionen, at

"... [s]elvom »tû-tû«-formuleringen som sagt utvivlsomt har visse tekniske fordele, må det på den anden side indrømmes, at den i visse tilfælde kan føre til irrationelle resultater som følge af, at man trods al bedre viden alligevel har ladet sig influere af den forestilling, at »tû-tû« er en realitet. Skulle noget sådant være tilfældet, er det naturligvis den kritiske

eftertankes opgave at opvise vildfarelse og rene tankegangen for sådanne slagger af imaginære forestillinger. men heller ikke i så fald vil der være grund til at opgive »tû-tû«-terminologien ...”

Herefter afslører Alf Ross, at det naturligvis er begreber som rettighed og pligt og ikke tû-tû-begrebet, der beskrives, hvorfor såvel folket, øerne som antropologen er fiktive (prøv at læse Tetgidpo, rænigami, Noît-kif og Negni bagfra).⁵¹ Alf Ross viser ved hjælp af retlige udsagn, hvorledes ejendomsretsbegrebet anvendes som et (unødvendigt) bindeled mellem det, der inden for juraen kaldes retsfaktum og retsfølge. Som eksempel nævner Alf Ross følgende:

”... 1) Når A lovligt har købt en ting, stiftes derved ejendomsret til tingen for ham. 2) Når A har ejendomsret til en ting, kan han (bl.a.) vindicere denne...”⁵²

Det medfører, at ejendomsretsbegrebet kan opløses til at være ”... en kumulativ flerhed af retsfølger er knyttet til en disjunktiv flerhed af betingende kendsgerninger...”⁵³ På baggrund af det ovenfor givne eksempel betyder dette, at retsfaktum er køb af tingen og retsfølgen kan være at sælge den, give den væk som gave, testamentere den væk, pantsætte den, ødelægge den, udleje den m.m. Denne opfattelse af ejendomsretsbegrebet fastholder Alf Ross i hans måske mest kendte bog *Om Ret og Retfærdighed* fra 1953, og han synes herefter at have opgivet hans tidligere teori om primærrettigheden og sekundærrettighederne, som oversat til de i denne artikel anvendte termer tangerer teorien om ejerbeføjelserne.⁵⁴

Den skandinaviske debat om rettigheds-

begrebet, som Alf Ross bidrog til over årene klingede langsomt af i begyndelsen af 1970'erne,⁵⁵ og selvom flere skandinaviske retsteoretikere⁵⁶ har søgt at modificere Alf Ross' relativt kompromisløse udgangspunkt, må det erkendes, at rettighedsbegrebet herunder navnlig ejendomsretsbegrebet for i hvert fald danske jurister er gået tabt – og så alligevel!

Nutidens teoretiske udgangspunkt

Der har i det forudgående været omtalt de mest markante teoretikere inden for retsvidenskab og deres opfattelse af, hvorledes ejendomsretten kan bestemmes. Det vil være forkert at sige, at de teoretikere, som kommer efter ikke bidrager med noget nyt, men det overordnede indtryk er, at vægten lægges henholdsvis på Carl Torp, Fr. Vinding Kruse og Alf Ross af de respektive forfattere. Således vil udgangspunktet for W. E. von Eyben, 1983, være Alf Ross, mens det er Carl Torps relationsteori, som danner grundlag for fremstillingerne hos Vagn Carstensen, 1988,⁵⁷ og Michael Elmer og Lise Skovby, 1995,⁵⁸ og som det seneste 'skud på stammen' Peter Mortensen, 2003,⁵⁹ hvor inspirationen hentes fra Fr. Vinding Kruse. Sammenfattende synes der imidlertid for så vidt angår ejendomsretsbegrebet – eller mangel på samme – at være enighed om følgende:

Ejendomsretten er forbundet med forudsætningen om, at ejeren (den berettigede) af et formuegode derved får/har nogle beføjelser over det formuegode, som ejendomsretten angår. Disse beføjelser giver ejeren ret/eneret til uforstyrret at råde over det pågældende formuegode med respekt af eventuelle begrænsninger fastsat ved lov, aftale, retsgrundsætninger mv.

Ejendomsretten afgrænses derfor negativt og ikke positivt.⁶⁰ Til gengæld bestemmes heller ikke de begrænsede rettigheder positivt. Uden at forsynde sig mod denne overordnede negative afgrænsning af ejendomsretten har Fr. Vinding Kruse givet et andet bud på afgrænsning i forhold til de begrænsede rettigheder. Her tages udgangspunktet i stiftelsesakten for de fire ejerbeføjelser, således at de defineres positivt i forhold til ejendomsretten i øvrigt, jf. den tidligere omtale af Fr. Vinding Kruses standpunkt. En mere generel positiv afgrænsning af de begrænsede rettigheder overfor den tilbageblevne del af ejendomsretten kan ses som en udvikling af dette standpunkt, der også anvendes i dag.⁶¹ Det hedder således i Peter Mortensen, 2003, at ejendomsret er en rettighed ...

”... der giver den berettigede (ejer) nogle *eksklusive beføjelser til at råde over det formuegode, som ejendomsretten angår* (...) Den *fuldstændige ejendomsret* er kendetegnet ved, at ejeren i princippet har *fuld rådighed* over det formuegode, som ejendomsretten angår. Rådigheden gælder i enhver henseende, herunder ved *faktiske* dispositioner, ved *retlige* dispositioner [til udførelse i levende live og eventuelt efter døden dvs. arv]. Disse beføjelser kan dog – og vil i praksis ofte i et vist omfang – være *begrænset* [fx ved lov, aftale, tidligere ejeres begrænsninger] (...) Som følge af disse begrænsninger kan ejendomsretten reelt kun defineres *negativt som beføjelser til at råde i enhver henseende med de indskrænkninger, der følger af lov, almindelige retsgrundsætninger m.v.*”⁶² (mine tilføjelser i kantede parenteser)

Giver det reelt en forskel at afgrænse de begrænsede rettigheder positivt, eller er det, som Alf Ross bemærker:

”... Forskellen mellem dem er nu sikkert ikke stor. Thi i Livets praktiske Tilfælde forekommer det vistnok saa godt som altid, at den Ret, der udskilles, er særskilt bestemt ...”⁶³

og i lighed hermed O. K. Magnussen der antager, at rettens indhold karakteriseres

”... som en adgang til at råde over dens genstand, til ved hjælp af den at tilfredsstille menneskelige behov ...”⁶⁴

og derfor er det ikke vigtigt at forholde sig til hvilken af de to afgrænsninger, som på bedst mulig måde beskriver forholdet. Det må i hvert fald konstateres, at Fr. Vinding Kruses teori om afgrænsning af fire ejerbeføjelser (de vigtigste?) tilsyneladende har været anvendt/fortsat anvendes i en sammenhæng, der kunne tolkes som en forsøgsvis positiv bestemmelse af ejendomsrettens indhold, jf. således følgende eksempel:⁶⁵

En meget kendt sag inden for ekspropriationsretten er Folketingets vedtagelse ved lov (nr. 194 af 26. maj 1965) om overgivelse af en del af de håndskrifter, som Den arnamagnæanske Stiftelse på daværende tidspunkt rådede over. Stiftelsen var af stifteren, Arne Magnussen, blevet oprettet i 1760 som en selvejende institution med tilknytning til Københavns Universitet, og stiftelsens formål var bl.a. at forske og tage vare på disse håndskrifter, indsamlet på Island, på et tidspunkt, hvor forholdene for deres fremtidige eksistens ikke antoges at være optimale. I forlængelse af Islands selvstændighed i forhold til Danmark blev det besluttet at oprette en i forhold til den i Danmark eksisterende lignende stiftelse i Island, og dertil skulle en stor del af

håndskrifterne overføres, ligesom en del af stiftelsens kapital skulle overføres til den nyoprettede stiftelse på Island. Sagen affødte to separate domstolsafgørelser, der begge nåede Højesteret. Den første vedrørte spørgsmålet, om stiftelsen kunne anses for at være en selvstændig uafhængig juridisk person, og i så fald om de håndskrifter, som stiftelsen skulle afstå, var en rettighed – et formuegode, der var beskyttet af grundlovens § 73. Ved Højesterets dom, jf. Ugeskrift for Retsvæsen 1967 s. 22ff. blev begge spørgsmål besvaret bekræftende, dog med dissens i Højesteret. Den næste afgørelse omhandlede forholdet vedrørende erstatning for tab i forbindelse med for det første udlevering af håndskrifterne, for det andet den delvise kapitalafståelse og endelig for det tredje den ulempe, som stiftelsen måtte antages at lide ved de foretagne reduktioner. Ved Højesterets dom, jf. Ugeskrift for Retsvæsen 1971 s. 299ff, blev det fastslået, at stiftelsen ikke havde lidt et tab, der kunne erstattes ved overdragelsen af håndskrifterne, ligesom der heller ikke kunne gives erstatning for de ulemper, som ved overdragelsen måtte blive påført stiftelsen. Derimod gav overførelsen af en del af kapitalen ret til erstatning til stiftelsen herfor.

Til den anden og sidste dom i denne sammenhæng skrev Højesteretsdommer, Jørgen Trolle,⁶⁶ en uddybende kommentar i Ugeskrift for Retsvæsen 1971 B. s. 273ff. Heraf fremgik det, at ...

”... [s]om det vil ses af landsrettens dom, anførte kammeradvokaten i første række [se dommen s. 303], at håndskrifterne - der utvivlsomt ville kunne indbringe meget store beløb på verdensmarkedet - ikke havde nogen økonomisk værdi for stiftelsen, fordi

de ifølge fundatsen var *båndlagt*. Det betød, at stiftelsen ikke havde de 4 ejerbeføjelser; den kunne ikke sælge; kreditorforfølgning var afskåret; skrifterne kunne ikke gå i arv, og stiftelsens ene brugsret var meget beskedent, for så vidt som stiftelsen efter fundatsen var pligtig at lade alle (kvalificerede) få adgang til at studere dem (...). Det godtoges af landsrettens flertal: »Uanset at de håndskrifter, arkivalier m. v., som det er pålagt sagsøgte at afstå, objektivt set repræsenterer en betydelig værdi, findes den interesse, som sagsøgte har i samlingen, når henses til de fundatsmæssige fastsatte begrænsninger i rådigheden over denne, ikke at være af økonomisk karakter. Der findes herefter ikke grundlag for at fastslå at sagsøgte - - lider et tab, som kan begrunde erstatningspligt -«. Højesterets flertal vender sig imod det, idet de 9 dommere siger: »Det forhold, at håndskrifterne og arkivalierne, som har betydelig økonomisk værdi, på grund af fundatsbestemmelserne ikke kan gøres til genstand for sædvanlig ejerråden, findes ikke i sig selv at medføre, at de kan eksproprieres uden erstatning«. De 2 mindretalsdommere har naturligvis været enige heri. Spørgsmålet har ikke voldt tvivl ...»⁶⁷ [mine tilføjelser i kantede parenteser og understregning]

Det er væsentligt her at notere sig, at udtalelsen fra Højesterets dommere om forholdet mellem begrænsede ejerbeføjelser og ekspropriation mod erstatning formentlig må forstås som en sondring mellem de erstatningsretlige betingelser og et ejerskabs beføjelsesmæssige status, hvad enten denne status er selvvalgt eller dikteret af stifteren/myndigheder.⁶⁸ Det må derfor fastholdes, at teorien om de fire ejerbeføjelser som særligt kvalificerende for ejerskabet, har spillet ind

ved forståelsen af/anvendt som parameter for vurderingen af, hvorledes ejerskabet i den pågældende stiftelse var struktureret.

Domspraksis viser imidlertid, at det ikke er alle, der hæfter sig ved de fire ejerbeføjelser. Nogle gange er det kombinationen af ejendomsret og ejerbeføjelser, der anvendes. Som eksempel herpå kan anføres følgende afgørelse:⁶⁹

Den 21. maj 2001 træffes der ved Østre Landsret en afgørelse i en sag, som oprindeligt omhandlede betalingen for nogle fliser i forbindelse med en beboers fraflytning. Der stod i boligforeningens vedtægter, at uoverensstemmelser mellem beboer og foreningen skulle afgøres i en dertil udpeget voldgiftsret men beboeren mente, at forholdet var omfattet af lejelovgivningen, og derfor skulle boligretten tage stilling til spørgsmålet om betaling af fliserne. Boligforeningen har lighedspunkter med en privat andelsboligforening, en almen boligorganisation og privat udlejning men også forskelle, hvorfor boligforeningen antager, at den slet ikke er omfattet af nogle af de love, som finder anvendelse på de ovenfor omtalte ejerformer.

Efter en gennemgang af boligforeningens vedtægter, samt de øvrige oplysninger der er tilvejebragt af parterne, finder Landsretten, at for at anse beboeren som 'medejer' af boligforeningen taler, at det er en betingelse for at blive medlem og opnå brugsret til en bolig at vedkommende erhverver en andel af boligforeningens grundfond. Med andel af grundfond menes der betaling af en andel af den ansvarlige eller stiftende kapital i foreningen. Medlemskabet giver også stemmeret på

boligforeningens generalforsamling. Til gengæld udgør den erhvervede andel af grundfonden procentvis en forsvindende lille del (efter det oplyste blev der betalt en andel på kr. 2.442, som pr. 1. januar 2001 indgik i den samlede grundfond på i alt kr. 371.184 eller ca. 0,9 pct. af ejendomsværdien på 42 mio.kr.). De ejerbeføjelser, som knyttede sig til beslutningskompetencen på generalforsamlingen, var ligeledes begrænsede, fordi beslutninger af særlig indgribende art (foreningens opløsning, vedtægtsændringer, ændringer af virksomhedsområde mv.) skulle godkendes af Københavns almindelige Boligselskab, hvortil boligforeningen i henhold til vedtægterne organisatorisk hørte som datterselskab. Landsretten finder herefter, at

”... efter en samlet vurdering, at medlemmernes ejendomsret og ejerbeføjelser har et så beskedent omfang, at retsforholdet mellem parterne må sidestilles med et sædvanligt lejeforhold ...”⁷⁰

Hæfter man sig ved Landsrettens bemærkninger om en ”samlet vurdering” af ejerbeføjelserne, må det bemærkes, at bortset fra andelen i grundfonden, brugsretsforholdet til boligen og deltagelse i den demokratiske beslutningsproces inden for den juridiske persons rammer, omtaler Landsretten ikke andre ejerbeføjelser. Supplerende vil det dog med tanke på de forudgående bemærkninger om ejerbeføjelsernes indhold samt den foreliggende domspraksis kunne tilføjes, at a) boligforeningen er ejer og skødehaver af alle foreningens ejendele, grundarealer og derpå opførte bygninger, b) medlemmerne ikke kan kræve andelen af grundfonden forrentet, c) grundfondsbeviset kan ikke ’handles’ separat i forhold til boligen, fordi andelen er knyttet

til en bestemt bolig, d) medlemskab og grundfondsbevis kan arves af beboerens arvinger mv., men de kan ikke afsættes til eksterne personer, e) boligforeningens overskud indgår i en reservefond, og f) der sker ikke overskuddeling i forbindelse med fraflytning eller ved udlodning.

Når der i teorien og domspraksis tales om begrænsede ejerbeføjelser, forudsættes det, at ejerbeføjelserne i andre sammenhænge/andre tilfælde kan være mindre begrænsede. Der tales endda om, at den fuldstændige ejendomsret

”... udvider sig automatisk, hvis hidtidig begrænsninger ophører (...) Ejendomsretten kan populært sammenlignes med en gummibold. Når ejendomsretten begrænses, presses gummibolden sammen. Når begrænsningerne ophører, lettes trykket på gummibolden, der retter sig ud igen ...”⁷¹

Dette er ikke noget særkende for den fulde ejendomsret, her forstået som modsætning til de begrænsede rettigheder. Sidstnævnte kan også indskrænkes ved indehaveren af den begrænsede rettighed fx lejerens, der fremlejer en genstand, ligesom indholdet og omfanget af den begrænsede rettighed kan udvide sig igen, når fremlejeaftalen ophører, men aldrig til mere end rammerne af overdragne begrænsede rettigheder (her lejeaftalen) giver mulighed for.⁷² Grænsen mellem begrænsede rettigheder – med eller uden særligt kvalificerede ejerbeføjelser – og den fulde ejendomsret drages med andre ord der, hvor vi må konstatere, at den fulde ejendomsret er overdraget, jf. således følgende udsagn fra Peter Mortensen:⁷³

”... [b]egrænsede rettigheder udvides således

også automatisk, men aldrig til en fuldstændig ejendomsret, uden at en sådan er overdraget ...” [min understregning]

Hvilke betingelser kan stilles for at anse (den fulde) ejendomsret for overdraget? En besvarelse af spørgsmålet må i hvert fald tage hensyn til dels de genstande eller formuegoder, der overdrages i nutidens samfund, dels konstruktionen af de personer, fysiske/juridiske, som indgår aftaler med/for/om hinanden vedrørende overdragelse af ejendomsretten, dels hvordan forholdet til tredjemand bør behandles i den sammenhæng, og endelig hvilken betydning vil det have, at begivenheden ’ejendomsrettens overdragelse’ krydser forskellige reguleringsområder, navnlig privat ret og offentlig ret.

Følgende eksempel beskriver på en ganske god måde nogle af de vanskeligheder, der er forbundet med spørgsmålet om ejendomsrettens overgang:

”... Skulde det imidlertid tænkes, at en Ejer overdrog en anden al Raaden over Tingen ÷ en vis særskilt bestemt Raaden, som han forbeholdt for sin egen Regning, vilde Forholdet vistnok reelt opfattes saaledes, at han havde overdraget sin Ejendomsret under samtidig Stiftelse af en begrænset Ret til Fordel for sig selv ...”⁷⁴ (min understregning)

Hvis Alf Ross’ eksempel⁷⁵ skæres til, således at en ejer som udgangspunkt tilskrives en status med meget begrænsede/indskrænkede ejerbeføjelser, hvor mange dispositioner kan/skal denne ejer foretage, for ejendomsretten anses for overdraget til et bestemt formuegode? Eller kan man forsvare muligheden for at være ejer og ikke ejer i forskellige retlige sammenhænge?

Afsluttende bemærkninger

Denne artikel har handlet meget om ejendomsret og meget lidt om almene boligorganisationer – men det var sådan set også meningen. En jurist ville nok mene, at der i fremstillingen omkring ejendomsret mangler adskillige sondringer, men målet har været at beskrive udviklingen ud fra en retsvidenskabelig synsvinkel tillempt en målgruppe, hvor juridisk tankegodt ikke forventes at stå først i rækken af paratviden. De afsluttende spørgsmål udgør for mig en status, der afspejler, at dette er 'work in progress', hvorfor der ikke kan forventes færdige svar på nuværende tidspunkt, og forhåbentlig får jeg lejlighed til på et andet tidspunkt at fortælle svarene på de stillede spørgsmål og fremsætte nye spørgsmål.

Noter

¹ Ud over fra politisk (retorisk) synsvinkel er der forskel på, om boligerne skal sælges til de almene lejere (med fokus på formuegodets afgang fra en formuesfære til en anden) eller om de almene lejere skal have lov til at købe deres boliger (med fokus på formuegodets tilgang til en anden formuesfære). Det er derfor tankevækkende, at selvom økonomi- og erhvervsministeren i sin tale ved fremsættelsen af lovforslaget (nr. 182) den 17. marts 2004 fastholder, at "... [f]ormålet med lovforslaget er at iværksætte en forsøgsordning, som giver lejerne et tilbud om at købe deres almene familiebolig som ejerbolig ..." (min understregning), så bærer såvel lovforslaget som det relevante kapitel i lov om almene boliger mv. (kapitel 5 a i lov nr. 485 af 9. juni 2004) titlen *Forsøg med salg af almene familieboliger* (min understregning). Derfor har jeg ingen problemer med at fastholde salgsperspektivet, således som det også fremgår af teksten.

³ Der er ingen tvivl om, at dansk jura – også på dette punkt – har modtaget interessante bidrag fra såvel Norge som Sverige. Det citerede materiale vil derfor også rumme henvisninger til svenske og norske teoretikere.

⁴ Med udtrykket formueret sigtes der til en opdeling af juridisk discipliner/fagområder, hvor hovedsondringen er offentlig og privat ret. Inden for privatretten sondres der under overskriften civilretten mellem formueret og person- familie- og arveret. Det kan i høj grad diskuteres, hvilken status sådanne opdelinger har, og om de tjener andet sigte end den pædagogiske fremstilling. Når det er sagt, skal opmærksomheden henledes på et uafklaret – teoretisk og praktisk – problem, der aktuelt diskuteres. Det er spørgsmålet, om kriterierne for statuering af ejendomsret inden for henholdsvis civilretten og skatteretten er de samme og i benægtende fald, hvori forskellene består. Konkret står striden om, hvorvidt skatterettens begreber herunder ejendomsret henter sin oprindelse i civilretten, eller om skatteretten er en selvstændig disciplin med en selvstændig begrebsudvikling og legitimitet, se således en god præsentation af den aktuelle diskussion samt stillingtagen til dette spørgsmål i Rasmus Kristian Feldthusen og Jacob Graff Nielsen, 2004.

⁵ For fuldstændighedens skyld skal det ligeledes bemærkes, at der heller ikke vil være tale om at beskrive ejendomsretten i strafferetlig sammenhæng, da navnlig fagspecifikke sammenhænge gør det vanskeligt at behandle problemstillingerne inden for henholdsvis civilretten og strafferetten parallelt. Som eksempel herpå

kan nævnes forholdet mellem besiddelsesbegrebet i civilretlig forstand og udviklingen af varetægtsbegrebet i relation til navnlig tyveri- og hittegodsbestemmelserne i den danske straffelov, se herom fx Knud Waaben, 1989, s. 94ff.

⁶ Det skal bemærkes, at A. S. Ørsted allerede i første halvdel af 1800-tallet opgav ejendomsretsbegrebets enhed, ligesom han påpegede, at samfundsudviklingen nødvendiggjorde en accept af indskrænkninger i den private ejendomsret, jf. A. S. Ørsted, III, s. 506f.

⁷ Der er mulighed for medvirke af lægdommere/specialister i visse sager. Her tænkes navnlig på boligretten, der beklædes med én juridisk dommer og to domsmænd (lægmænd) med indsigt i boligforhold typisk fra henholdsvis lejer- og udlejerorganisationer. Derudover er der sager, som indbringes for Sø- og Handelsretten, hvor der også medvirker/kan medvirke lægdommere. Vigtigt er det at notere sig, at der i øvrigt ikke medvirker nævninge i danske civile retssager, således som det er tilfældet i USA.

⁸ Heri ligger der ikke en beskyldning om praktisering af den såkaldte 'breakfast-jurisprudence', hvor dagens afgørelser angiveligt skulle afhænge af dommerens morgenmad.

⁹ En samlet stillingtagen til betydningen af romerrettens indflydelse på dansk jura (herunder jus in re (retten i selve tingen) og jus ad rem (retten til tingen), se fx Thøger Nielsen, 1951, s. 66ff), den mulige påvirkning af en særlig germansk retsudvikling (her tænkes på det særlige besiddelsesbegreb gewere, se navnlig beskrivelsen hos Stig Juul, 1970, s. 41ff), samt særlige nordiske træk, se fx Ole Fenger, 1983, og Bo Ruthström, 2002, vil ikke blive gennemgået her.

¹⁰ Det Tiende Nordiske Juristmøde, 1902, Bilag IV, s. 4.

¹¹ Hagerup, 1888, s. 1ff, Knud Illum, 1945, s. 183, Sverre Blandhol, 1999, s. 52f, og Lars Bjørne, 2002, s. 3.

¹² Det Tiende Nordiske Juristmøde, 1902, Bilag IV, s. 7f..

¹³ Det Tiende Nordiske Juristmøde, 1902, Bilag IV, s. 8.

¹⁴ Det Tiende Nordiske Juristmøde, 1902, Forhandlingerne, s. 169.

¹⁵ Se således Lars Bjørne, 2002, s. 252 med citater fra Carl Torps doktordisputats og Dansk Tingsret, 1. udgave.

¹⁶ Teorien blev kritiseret langt mere indgående end denne korte gennemgang giver plads til her, men interesserede kan læse herom hos Lars Bjørne, 2002, s. 253, og de der nævnte henvisninger til såvel primær som sekundær litteratur.

¹⁷ Fr. Vinding Kruse, 1929-33, s. 1218. Det skal her bemærkes, at selvom det ikke fremgår af Ejendomsretten, blev s. 1217ff (vedrørende afsnit 10.I. og 10.II.) med mindre ændringer for så vidt angår hovedsynspunkterne offentliggjort i Fr. Vinding Kruse, 1924.

¹⁸ Fr. Vinding Kruse, 1929-1933, s. 1279.

¹⁹ Fr. Vinding Kruse, 1924, s. 373f og 384, og Fr. Vinding Kruse, 1929-33, s. 1283f og 1296f.

²⁰ Fr. Vinding Kruse definerer vist nok prioritetsvirkningen som udtryk for "ejendomsrettens overgang", "den principale Kontrahentbeskyttelse" og "Handelens normale Liv", Fr. Vinding Kruse, 1929-33, s. 1284f. Herved forstås vistnok den almindelige regel om udveksling af varer og betaling herfor, hvilket ikke – i denne sammenhæng – har noget at gøre med tinglysningsregelsættet ar gøre.

²¹ Fr. Vinding Kruse betegner standsningsretten som "den subsidiære Kontrahentbeskyttelse", fordi "... enhver normal Medkontrahent i alt fald subsidiært ud af Skibbruddet [dvs. Kontrahentens Konkurs][ønsker] at redde sin egen Ting tilbage, da han nu ikke kan faa det, han principalt ønsker, Kontrahentens lovede Ydelse ...", Fr. Vinding Kruse, 1929-33, s. 1284f. Der er med andre ord tale om retten for en sælger til at hindre overgivelse af en ydelse til køber eller dennes konkursbo indtil der betales for ydelsen, stilles sikkerhed for betalingen eller - hvis det viser sig, at køber eller dennes bo ikke har mulighed for at betale/stille sikkerhed – at hæve købet.

²² Fr. Vinding Kruse, 1929-33, s. 1345ff, hvor ekstinktion vist nok omhandler betingelserne for en potentiel rettighedshaver at erhverve ejendomsretten i konkurrence med en ældre stiftet rettighed over samme ydelse/genstand. I det omfang, at denne senere stiftede ret ikke vinder, tales der om vindikation til fordel for den ældre rettighedshaver. Spørgsmålet om god tro spiller en central ved vurderingen af vindikation og ekstinktion.

²³ Fr. Vinding Kruse, 1929-33, s. 143.

²⁴ Fr. Vinding Kruse, 1929-33, s. 143ff.

²⁵ Fr. Vinding Kruse, 1929-33, s. 336.

²⁶ Fr. Vinding Kruse, 1929-33, s. 158.

²⁷ I den følgende gennemgang kan man få det indtryk, at Alf Ross' uoverensstemmelse med Fr. Vinding Kruse stak dybere end videnskabelig uenighed, hvilket formentlig også er korrekt. Sverre Blandhol, 1999, beskriver forholdet således, at "... Alf Ross lot aldri en anledning gå fra seg til å angripe Frederik Vinding Kruses rettsvitenskapelige og rettsfilosofiske

teorier ...”, s. 109. Af mere personlige motiver hos Alf Ross (og Fr. Vinding Kruse) kan nævnes det forhold, at Fr. Vinding Kruse som førstevoterende i bedømmelsesudvalget ved Alf Ross’ indlevering af sin første doktordisputats – Theorie der Rechtsquellen – ikke kunne stemme for antagelsen af afhandlingen. I stedet for blev disputatsen antaget til erhvervelse af den filosofiske doktorgrad ved Uppsala universitet i 1926. Alf Ross erhvervede i 1934 den juridiske doktorgrad ved Københavns Universitet med afhandlingen Virkelighed og Gyldighed i retslæren, jf. i det hele Sverre Blandhol, 1999, s. 1f.

²⁸ Alf Ross, 1934, navnlig s. 211-223.

²⁹ Alf Ross, 1935, navnlig s. 346-363.

³⁰ Med dette begreb søges der vist nok udtrykt reale retsforhold mellem personer i stedet for et forhold umiddelbart til tingen, jf. Alf Ross, 1935, s. 27f.

³¹ Alf Ross, 1935, s. 348.

³² Ibid.

³³ Se dog noterne ovenfor hvor der henvises til forsøg på definitioner fra Fr. Vinding Kruses side.

³⁴ Alf Ross, 1935, s. 349.

³⁵ Grafisk kan situationen opstilles således:

A (overdrager) — B (erhverver)

\

A's successorer

- Aftaleerhververe
- Udlægshavere
- Konkurskreditorer
- Arvinger

I mere almindelig tale omtales denne situation vist som ’dobbelt salg’, hvor A fx har solgt et stereoanlæg til B – og måske/måske ikke overdraget det til B, men det viser sig efterfølgende, at A også har indgået aftale med C (aftaleerhverver) om salg af samme stereoanlæg. Det kan også være spørgsmålet om salg af en bil behæftet med gammel gæld (udlægshaver). Tegningen er hentet fra Peter Mortensen, 2003, s. 18.

³⁶ Grafisk kan situationen opstilles således:

Hjemmelsmand - A (overdrager) — B (erhverver)

Denne konfliktsituation er også beskrevet som hjemmelskonflikter, idet spørgsmålet er, hvorledes B fx en boghandler – i god tro er stillet overfor den oprindelige berettigede her et bibliotek (hjemmelsmanden), der har fået stjålet de bøger, som boghandleren har købt i god tro. Tegningen er hentet fra Peter Mortensen, 2003, s. 18.

³⁷ Alf Ross, 1935, s. 350f.

³⁸ Alf Ross, 1935, s. 351.

³⁹ Der henvises til Alf Ross, 1934, s. 211-223.

⁴⁰ Alf Ross, 1934, s. 217f.

⁴¹ Alf Ross, 1934, s. 214

⁴² Alf Ross, 1934, s. 217.

⁴³ Alf Ross, 1934, s. 217ff.

⁴⁴ Fr. Vinding Kruse, 1934.

⁴⁵ Denne opfattelse fremgår meget klart af Fr. Vinding Kruses artikel i Ugeskrift for Retsvæsen 1969 B. s. 17ff, med titlen Et spørgsmål om ekspropriation: Er tvungen indrømmelse af færdsels- og opholdsret for almenheden ekspropriation?, navnlig s. 21, hvor der henvises til to andre forfattere Troels G. Jørgensen og Egon Larsen. Ved Østre Landsrets afgørelser, som de er refereret i Ugeskrift for Retsvæsen 1972 s. 189ff og 192ff, er det antaget, at indførelse ved lov af adgang for almenheden til færdsel og ophold i private skove/ til kortvarigt ophold på og badning fra private strande ikke blev anset for ekspropriation, fordi ”... disse rettigheder ikke indebærer, at en del af ejerens råden fratages denne og overføres til andre eller ophører, men alene medfører et indgreb i ejerbeføjelsen af ringe intensitet ...” [enslydende begrundelse for de to domme].

⁴⁶ Her forstået som en undersøgelse af, hvorledes et begreb/en tekst er sammensat.

⁴⁷ Sverre Blandhol, 1999, s. 23ff.

⁴⁸ Sverre Blandhol, 1999, s. 40ff, og Alf Ross, 1953, s. 206ff.

⁴⁹ Alf Ross, 1951, s. 468.

⁵⁰ Alf Ross, 1951, s. 469-474. Analysen, der er af sprogfilosofisk art, må opfattes som et indlæg i den dengang aktive skandinaviske debat om rettighedsbegrebets indhold og udstrækning.

⁵¹ Alf Ross, 1951, s. 474. Den eneste ’virkelige’ person i beskrivelsen er den svenske missionær, der med ”... overdreven nidkærhed (...) lyser band over enhver brug af ordet tû-tû og fordømmer enhver, der ligefuldt benytter det, som en syndig hedning...”, s. 473. Denne svenske missionær er Lundstedt, som ganske vist delte Alf Ross’ synspunkter vedrørende rettighedsbegrebets tomhed, men Alf Ross synes frastødt af den konsekvente fremfærd, som Lundstedt udviste i den sammenhæng, jf. Sverre Blandhol, 1999, s. 102ff.

⁵² Alf Ross, 1951, s. 477.

⁵³ Alf Ross, 1951, s. 476.

⁵⁴ Se således Alf Ross, 1934, s. 212, med henvisning til op.cit. kapitel IX.

⁵⁵ Der henvises til en fin gennemgang af rettighedsdiskussionen i skandinavisk retsteori i Nils Kristian Sundby, 1968. Et nyere bidrag til det, der ud fra et bredere perspektiv kunne karakteriseres som

en analyse juridisk argumentation er Svein Eng, U/Enighetsanalyse, 1998.

⁵⁶ Der henvises bl.a. til Torstein Eckhoff og Nils Kristian Sundby.

⁵⁷ Vagn Carstensen, 1988, s. 24ff.

⁵⁸ Michael Elmer og Lise Skovby, 1995, s. 15ff.

⁵⁹ Peter Mortensen, 2003, s. 52ff.

⁶⁰ Se navnlig Alf Ross, 1934, s. 222, og Knud Illum, 1952, s. 47.

⁶¹ W. E. von Eyben, 1983, s. 20, hvor også det forhold, at ejendomsretten antages at udløse forpligtelser, inddrages i argumentationen for at afgrænse ejendomsretten negativt. Se også Peter Mortensen, 2003, s. 52f, begge med yderligere henvisninger.

⁶² Peter Mortensen, 2003, s. 52f.

⁶³ Alf Ross, 1934, 222.

⁶⁴ O. K. Magnussen, 1950, s. 31f.

⁶⁵ Anvendelsen af mindre skrifttype sker dels fordi der er tale om baggrundsviden, dels af hensyn til artiklens længde.

⁶⁶ Det skal bemærkes, at Jørgen Trolle udgjorde sammen med otte andre dommere flertallet af Højesterets af de i alt tolv dommere, som medvirkede ved afgørelsen. det fremgår af dommen i Ugeskrift for Retsvæsen 1971 s. 305.

⁶⁷ Ugeskrift for Retsvæsen 1971 B s. 273.

⁶⁸ Navnlig den første dom i sagen, Ugeskrift for Retsvæsen 1967 s. 22ff viser, at fundatsen for stiftelsen er ændret ved kongelige anordninger på forskellige tidspunkter.

⁶⁹ Der henvises til Ugeskrift for Retsvæsen 2001 s. 1935ff. Afgørelsen er valgt, fordi den omhandler to interessante problemstillinger for spørgsmålet om ejerskab til og i almene boligorganisationer: dels det interne ejerforhold mellem boligforeningen og beboerne, dels organisationsformen som forløber for den almene boligorganisationsform, som vi kender fra ca. 1933/1945 og frem, hvilket har noget at gøre med de eksterne ejerrelationer, dvs. mellem boligforening og stat. Det er kun det første forhold vedrørende den interne ejerrelation, som behandles i denne sammenhæng.

⁷⁰ Ugeskrift for Retsvæsen 2001 s. 1940.

⁷¹ Peter Mortensen, 2003, s. 53, med henvisning til ældre litteratur.

⁷² Peter Mortensen, 2003, s. 54.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Alf Ross, 1934, s. 222.

⁷⁵ Det pågældende eksempel kan vist nok spores tilbage til forfattere som Aagesen og Bornemann, men de vil

ikke blive gennemgået, da artiklen i modsat fald ville blive for umfangsrig.

Litteratur

- Lars Björne, 2002: 'Den konstruktiva riktningen' i *Den nordiska rättsvetenskapens historia, Del III 1871-1910*. Rättshistoriskt Bibliotek bind 60. Lund.
- Sverre Blandhol, 1999: *Juridisk ideologi, Alf Ross' kritikk av naturretten*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag og Universitetsforlaget.
- Vagn Carstensen, 1988: *Ting og sager 1*, 2. opl., Akademisk Forlag.
- Det Tiende Nordiske Juristmøde*, 1902.
- Michael Elmer og Lise Skovby, 1995: *Ejendomsretten 1*, 3. udg., Jurist- og Økonomforbundet.
- Svein Eng, 1998: *U/Enighetsanalyse*. Universitetsforlaget. Oslo.
- W. E. von Eyben, 1983: *Formurettigheder*, 7. udgave, Akademisk Forlag, København.
- Rasmus Kristian Feldthusen og Jacob Graff Nielsen, 2004: 'Forankring eller løsrivelse – om forholdet mellem civilretten og skatteretten', s. 211-253, i *Festskrift til Ole Bjørn, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København*.
- Ole Fenger, 1983: *Gammeldansk ret*. Centrum.
- Hagerup, 1888: 'Nogle ord om den Nyere Retsvidenskabs Karakter' i *Tidsskrift for Retsvidenskab*, s. 1ff, 1888.
- Knud Illum, 1945: *Lov og Ret*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Knud Illum, 1952: *Dansk Tingsret, Del 1 og 2*, 1. bd., Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, København.
- Stig Iuul, 1970: *Forelæsninger over Hovedlinier i Europæiske Retsudvikling fra Romerretten til Nutiden*, v. O. A. Borum og Erik Reitzel-Nielsen. GEC Gads Forlag, København.
- Fr. Vinding Kruse, 1929-33: *Ejendomsretten*, 1. udgave, Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, København.
- Fr. Vinding Kruse, 1924: 'Ejendomsrettens overgang' s. 315-436 i *Tidsskrift for Retsvidenskab*, 1924.
- Fr. Vinding Kruse, 1934: *Tidsskrift for Retsvidenskab*, s. 262-286.
- O. K. Magnussen, 1950: *Naborettlige studier*. GEC Gads Forlag, København.
- Peter Mortensen, 2003: *Indledning til Tingsretten – tredjemandskonflikter vedrørende løsøre*. Forlaget Thomson. GADJura, København.
- Thøger Nielsen, 1951: *Studier over ældre dansk formueretspraksis*, GEC Gads Forlag.
- Alf Ross, 1934: *Virkelighed og Gyldighed i Retslæren*, Levin og Munksgaard, København.
- Alf Ross, 1935: *Ejendomsret og Ejendomsovergang*. Levin og Munksgaard, København.
- Alf Ross, 1951: 'Tù-Tù', s. 468-484, i *Festskrift til Henry Ussing*, København.
- Alf Ross, 1953: *Om Ret og Retfærdighed*, Nyt Nordisk Forlag, København.
- Bo Ruthström, 2002: *Land och få, Strukturellt-rättsfilologiska studier i fornnordiskt lagspråk över beteckningar för egendom i allmänhet med underkategorier*. Lunds Universitet.
- Nils Kristian Sundby, 1968: 'Legal Right in Scandinavian Analyses' i *Natural Law Forum*, nr. 13.
- Knud Waaben, 1989: *Strafferettens Specielle Del*, 3. udgave. GAD, København.
- A. S. Ørsted, III: *Håndbog over den Danske og Norske Lovkyndighed*, bd. III, København.

Triadic questions in court: A case study¹

Abstract: Talk-in-interaction is critical in courtroom settings. In the adversarial Anglo-American legal system, this is translated in a highly fixed and regulated communicative structure. This motivates the emergence of fictive interaction (Pascual 2002), a conceptual channel of communication underlying the observable interaction between participants. I argue that the most representative fictive interactional structure of Western litigation is triadic, as it involves: the addresser who wants to convince, the addressee to be convinced, and the contrary party to be refuted. Regardless of their observable interactional structure (monologue, dialogue), the relevant speech events in the courtroom are all conceptualized by participants as fictive dialogues (Pascual 2002).

Keywords: courtroom interaction; fictive interaction; underlying triadic structure; trialogic monologues; questions.

Language-in-interaction plays a crucial role in the courtroom, since in a trial almost “everything [...] occurs through the spoken word” (Walter 1988: 1). Indeed, the legal institution relies on verbal interaction for both the presentation and the evaluation of evidence (cf. Walter 1988; Sarat & Kearns 1994; Gibbons 2003) and treats speech itself as legal evidence (cf. Philips 1992; Shuy 1993; Levi 1994; Komter 2002). Importantly, courtroom communication and language use can have a major effect on the dynamics of legal processes. They can influence legal outcomes (cf. Loftus 1975, 1980; Danet 1980; O’Barr 1982; Wodak-Engel 1984; Blanck & Rosenthal 1985; Diamond & Levi 1996) and carry therefore the potential of leading to injustices (cf. Berk-Selignon 1990; Hertog 2001, 2003).

In the adversarial Anglo-American criminal-judicial system, the importance of verbal interaction is translated in a set of pre-established and highly regulated communicative structures (cf. Atkinson & Drew 1979; Danet et al. 1980; Adelswärd et al. 1987; Drew 1992; Luchjenbroers 1997). At trial, conversational roles are strictly allocated and turns are extremely constrained. The prosecution and defense cannot address each other during the trial and the jury cannot pose questions directly to litigators or witnesses, nor can they make their feelings about the case explicit. Given the strict rules of the Anglo-Saxon court procedure, an important part of the communicative interaction between trial participants occurs indirectly. The court’s fixed interactional patterns motivate the

emergence of what I call ‘fictive interaction’ (Pascual 2002). This is a conceptual channel of communication underlying the observable interaction between participants. Such interaction is not imaginary or fictitious, but *fictive* (in the sense of Talmy [1996] 2000). It is entirely cognitive in nature, while emerging from the factual interaction in the situation of communication as well as from overall socio-cultural models.

In this paper I deal with fragments of face-to-face interaction between trial participants (prosecution → jury) through the eyes of what I treat as equally present and critical – albeit certainly less tangible – fictive interaction (prosecution ↔ jury ↔ defense). The main assumption is that the underlying interactional structure of communication modules the production and interpretation of observable communication. The focus is on the fictive interaction underlying questions and question-answer pairs in an American criminal trial. The study of these communicative structures in legal settings is of special interest, since the discourse rules governing the trial impose the condition that nearly all interactions between participants occur within the question-answer interactional pattern. As it is, in the Anglo-Saxon system the presentation of evidence from defendants and witnesses does not occur through the witnesses’ narration of events “in their own words” (Luchjenbroers 1997), but rather through a set of fixed question-answer sequences between legal professionals and witnesses. Not surprisingly then, most questions by legal professionals are designed to influence subsequent answers (cf. Loftus 1975; Atkinson & Drew 1979; Danet 1980; Danet et al. 1980; O’Barr 1982; Harris 1984; Woodbury 1984; Linell 1987; Drew

1992; Pozner & Dodd 1993; Gumperz 1995; Luchjenbroers 1997), and they may even affect the memory of the facts asked about (Loftus & Palmer 1974; Loftus 1980). I will attempt to show that questions and question-answer pairs are not only crucial in the presentation of legal evidence, but also seem to play a major role in legal reasoning and argumentation. Thus, I will focus on the role of questions and question-answer pairs in legal monologues, rather than in the dialogic exchange of witness testimony.

The paper presents an ethnographically based case study of a prosecutor’s closing argument in a high-profile murder trial that took place in a California country courthouse in the fall of 2000.² Ethnography in this case combined different sources of data, primarily: i) direct observation; ii) official transcripts; iii) written and visual media coverage; iv) the case file; v) a thirty-minute video-recording of the prosecutor’s closing argument rebuttal; vi) informal conversations with professionals related to the case (judge, detectives, counsel’s secretary, court reporter, journalists); and vii) in-depth interviews with the main trial participants (prosecutor, defense attorneys, paralegal, alternate juror) and attendees (relative of victim and accused, local press reporter, novelist writing a non-fiction book on the case). Written informed consent was obtained from all informants. In order to protect the confidentiality of the informants and the persons referred to in the trial, all names have been changed. All italics and underlinings in the examples are mine.

Text for context, trial for dialogue

A fundamental assumption of my work is that the production and interpretation of language is significantly modeled by

the participants' conceptualization of its context of occurrence. Just as is the case of linguistic performance, the tangible context of verbal communication is not in itself free of interpretation. It merely represents the observable tip of the iceberg that makes participants live in the convenient illusion of transparent communication (cf. Cicourel 1973, 2002; Bateson et al. 1981; Hutchins 1990; Duranti and Goodwin 1992; Hanks 1996). Thus, in order to understand a particular courtroom verbal exchange fully, one needs to get insight into the participants' conceptualization of the institutional context within which this exchange is produced and interpreted.

Much has been written on what the law and the legal proceeding may actually be. It is generally accepted that American evidential law is "conceptualized as organized around facilitating the presentation and contestation of what happened, of 'facts' and 'the truth'" (Philips 1992: 250). Also, legal professionals commonly define the trial as "a search for the truth" (Pozner and Dodd 1993: 1; in my interviews: Int.1-DCii: 2; Int.2-DA: 5; Int.3-DCii: 12). This is certainly how the prosecutor in this case study defined what a trial is in my interview with him (Int.2-DA: 5) and these were also his words to the jury in the murder trial at hand (1353: 12) and in a no body case filmed and broadcasted by the NBC television channel (July 8th, 2002) (Pascual 2002: 115).

By contrast, trial litigation has been defined by legal scholars as an "open head-on conflict between [two] identifiable 'parties' whose mutually debated views are then voted upon by an evaluating audience" (Philips 1992: 248), and in which "participants have as their ultimate goal the wish to win" (Woodbury 1984: 198).

Indeed, when among themselves, litigators – district attorneys as well as defense counsels – generally define the manner in which the 'truth' is reached in the legal proceeding through war metaphors. They speak of the "confrontation of a [...] foe in trial," requiring the use of "devastating means" (Cavero 1998: 8-10, my translation) and of the need to "do some damage," using "an arsenal of weapons" (Pozner 2000: 29a, 37b, 38b). Along these lines, in an interview to the local press, the district attorney in this case explained his profession as an aggression: "I get paid to *beat up* on the bully [defendant]" (*San Diego Reader* Dec., 2003). Also, in a professional lecture addressed at other prosecutors, he defined the trial as "a *battle* for sympathy" (Geisberg 2001), that is, a competition between the prosecutor and the defense to win the jury's sympathy for the victim or the accused, respectively (Pascual 2002: 116). Basic (Western) courtroom dynamics may thus be defined in terms of the triangular relation between prosecution, defense, and judge/jury.³

Critically, the competition between prosecution and defense to win the jury's sympathy occurs through talk-in-interaction. The trial's is a "war of words" (Tannen 1998), a verbal confrontation for the narration of a story with opposite interpretations of the relevant facts (Woodbury 1984; Tannen 1998; Pascual 2002: §3.2.2). The trial participants arguing for their version of the 'truth' are: i) the prosecution team; ii) the defense team; and iii) the judge/jury. Given the strict rules of courtroom procedure, this argument takes place primarily in an implicit manner. There is no overt discussion between the opposite parties during the trial, nor can the (Anglo-American) jury enter the debate by making comments

or asking questions to the litigators or witnesses. The argument occurs at the level of the unsaid. Thus, we seem to be dealing with what could be called a *fictive* argument in the form of a *trialogue*, in other words, an invisible and inaudible three-participant interaction underlying observable verbal communication. Regardless of whether they are addressing a witness or the jury, whatever the litigators say is ultimately aimed at the silent jury members, constituting a reaction to doubts or criticisms they might have (and which they would probably make explicit were that allowed). At the same time, even though prosecution and defense do not address each other directly, the words of one team invariably constitute an attack or counterattack to a prior or anticipated future argument of the adversary. It is in this sense that I do not view the basic internal interactional structure of legal monologues as a mere “two-way communication” between the speaking lawyer and the listening jury (Walter 1988: 110-111). Rather, as Figure 1 shows, I regard the structure of Western courtroom interaction as a triadic one, involving: i) the communicator who

wants to convince (i.e. prosecutor/defense); ii) the addressee to be convinced (i.e. judge/jury); and the adversary to be refuted (i.e. defense/prosecutor). At the same time, the victim and the defendant on the one hand, and their peers in the community and/or the law on the other hand may by extension be made participants in this fictive triologue, since the prosecutor speaks for the victim, the defense speaks for the defendant, and the jury and judge speak for the people and

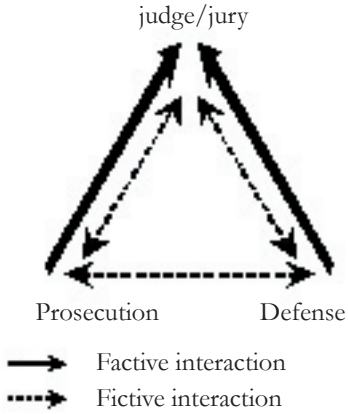

Fig. 1. The Trials fictive triologue

Fig. 2. Courtroom interactional dynamics

the law, respectively.

It should be noted that due to the presumption of innocence, the legal – and thus also communicative – goals of prosecution and defense are significantly different, but not perfectly opposite to each other. As Figure 2 shows, since the defendant is understood as “innocent until proven guilty,” the prosecution will have to prove guilt, whereas the defense need not prove innocence but just reasonable doubt. As a way of illustration, consider a comment that

the district attorney in this case made to his colleagues from the district attorney's office in a videotaped discussion on a first-degree murder case he was litigating, broadcasted by national television (July 8th, 2002):

I just don't want him [defendant] to appear too sympathetic, I don't want him [defendant/defense attorney] to build a sympathy barrier between me and a guilty verdict.

This comment illustrates both the underlying triangle and interactional dynamics of Western litigation, in which the jury's putative sympathy towards the defendant may constitute the most serious obstacle for the prosecutor in proving guilt. Consider also the following fragment of interview to a lay spectator in the trial that constitutes this paper's case study, in which the difference in legal roles and interactional dynamics are compared with those in a football game (Int.5-Rel: 17):

The prosecutor is out there trying to *hit the point and get it into a small box, so there is no question*; whereas the defense's job really is to *hit the ball away*, so it never gets into the goal and *it doesn't matter whether the defense actually scores*, or scores the ball on the other side it's just that they keep the ball so far out of that box, *so that no, no decision [can] be made*.

That is, entirely in question-answer terms, the district attorney has to provide the answers to all the possible questions, while the defense will try to question those answers and open up new questions.

I believe that the basic underlying

interactional structure outlined above holds for witness testimony (objectively a question-answer dialogue) as well as for opening statement and closing argument (objectively a monologue). However, in order to be able to show the underlying interactional structure of questions (and question-answer pairs) more clearly, the fragments to be discussed in this paper will all be from the closing argument phase, rather than from witness testimony.

Analysis: Triadic questions in legal monologues

As pointed out in the introduction, dialogues organized in question-answer turns are by far the most frequently used interactional structure in the courtroom. The question-answer pattern is also overwhelmingly present in litigators' monologues to the jury, especially in closing argument, which constitutes the most important communicative act in court that is produced by one sole utterer with no interruptions by or verbal involvement of other trial participants. Not only are previous question-answer turns from the witness testimony phase and the prior investigation often quoted, new questions are also frequently asked – and often answered – by litigators during their closing arguments. In my view, litigators' non-quoted questions or question-answer pairs in their speeches serve a double persuasive function, which emerges from the basic underlying triadic structure of the legal proceeding outlined above. This function is: i) turning silent addressees into co-constructors of discourse (cf. Walter 1988: 104ff), and ii) challenging the version of the facts proposed by the opposite side (or alternatively counter-attacking a prior or anticipated future attack on one's own

version of the facts). By posing questions the jury may be asking themselves at trial or each other later in the deliberation room, and subsequently answering them, litigators are fictively engaged in a question-answer exchange with them. Also, by asking questions throughout their discourse, litigators engage jurors in active reasoning, by motivating them to seek out the answers to those questions for themselves. At the same time, by presenting earlier or anticipated (argumentative) questions by the opposite team, which they then proceed to answer, or alternatively posing open questions that they leave unanswered, litigators are fictively *responding* to the other team or challenging them to *answer* questions they believe are unanswerable. As hinted at above, although the factual utterer of the questions and question-answer pairs may be a sole individual, a more complex distribution of interactional roles seems to occur at the level of cognition, where the utterer adopts different voices. There, the questioner and answerer roles need to be understood as distributed across: i) the addresser (the speaking litigator), who factually utters the questions and may subsequently also overtly provide an answer to them; ii) the addressee (i.e. the listening jury), whose inner reasoning and discourse the addresser tries to anticipate, formulate and satisfy; and iii) the adversary (the overhearing opposite team), whose prior and anticipated future discourse the speaking lawyer challenges – that is, *questions* – and/or responds to. As will be illustrated in the following pages, these conceptual illocutionary roles may overlap with each other. Hence, the different voices the utterer may take should be understood in a slightly more complex sense as in Bakhtin ([1981] 1998).

The district attorney in the murder trial at hand made a great use of interrogatives in his closing argument and closing argument rebuttal.⁴ When I asked this attorney about the frequent use of the question-answer pattern in his discourse, he replied (Int.1.DA: p. 13):

I'm answering questions that I think the jury will be asking in, in the jury room, before we get to it [...] I'm just anticipating! I'm asking what a logical person might ask. Now, what about this mister Geisberg? What about this? I wanna answer **all** the questions!⁵

In the following pages I intent to show that through the use of questions and question-answer pairs in his monologues this prosecutor is not only speaking for the jury and satisfying questions they may have. He is simultaneously either *responding* to a prior or anticipated future attack on his theory of the case or *questioning* the defense's version of the facts. It is in this sense that they are said to have an underlying triadic structure, reproducing the assumed basic fictive dialogue of litigation, outlined in the previous section.

Data

Empirically, this paper is based on an ethnographic case study of a high-profile murder trial I observed in a California county court in the fall of 2000. The defendant in this case was an insurance agent accused of brutally killing his wife in the couple's bedroom so he could receive her three life-insurance policies, of which he was the only beneficiary. The transparent incriminatory nature of the evidence – admitted by his own attorneys in my interviews with them

– contrasted with the defendant’s insistence on his innocence. He alleged that he was at work at the time of facts and at first described his wife’s death as a medical accident. The trial lasted two weeks, after which the jury found the defendant guilty of attempted murder (for an attempt to kill the victim two weeks before the murder) and first-degree murder for financial gain with lying in wait, but without the special circumstance of torture. After the jury’s verdict, the judge sentenced the defendant to life in prison without parole plus seven years.

The pieces of discourse to be analyzed in more detailed are from the district attorney’s closing argument and closing argument rebuttal in this case, which together lasted about 3 hours and 20 minutes and took a total of 89 pages of the official transcript. This prosecutor, whom I will call Donald Geisberg (DG), was a successful and popular litigator, Prosecutor of the Year in 1997 and Crime Commission’s Blue Knight in his county, who earned multiple victim-service awards and was recently nominated Superior Court Judge. As a district attorney, he prosecuted over a dozen high-profile domestic violence and child abuse homicide cases and was the first prosecutor in his state to win a death penalty case. In order to gain a better understanding of that prosecutor’s litigation style and views on law and litigation beyond his performance at the trial and what he told me in my interview with him (Int.2-DA), I studied an interview he gave to the local press (*The San Diego Reader*, Dec., 2004) and the audio-tape of a lecture on “prosecuting fatal child abuse” addressed at prosecutors and medical examiners that he gave at a conference

on child protection (Geisberg 2001). I also obtained video recordings from the NBC reality television program “Crime & Punishment” on the work of the district attorney’s office to which this prosecutor belongs. The first episode features the attorney in this case prosecuting a no body case and others show him giving legal advice to fellow district attorneys. The choice of focusing on the prosecutor’s speech was motivated by the availability of these data, the prosecutor’s outstanding communicative skills, and the great amount of (non-quoted) questions and question-answer pairs that he used throughout his entire discourse in the trial at hand. Also, the prosecutor’s questions were especially creative and complex, and provided clear illustrations of my main theoretical points. Since the defense counsel did not use any instance of fictive embedded questions in his closing argument, a phenomenon I was interested in studying here, comparison of the similarities and difference in their use in the two opposed discourses was not possible. Quotes from the litigators’s speeches come from the official court transcripts, enriched with minimal paralinguistic information (prosody and kinetics) presented in square brackets (e.g., [laughs]) and bold letter style for prosodic emphasis (e.g., “But, why?”) from my ethnographic notes and from the videotape (in the case of the prosecutor’s rebuttal). All italics and underlyings in the examples are mine.

In particular, the questions to be discussed are: i) a set of expository questions (section 3.2); ii) a re-presented rhetorical question (section 3.3); iii) a clausal question used as a legal definition (section 3.4); and iv) an embedded question used to characterize the utterer’s argument (section 3.5).

Triadic expository questions

The prosecutor in the murder trial at hand made a great use of interrogatives in his closing argument and closing argument rebuttal. When posing questions at times he addressed the jury directly through vocatives (e.g., “*did the defendant get into the tub, ladies and gentlemen?*”, 1404: 9-1405: 27), explicitly invited them to ask questions to themselves (e.g., “*ask yourself this: Does what the defendant [...] has to say [...] make any sense?*” [!], 1353: 12-17), or directly put questions into their mouths (e.g., “*Then you ask: Well, then, why didn’t he kill her? Why didn’t he finish her off?*”, 1374: 8-1374: 9). In his speech, the district attorney used a total of 163 (non-quoted) interrogative utterances, 105 out of which were used as expository questions (see appendix in Pascual 2002: 235–269).

In this section I will discuss a set of expository questions uttered by the prosecutor in this case at a particular point in his closing argument. In the context where they were produced, no overt answer to the questions seemed to be required or expected from the addressee, since the attorneys’ closing arguments cannot be interrupted. Nor do any of the questions and question-answer pairs to be discussed constitute (re)presentations of some recalled, supposed or counterfactual communicative exchange. The fragment to be discussed is:

(1) Now, *is there any proof of the defendant’s story? Is there anything to corroborate what he has to say, or must we rely on the direct evidence of the defendant?* [.] *Did he log onto a computer that night at work?* No. *Did he log onto a computer at home?* No. *Did he make any phone calls from work?* No. *Did he use the fax machine?* No. *Did he call his sister when he allegedly got the phone in his hand to go up in that morning?*

No. *Did he call his sister as he was going up the stairs with the cordless?* No. *Did he get a receipt from Burger King or Jack-in-the-Box?* No. [.] *Is there any proof, other than the defendant’s word, that he wasn’t there that night?* No. (1423: 3-1423: 14)

In (1), the speaking prosecutor is summarizing his argument against the defendant’s plead of non-guilty. The defendant had testified that he was not at the crime scene at the time of his wife’s violent death, but rather at work and in the neighbourhood of two fast-food restaurants. In this piece of discourse, the district attorney first introduces the topic of his summing up by means of two expository questions (i.e. [I]s there any proof of the defendant’s story? Is there anything to corroborate what he has to say, or must we rely on the direct evidence of the defendant?). Counter to what one may expect, these questions are neither answered with a simple ‘yes’ or ‘no’, nor with a declarative (e.g. “There is (no) proof of the defendant’s story”, “There is something/nothing to corroborate what he has to say”). Rather, they are answered with a long sequence of expository questions followed by their corresponding answers, all of which are produced in the same tone and pitch. Each question-answer pair presents a piece of argument supporting the prosecutor’s interpretation of the facts. The use of the question-answer pattern is not accidental. The defendant’s claim that he was in his office and at these restaurants alone and late at night while allegedly his wife was seriously ill at home raises suspicions – questions – as to his reasons for being there and the availability of evidence to prove that. The district attorney presents these suspicious in the form of seven expository yes/no questions, all of which

are subsequently answered in the negative. These yes/no questions help to build up two alternative scenarios: i) the affirmative one (i.e. the defendant worked in the office and at home, went to Burger King and Jack in the Box, etc.), which if proved true would justify and provide legal evidence of the defendant's absence from the crime scene at the time of the murder and thereby point to his innocence, and ii) the negative one (i.e. the defendant did not work in the office nor at home, was not at Burger King or Jack in the Box, etc.), which if proved true, would not justify or provide legal evidence of the defendant's whereabouts at the time of his wife's murder, and by default point to his guilt. These two alternative scenarios are gradually presented with each yes/no question, the latter emerging as the one applying to the case in the negative answers to the questions. This use of the question-answer pattern helps build up the prosecutor's argument and enhance its persuasive power. It guides the jury's reasoning process by inviting them to consider the relevant issues (what would support the defendant's story) and try to seek for the answers to the questions raised at trial and their implications for the case. By so doing, the prosecutor is highlighting the absence of exculpatory evidence and thus challenging the defense's theory of the case. Therefore, these expository questions are not merely dialogic, by involving utterer and addressee (prosecutor and jury), but rather *trialogic*, by involving: (i) utterer (the speaking prosecutor), (ii) addressee (the listening jury) and (iii) overhearer (the defendant, and by extension the defense team).

Critically, the overall discourse structure in (1) also seems to fulfil an *intertextual* function (see overview in Slembrouck

2002). That piece of discourse consists of a long and fast question-answer sequence, with the structure of to-the-point yes/no questions, dealing with one issue at a time, followed by straight one-word answers. This is the pattern that characterizes Anglo-American witness testimony in general and cross-examination in particular. In fact, in (1) the form, tone and content of the attorney's previous cross-examination of the defendant is partly reproduced. The use of the structure of cross-examination should be regarded as a satisfactory argumentative strategy providing credibility to the attorney's argument. As it is, counter to closing argument, testimony does constitute evidence. Hence, by using a structure that is reminiscent of witness testimony, the prosecutor is simultaneously delivering his argument and helping the jury make mental contact with legal evidence that supports it. Significantly, in this particular trial the (two-day long) cross-examination of the defendant served the prosecutor's argument particularly well, since it highlighted a set of transparent contradictions that on various occasions caused the jury (Int.7-Jur: p. 9) and "even the family" of the victim and the accused to laugh (Int.5-Rel: p. 5). In fact, 25 out of the 29 instances of explicit evaluation of speech occurrences during the trial that this prosecutor used in his closing argument referred to different parts of the defendant's testimony, classifying it as 'inconsistent', 'ridiculous', 'ludicrous', 'bizarre', 'untrue', and 'a lie.' Also, as many as 49 out of the 70 literal quotations the prosecutor used in his closing argument were from the defendant's testimony at trial, all of them being used to illustrate the defendant's "blatant dishonesty" and present him as a "pathological liar" (1359: 18). By contrast,

in his closing argument the defense counsel did not use a single quotation from the cross-examination of the defendant, the only instance of a literal quotation from the defendant being from the defense's direct examination of him. Thus, even though no direct quotation from the cross-examination of the defendant is included in (1), by reproducing its form, tone and content, the prosecutor helps to activate the jury's memory of the defendant's testimony and consider his argument in the light of it.⁶ Finally, it is also important to point out that, as hinted at in the extract of the prosecutor's interview cited at the beginning of this section, and following the definition of legal and communicative roles outlined in section 2, the prosecutor also intended to leave no single question unanswered.

In sum, it seems that the expository questions in (1) do not merely serve to organize the prosecutor's discourse, just as introductory expressions such as "regarding," "with respect to" or "as for" would do. Rather, by reproducing the triadic structure of courtroom cognition and embodying the crucial role of questions in court, they become particularly effective discourse devices. They set up a fictive dialogue between the speaking litigator, the listening addressee and the overhearing opposite team.

Re-presented question, asked and answered

In his closing argument and closing argument rebuttal the prosecutor in this case not only used fictive questions, as discussed in the previous section, but also entirely constructed ones. This section discusses a question presented by the prosecutor in his final speech. This question was meant to

summarize a piece of discourse previously delivered by the defense counsel in his closing argument, which the district attorney wished to discredit in rebuttal. I will attempt to show here that the utterance type chosen to re-present his opponent's discourse could best serve the litigator's argumentative purposes.

It should be mentioned that the prosecutor in this case made great use of speech representation in his closing argument and closing argument rebuttal. In particular, he represented speech occurring previously in the trial in 70 occasions, the great majority of which represented the previous speech of the defendant's or of the ones speaking for him, that is, his defense counsels. In fact, since a litigator cannot react to a damaging argument by the opposite side as it is formulated, reference to and re-presentation of earlier or anticipated future communicative events is frequent in the courtroom. Moreover, if one views the trial metaphorically as a verbal confrontation between prosecutor and defense for the sake of the jury, then the occurrence of quotations, summaries and paraphrases of arguments by the opposite party that are subsequently refuted by the speaking litigator, should come as no surprise. That does indeed seem to be the case (cf. Philips 1985, 1992; Matoesian 2001; Komter 2002).

The example to be discussed in this section is:

(2) Now, Mr. Loeber [defense counsel] questions, "*Well, how could the blood get on the end of the poker, because the poker is not hitting her in the head?*" [...] The reason why blood gets on the end of the poker [...] is centrifugal force. (1455: 3-9)

Here, the district attorney appears to present and subsequently answer a supposed question previously raised by his adversary, defense counsel Loeber. However, if one looks at the piece of discourse referred to and re-presented, it turns out that the defense counsel actually never produced such a question. In fact, he used no interrogatives in his attempt to cast doubt upon the accuracy of the prosecutor's argument. Instead, what he had said in the discourse referred to and paraphrased was:

(3) And we know from dr. Stone's [blood spatter expert] testimony and from our own common sense, when we look at these unfortunate, sad photographs of Rachel [victim] from the coroner, that *there were no wounds there that correspond to the end of a fire poker*. They're linear wounds. That's why we have linear, linear, linear. But to get that castoff spatter *we have to have blood on the end of the poker*, and that would get there most likely – we've had no other explanation – by the end of the poker hitting Rachel's head. (1431: 27-1432: 7)

In this piece of discourse, the counsel is pointing out an apparent paradox arising from two supposed states of affairs, suggested by forensic evidence: a) there must have been blood from the victim's head at the end of the fire poker, and b) the victim's wounds do not correspond to the end of a fire poker. By presenting these two contradictory scenarios, the defense counsel challenges the prosecution's interpretation of the facts. According to the prosecution, the fireplace poker that is missing from the couple's home corresponds to the murder weapon that was never found. Thus, the defense wishes to cast doubt upon the

prosecutor's claim, by arguing that if there was blood at the end of the supposed murder weapon, namely the couple's fire poker, then its end should have hit the victim's head, which evidence shows it did not. Note that the prosecutor could not interrupt this argument by the defense at the time it was produced and give his explanation for the apparent paradox immediately after the defense presented it ("The reason why blood gets on the end of the poker...").

What is most striking about (2) is naturally the re-presentation of the counsel's entire argument in (3), which consists of a set of assertions, in a single sentence, namely a question ascribed to the defense that he then proceeds to answer. When interviewed after the trial and asked to comment on this piece of discourse, the prosecutor explained that his adversary "was saying that, you know, if it was a poker, *why aren't there poker marks in her head?* [...] so, I was just *responding*" (Int.2-DA: p. 10). Note that in the interview the prosecutor presented his opponent's argument again as a question and defined his counterattack in rebuttal as a response to it.

It should be noticed at this point that as an instance of speech representation, (2) involves a process of *re-contextualisation* (Linell 1998; Sarangi 1998; Baynham & Slembrouck 1999; Hall, et al 1999; Slembrouck 1999). The previous argument by the defense is presented in a different communicative context with a significantly different – indeed opposite – argumentative goal. The defense's closing argument is meant to cast doubt upon the prosecutor's version of the facts, that is, to *question* it. By contrast, the purpose of the prosecutor's closing argument rebuttal is to address the reasons for doubt raised by the defense, that

is, to *respond* or provide an *answer* to it. This justifies the use of the verb “to question” rather than “to ask” to introduce the speech represented in (2), indicating the use of a rhetorical question (or leading with negative orientation at best), rather than an answer-seeking one. This verb choice frames the defense counsel’s argument within a confrontation rather than an inquiry frame, which is consistent with both the triadic confrontational structure of legal discourse in general, and the tone and content of the counsel’s original argument in particular.

The re-contextualisation of the defense’s discourse is also responsible for the representation of the argument in (3) as a question subsequently answered by the prosecutor. As it is, speech representation is invariably transformed by the situation of reporting (Voloshinov 1930; Bakhtin [1981] 1998; Tannen 1995) and it always goes hand in hand with context-related uses and strategies (Herrnstein Smith 1978; Besnier 1992; Baynham & Slembrouck 1999). In particular, the choice of utterance type, a question, albeit used as a rhetorical one, rather than a negative assertion (“the murder weapon could not, may not or might not have been a poker”), allows the prosecutor to respond to it, projecting the ordinary question-answer pattern of interrogation. The presentation of his opponent’s argument as a question also serves to engage the jury in active reasoning, by challenging them to search for an answer to it, which the prosecutor then provides himself (“The reason why blood gets on the end of the poker [...] is centrifugal force”). Finally, following the basic rules and conventions of American law, in which the defense need not prove innocence but reasonable doubt, throughout the trial the

defense counsel merely wished to cast doubt upon the prosecution’s interpretation of the facts, that is, to put it to *question*, rather than provide a satisfactory alternative explanation for the apparent contradiction in forensic evidence. By contrast, since the prosecutor does need to prove guilt, he is obliged to address all the points arisen at trial and during the investigation, that is, he needs to “answer all the questions” (Int.1.DA: p. 13), as he himself put it in the piece of interview quoted in the introduction to this section. In fact, producing a rhetorical or highly leading open question that one ascribes to one’s adversary and subsequently responding to it constitutes a powerful means of persuasion. It presents the controversial issue and the legal theory, while at the same time highlighting the very adversarial structure of confrontational communication.⁷

In sum, the prosecutor’s re-presented question in (2) seems to show an underlying triadic structure. In the presentation of the question, the litigator takes the voice of the defense challenging his interpretation of the facts, at the same time that he invites the jury to seek for a satisfactory answer. The use of a triadic question to represent a prior attack by the opposite team succeeds in both reenacting the argument of the defense in the jury’s mind and preparing the discursive ground for a counterattack, in such a way that engages the jury in the reasoning process. Finally, by providing a (sophisticated) answer to a rhetorical question, grounded in direct legal evidence on the case, the prosecutor manages to cancel his opponent’s critique, and thereby achieve his goal as prosecutor.

A triadic ‘how-to’ definition

This section focuses on the definition of

a legal term which the district attorney in this case presented through the use of an interrogative at the level of the clause. Funny though it may seem, the use of an embedded interrogative as a definition occurs with significant frequency in the speech of legal professionals. Exploring the reasons behind this peculiar choice of sentence type is non-trivial since, given the importance of meaning in the law (Peirce 1931-1935; Kevelson 1980), definitions are of great importance in law and litigation (Charron 1980). Critically, in the courtroom definitions are generally far from neutral, as they usually reflect the litigator's argumentative goals.

In particular, the prosecutor in this case used direct or indirect questions in either the definition itself or in its application to the case at hand in seven out of the nineteen definitions of legal terms he included in his closing argument and closing argument rebuttal (see appendix in Pascual 2002). More generally, the use of (non-quotative) direct speech at the clausal level is more common than one may at first be inclined to believe, and that both in litigation (Pascual 2002: §5.4, 2003) and in ordinary discourse (cf. Tannen 1983, etc.; Myers 1999; Pascual 2002: §5.4, 2004a). In his closing argument and closing argument rebuttal, the prosecutor used eleven instances of clausal non-quotative direct speech (e.g., "the appearance [...] that *'look, everybody, look at what a great husband I am [!]'*" 1379: 10-12; "he decided, *'Well, now I'm not going to get something to eat, so I'm going to go home,'*" 1400: 17-19). Critically, eight out of these were questions (e.g., "some of you looked at me like *'Gosh, why are you asking me such a simple question [...]?'*" 1352: 5-7; "the fact that -- *why does somebody carry a soap dispenser*

anyway?'" 1407: 17-18).

Here, I will deal with the predicative use of a question following the verb 'to mean' in this prosecutor's definition of a legal charge to the jury. The analysis will be in terms of a fictive question with an underlying triadic structure. The example to be discussed is:

(4) Express malice means, simply, *was it an intentional killing [?]*, okay? (1362: 18-19)

This utterance was produced early in the prosecutor's closing argument. What is most striking about (4) is of course the use of an interrogative sentence type as a definition. The structure used is basically: NP + *means* + YES/NO INTERROGATIVE, whose semantics can hardly be looked upon as informative. In contrast, the judge's definition of the term "express malice" in his instructions to the jury in that same case and in the written glossary that the jury take to the deliberation room was simply: "the unlawful intention to kill a human being." In the larger piece of discourse to which the selected fragment belongs, the district attorney instructed the jury on the laws that govern jury deliberation and gave definitions of all the charges that they would subsequently have to accept as proven or not. The discourse immediately surrounding (4) was:

(5) Express malice means, simply, *was it an intentional killing [?]*, okay? [...] *Did the person who killed think about it? Did they have a choice? [...]* But what premeditation and deliberation really mean is, *was there weighing? Did the person doing the killing consider what it would do to the victim, what it would do for him?* [...] Well, let's apply this. If you apply it to

this case, *was there planning?* Of course there was planning. (1359: 27-1365)

In (5), a set of yes/no questions is first presented in order to explain the meaning of “express malice” and its related terms “premeditation and deliberation.” Then, the definitions are “applied” to the case at hand. Such an application is introduced by an expository question (“was there planning?”), which is immediately answered in the affirmative by the speaking litigator himself (“Of course there was planning”). I believe that by merely explaining the meaning of legal terms through questions, even before he gets to the final question-answer pair, the attorney is simultaneously teaching the jury on the law and guiding them through the kinds of decisions – the kinds of *questions* – with which they will be confronted in deliberation. In this manner, the definition of the terms gets merged with the practical application of this knowledge in the deliberation room. The yes/no questions also serve to re-present the two alternative versions of the case presented by the opposing legal teams. According to the prosecutor the answer to these questions is ‘yes’, according to the defense it is ‘no’.

Two similar examples can be observed in the district attorney’s closing argument rebuttal at a point in which he again explains the legal term “express malice” to the jury (6) and in which he defines the concept of ‘reasonable doubt’ (7):

(6) [in torture] the mentality, the intent, is focused on *is there an intent to cause cruel extreme physical pain* [?] [...] And that’s all that the statute requires, is that – *was there an intent to inflict cruel extreme physical pain for any sadistic purpose; extortion, revenge, whatever.*

(1452: 28-1453: 7)

(7) What beyond a reasonable doubt means is that when you look at the case in totality, *do you know, do you have any reasonable doubt as to whether or not the defendant inflicted these injuries on Rachel* [?] (1464: 14-18)

As (4) in and (5), in the cases above the definitions of a legal term, i.e. “express malice” (in torture) and “reasonable doubt,” are again presented through the supposed reasoning process that the jury will have to go through in deliberation when deciding whether the term does or does not apply to the facts in the case at hand. In American law, the verdict form is sometimes explicitly presented as a list of questions for the jury to answer (e.g. ‘was there express malice?’). That was not the case for this trial, but in the verdict form the jury still needed to fill in the blanks with either one of the two possibilities specified for them (e.g., ‘true’ vs. ‘not true’; ‘guilty’ vs. ‘non-guilty’).⁸ The cognitive task assigned to the jury is thus guided through a piece of material structure, the written verdict form, with which they need to interact and use as anchor during deliberation. This piece of paper serves as a cognitive artifact to model the jury’s reasoning process and the use they make of the definitions of the legal terms they have been given during the trial. As it is, this contains the specification of the precise decisions to be made, that is, the relevant questions to be answered. The alternatives to choose from correspond to the arguments of the prosecution and the defense respectively. That is where their recollection of the meaning of legal terms needs to be applied. Therefore, the litigator *how-to* definition conceptually integrates knowledge

of the law and its application in the situated decision-making on whether commitment of the legal charge by the defendant has been proved, as the prosecution argues, or not, as the defense claims.

In sum, by using an embedded question in the definition of a legal charge, the litigator engages the jury in a fictive conversation, reproducing their future questions in the jury room. At the same time, it sets up the defense's alternative interpretation of the case, which he subsequently cancels in the answer to the question ("Of course there was planning"). It is in this sense that I would argue that the question in (4) has an underlying trialogic structure, in which the prosecutor takes the voices of the jury and the opposite team, as much as his.

**Fictive question, obvious answer:
The 'Who's buried in Grant's tomb'
argument**

As already pointed out, the district attorney in this murder trial used a highly interactive internal structure in his discourse, with a frequent use of fictive questions. He not only used fictive expository questions, an imaginary re-presented question and an embedded non-quoted question at clause level. He also used an embedded interrogative as a modifier to characterize his own argument.

It should be noted that the use of direct speech within the clause or even the phrase is not entirely uncommon in litigation (Pascual 2002, 2003, 2004a), or in ordinary discourse for that matter (cf. Lieber 1988; Pascual 2002: §5.5, 2004, Pascual 2004a; Pascual and Janssen in press). In particular, in his closing argument and closing argument rebuttal, the prosecutor in this case used four creative instances of

direct speech without a quotative function (or functioning as free indirect speech) below the level of the clause. These are: i) "a '*who's buried in Grant's tomb*' argument" (1373: 19); ii) "this discussion about, *Well, we always took trips on her birthday*" (1379: 3-4); iii) "worried about *Well, maybe somebody's going to come in and see me*" (1393: 10-11); and iv) "focused on *is there an intent to cause cruel extreme physical pain*" (1453: 6-7, see eg. 6).

Here, I will deal with the example in "a '*who's buried in Grant's tomb*' argument," which appeared in the prosecutor's closing argument when dealing with an accusation of attempted murder claimed to have occurred two weeks before the actual murder. This example will be analyzed as involving a triadic question reproducing the assumed trialogic structure of litigation. The full example is:

(8) Now, was there an attempt to kill? This is kind of a "*who's buried in Grant's tomb*" argument, but [sly smile] you have to think about this. (1373: 18-20)

From a purely grammatical point of view, the italicized bit in this piece of discourse is an interrogative functioning as a modifier. It has the syntactic properties of an ordinary interrogative at the sentential or clausal level, while filling the slot and fulfilling the function of a word or phrase. Thus, its internal syntax suggests that we are dealing with a question, whereas its external syntax reveals a relational function of a compound specifier. In this sense, the "*who's buried in Grant's tomb*" argument" in (8) can be compared to examples from everyday language use such as "*how are you letter*" (Lieber 1988: 205-06), "*who's the boss wink*" (Lieber 1988: 206) and "*do we understand each*

other? conversations” (Pascual 2002: 209), as well as to complex compounds involving other sentence types and combinations of them, such as “*I-knew-it-all-along* expression” (Adams 2001: 3), “*bring-your-own-booze parties*” (Hoeksema 1988: 128), and “*run-it-up-the-axiom-list-and-see-if-anyone-deduces-a-contradiction* method” (Van Zonneveld 1983: 117).⁹

I will attempt to show here that the creative compound in (8) reproduces the triadic structure and basic interactional dynamics of its context of occurrence, that is, a prosecutor’s final discourse to the jury. In particular, the question “Who’s buried in Grant’s tomb?” serves to define the kind of argument the speaking litigator is going to develop. The embedded question does certainly not represent a quote or paraphrase of an actual question that appeared previously at trial or an anticipation of one the attorney would introduce later in his discourse. Significantly, however, “Who’s buried in Grant’s tomb?” is not a novel or creative occurrence either. It comes from American children games, game show parodies, and jokes. The peculiarity of this question is that the answer is presupposed in the question itself: “Grant is the person who is buried in Grant’s tomb.” The right answer to the question is so obvious that even the cleverest may miss it, as it violates basic interactional competence on what a question does. By asking the question, one is simultaneously requesting its corresponding answer and providing it to the addressee, which makes the very asking irrelevant altogether. The addressee may hence get confused or try to seek for the answer to the question in the alternative interpretation of the genitive, meaning “Who is buried in the tomb *owned* by Grant?”.

Thus, although a literal quote, this utterance does not function as an ordinary citation. Rather, it is used metonymically for the whole communicative event it is commonly embedded in or an inherent aspect of it. More specifically, the question ‘*who’s buried in Grant’s tomb*’ is used to gain mental access to its redundancy, and thus to the absurdity of asking it altogether. At the same time, the question in (8) – or rather, its redundant nature – serves to define the utterer’s statement. Through this question, the “argument” modified by it is presented as being so obvious that the very introduction of the issue to be decided upon (i.e. “was there an attempt to kill?”) – against the background information from the trial and the previous arguments in the prosecutor’s discourse – should almost automatically prompt an affirmative answer.¹⁰ In this sense the prosecutor’s argument appears like the unnecessary explanation for the answer to standard questions in (American) English, such as “Is the Pope catholic?” or “Does the bear shit in the woods?,” whose answers are made obvious once we apply basic knowledge of the world.

Critically, however, no matter how obvious, the district attorney still has to develop the argument, since the prosecution carries the “ultimate proof of guilt” and thus needs to convince the jury of every single aspect related to the charges. In other words, he needs to argue for even the most obvious answer to the questions raised at trial, so that there is not a shred of doubt on the relevant facts, which were denied by the defendant in his testimony and doubted upon by the defense team. The very fact that in their closing argument following the prosecutor’s the defense team may cast doubt upon the transparent issue

of whether the victim was intentionally killed may confuse the jury, just as one may be confused when asked a question whose answer is presupposed in the question itself. It is because the defendant has not pled guilty to intentional killing that the prosecutor needs to argue for it. Thus, by defining his own piece of argumentation through that question, which characterizes it as trivial at best, the prosecutor is indirectly pointing at the absurdity of the opposite argument he needs to refute (the very fact that someone may even question whether there was an attempt to kill).¹¹ Also, by introducing his argument to the jury as a question whose answer is presupposed in it, but asking them to pay attention to the answer all the same, the prosecutor avoids confusing the jury or losing their interest. At the same time, when providing the answer to the question that may be raised later in the argument of the defense, the prosecutor is counterattacking.¹²

Therefore, the interactional structure set up by the fictive embedded question is again a trialogic one, which reproduces the prototypical conceptual configuration of confrontational discourse in general and legal discourse in particular. In the objective situation of communication, the speaking prosecutor is the one uttering the question he will deal with in this part of his argument (i.e. “was there an attempt to kill?”) as well as the question that serves to characterize this argument (i.e. “*who’s buried in Grant’s tomb?*”). He is also the one who will provide the answer to the former question later on in the discourse (1373: 20-1374: 22). By contrast, at the level of cognition the illocutionary roles seem to be distributed across: the speaking litigator, the listening jury, and the overhearing defense/defendant. By posing

this question, the prosecutor is adopting the voice of the defense team, who cast doubt upon – or *question* – his interpretation of the facts, obvious though it may seem to the prosecution, and who speak for the defendant (who first testified that his wife may have died from a ceasure). By so doing, the prosecutor is also verbalizing a doubt – or a *question* – that sceptic jury members may have and later raise in the deliberation room. This fictive question is addressed at himself, as the one who charged the defendant of attempting to kill the victim. Thus, in his answer to the question he uttered himself, the prosecutor is fictively *responding* to the defense’s prior and anticipated future challenges and to the jury’s possible present and future doubts.

Summary

This article dealt with the use of questions, followed by their corresponding answers, in a prosecutor’s external monologue to the jury in a high-profile murder trial. The main hypothesis was that questions are not only crucial in the presentation of legal evidence, but also in legal reasoning and argumentation. In particular, four cases of non-quoted questions in the prosecutor’s closing argument and closing argument rebuttal were discussed: i) a set of expository questions; ii) a re-presented rhetorical question; iii) a clausal question used as a legal definition; and iv) an embedded question used to characterize the utterer’s argument.

These questions were claimed to emerge from the intersection of the participants’ knowledge of the case and their conceptualization of the legal proceeding as a highly regulated institutional context with certain rules of interaction and participant roles. More specifically, the interpretation

and production of such questions was said to be socio-culturally grounded and to reproduce the proposed basic triadic structure of courtroom dynamics. In the Anglo-American criminal-judicial system, the basic interactional channel and participant structure was said to constitute a fictive dialogue involving: a) the orator who has to convince (prosecution/defense), b) the interlocutor to be convinced (judge/jury), and c) the contrary party to be refuted (defense/prosecution). This triologic structure, together with the interactional dynamics of litigation, was presented as underlying the silent communicative channels of the questions discussed. I hope to have shown that fictive questions with a trilologic structure can profitably be used by litigators as argumentative devices, since they map the external socio-cultural structure of courtroom communication.

In a more speculative vein, in the light of the present paper the Western trial seems to appear as not so much a search for the truth, as is generally suggested, as an institutionalized search for answers.

[Syntactic structure/choice is a function of the socio-cultural structure of the context of communication]

Notes

¹ The empirical data on which this article is based was gathered during a Fulbright grant (2000-2002) at the University of California San Diego. The article was written during a post-doctoral ‘Talent’ fellowship (2003-2004) from the Netherlands Organization for Scientific Research (NWO) at the University of Gent, Belgium and the University of California, San Diego. I am deeply grateful to Aaron V. Cicourel, Stef Slembrouck and Theo Janssen for much assistance. All errors are mine. I am especially thankful to the subject of this case study, district attorney DG, who generously agreed to be interviewed and allowed me to use and publish my data on his performance in court as well as his views on law and litigation.

² For a detailed overview of this data and an in-depth analysis of it within the cognitive linguistics theory of mental spaces (Fauconnier [1985] 1994) and conceptual blending (cf. Fauconnier & Turner 1994, 2002), enriched with with Hutchins’ (1995) concept of *distributed cognition*, see Pascual (2002). This work includes an appendix with a detailed 35-page commented transcript of the prosecutor’s closing argument and closing argument rebuttal.

³ The triadic structure is not exclusive to the courtroom. In fact, it is characteristic of social coalition in general (de Waal 1982; Brown 1991) and confrontational discourse in particular (Latour 1987; Ladegaard 1995; Cialdini et al. 2002).

⁴ Following the form-function correspondence hypothesis of cognitive linguistics (Lakoff 1987; Langacker 1987, 1991), I view all interrogatives as setting up a question, if at times only at the cognitive level (Pascual 1999, 2002). That is, I understand the interrogative sentence structure as setting up: i) a questioner and an answerer illocutionary role, which may or may not correspond to the addresser and addressee in the situation of communication; and ii) a question-answer interactional exchange, which may or may not be presented to be fulfilled in the situation of communication.

⁵ Hyland (2002) finds a similar discourse strategy in the use of questions in academic texts. One of his informants explained their use in a very similar manner as the prosecutor quoted above: ‘I’m asking the questions they [readers] might ask, but they are my questions. Ones I can answer and that take them where I am going’ (p. 548).

⁶ A similar example to the one in (1), which comes from the same piece of discourse and in my view deserves

the same kind of analysis, is:

Did he eat at Burger King? No. *Does he have a receipt?* No. *Did he get anything to drink?* No. [...] “Were you hungry? Is that why you went to Jack-in-the-Box?” He said, “No, I wasn’t hungry. I just needed something.” [...] So, *did he go back to Jack-in-the-Box and get something to eat?* No. Well if he was hungry *why didn’t he go back to Jack-in-the-Box?* Well, because he says he really wasn’t hungry [...] *Does he have a receipt?* No. *Can he verify his – he was there?* No. *How do you know he was there?* You have his word. (1399: 23–1400: 21)

Interestingly, in this case the prosecutor did insert literal quotes from the defendant’s testimony in the trial (“Were you hungry? Is that why you went to Jack-in-the-Box?” He said, “No, I wasn’t hungry. I just needed something,” 1400: 6-9).

⁷ A similar example of a response to a rhetorical question raised by the opposite attorney in a prior closing argument comes from a criminal trial in a Spanish court (Pascual 2002: 189). The defense was arguing that since the defendant and the victim were suffering from deep financial problems, the defendant had aided the victim to commit suicide, subsequently failing to commit suicide himself. The prosecutor of the victim’s family confronted this version of the facts by arguing that financial problems are common and do not constitute a strong enough reason to end one’s life. He expressed this argument with a rhetorical question: “¿Quién no sufre por problemas económicos?” [Who doesn’t have financial problems?]. When his turn came, the defense counsel quoted this question – as rhetorical – and responded to it, in a way that was consistent with his explanation of the facts:

“¿Quién no sufre por problemas económicos?”, nos dice la acusación particular. Yo se lo diré. No sufre por problemas económicos una niña de diecisiete años. No tiene que sufrir por problemas económicos”
[‘Who doesn’t have financial problems?’, says the private prosecutor [prosecutor of the victim’s family]. I will tell you whom. A seventeen-year old kid does not have financial problems. She shouldn’t suffer from financial problems].

This structure is not restricted to legal discourse. In his study of questions in academic writing, Hyland (2002: 547) suggest that in rhetorical questions (my italics): “[t]he speaker is recruited into a *virtual debate* to support

the author’s evaluation through the question.”

⁸ The presentation of the verdict form as a list of yes/no questions to be answered by the jury is the standard procedure in Belgian criminal courts. There, when returning from deliberation the jury’s spokesman or alternatively the court’s clerk, does not announce ‘guilty’ or ‘non-guilty’, but rather ‘*ja*’ or ‘*neen*’ (yes vs. no). Although this is not always the case in American law, jurors seems to experience their decision-making as a question-answering process regardless (Pascual 2004b), something that is motivated by the instructions they receive from the court as well as the verdict form they have to fill in. In particular, the part of the verdict form related to premeditation that the jury in this case had to fill in looked as follows:

We, the jury in the above entitled cause, find the defendant, X _____ of [...] And we
(GUILTY)(NOT GUILTY)

further find that the above offense _____

(WAS)(WAS NOT)

willful, deliberate and premeditated, within the meaning of Penal Code section 189.

⁹ See Pascual and Janssen (in press) for a bibliographic overview of this type of compounds in different Germanic languages and for an account of them in Dutch from a fictive interaction perspective.

¹⁰ The prosecutor’s presentation of the (affirmative) answer to the question whether there was attempt to kill in the case at hand as utterly obvious seems apparent in the piece of discourse following (8):

“Rachel was in bed when she was struck, okay? And the defendant was the only person in the home. And this had occurred after there was the discussion about beneficiaries, and it’s also occurring during a time when their financial situation is going down the tubes fast. [...] *What else could your intent be when somebody takes a fireplace poker and hits somebody across the head?* [...] There is a reason why she’s being hit in the head. [...] I submit to you that there could not be any other intent when a man takes a fireplace poker and cra[a:]cks somebody in the head while she’s in bed. It’s not a love tap. It isn’t to get your attention. She’s in bed. It’s at night. There is a reason why she’s being hit in the head.” (1373: 20–1374:7)

¹¹ Due to the importance of talk-in-interaction in the courtroom, communicative events are not only often referred to and re-presented in court (Philips 1985, 1992; Matoesian 2001; Komter 2002), as discussed in section 3.3, but they are also regularly explicitly

evaluated upon by litigators. This is naturally aimed at ensuring that the jury interpret the relevant speech in such a way that is consistent with their version of the facts. The prosecutor in this case, provided explicit evaluations of speech produced during the trial in at least 29 occasions (see appendix in Pascual 2002).

¹² A similar pragmatic function can be given to the classical questions “Is the Pope catholic?” or “Does the bear shit in the woods?”. These questions are not expected to be answered and generally used as the answer to an obvious question. However, even apparently obvious questions may need to be examined and answered, they can still be answered, as they prosecutor does in (8). Examples of factive usages of the conventional utterances above used as argumentative counterattacks are the title of the book by Joanna Manning *Is the pope catholic?: A woman questions her church* (Toronto: Malcolm Lester Books 1999), and the following variation of the bear example: “Does the bear shit in the woods? *No, not if it's a polar bear?*”.

References

- Adams, V. (2001). *Complex Words in English*. Harlow: Pearson Education/Longman.
- Adelswärd, V; Aronsson, K.; Jönsson, L. and Linell, P. (1987). The unequal distribution of interactional space: Dominance and control in courtroom interaction. *Text* 7, 313-346.
- Atkinson, J. M. and Drew, P. (1979). *Order In Court: The Organisation Of Verbal Interaction In Judicial Settings*. London: Macmillan.
- Bakhtin, M. M. ([1981] 1998). *The Dialogic Imagination*. M. Holquist (ed.), trans. Emerson, C. and Holquist, M. Austin: University of Texas Press.
- Baynham, M. & Slembrouck, S. (1999). Special issue: Speech representation and institutional discourse. *Text* 19(4).
- Bateson, G., et al. (1981). *La Nouvelle Communication*. Y. Winkin (ed.). Paris: Éditions du Seuil.
- Besnier, N. (1992). Reported speech and affect on Nukulaelae Atoll. In *Responsibility and Evidence in Oral Discourse*, Hill, J.H. and Irvine, J.T. (eds.). Cambridge University Press, 161-181.
- Berk-Seligson, S. (1990). *The Bilingual Courtroom: Court Interpreters in the Judicial Process*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Blanck, P. D. and Rosenthal, R. (1985). The appearance of justice: Judges’ verbal and nonverbal behavior in criminal jury trials. *Stanford Law Review*, 38(1): 89-164.
- Cavero, G. (1998). Estrategias de comunicación ante el jurado. Course *Jurado: Experiencias prácticas I*. Barcelona: Fiscalía General del Estado: Centro de Estudios Jurídicos de la Administración de Justicia. Manuscript.
- Charron, W. C. (1980). Some legal definitions and semiotic: Toward a general theory. *Semiotica* 32(1/2): 35-51.
- Cicourel, A.V. ([1973] 1974). *Cognitive Sociology: Language and Meaning in Social Interaction*. Harmondsworth: Penguin Education.
- Danet, B. (1980). Language in the legal process. *Law & Society Review* 14: 445-564.
- Danet, B., Hoffman, K. B., Kermish, N. C., Rafn, J. H. and Stayman, D. G. (1980). An ethnography of questioning in the courtroom. In *Language Use and the Use of Language*, Shy, R and Shukul, A (eds.). Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Diamond, S.S. and Levi, J.N. (1996). Improving decisions on death by revising and testing Jury instructions. *Judicature* 79(5): 224-232.
- Drew, P. (1992). Contested evidence in courtroom cross-examination: The case of a rape trial. In *Talk at Work: Interaction in Institutional Settings*, Drew, P. and Heritage, J. (eds.). Cambridge [England]; New York: Cambridge University Press, 470-520.
- Duranti, A. and Goodwin, C. (eds.). (1992). *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*. Cambridge University Press.
- Fauconnier, G. ([1985] 1994). *Mental spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fauconnier, G. and Turner, M. (1994). Conceptual Projection and Middle Spaces. UCSD Department of Cognitive Science Technical Report 9401.
- Fauconnier, G. and Turner, M. (2002). *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- Geisberg, D. [not his real name] (2001). Prosecuting fatal child abuse. Lecture given at the *15th Annual San Diego Conference on Responding to Child Maltreatment*, January 22-26, 2001.

- Gibbons, J. P. (2003). *Forensic Linguistics. An Introduction to Language in the Justice System*. Malden, MA, Oxford, UK, etc.: Blackwell Publishing Ltd.
- Gumperz, J. (1995). Mutual inferencing in conversation. In: *Mutualities in dialogue*, Mankova, I., Granmann, C. and Foppa, K. (eds). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hall, C., Sarangi, S. and Slembrouck, S. (1999). Speech representation and the categorisation of the client in social work discourse. *Text* 19(4), 541-572.
- Hanks, W.F. (1996). *Language and Communicative Practices*. Boulder, CO: Westview Press.
- Harris, S. (1984). Questions as a mode of control in magistrates' courts. *International Journal of the Sociology of Language* 49: 5-27.
- Herrnstein Smith, B. (1978). (1978). *On the Margins of Discourse: The Relation of Literature to Language*. University of Chicago Press.
- Hertog, E. (ed.). (2001). *Aequitas. Access to Justice across Language and Culture in the EU*. Grotius project (98/GR/131). (<http://www.legalintrans.info/Aequitas.pdf>)
- Hertog, E. (ed.). (2003). *Aequalitas. Equal Access to Justice across Language and Culture in the EU*. Grotius project 2001/GRP/015. (<http://www.legalintrans.info/Aequalitas.pdf>)
- Hyland, K. (2002). What do they mean? Questions in academic writing. *Text* 22(4), 529-557.
- Hoeksema, J. (1988). Head-types in morpho-syntax. In: G. Booij & J. van Marle (eds.), *Yearbook of morphology 1988*. Dordrecht: Foris, 123-137.
- Hutchins, E. (1990). Getting it straight in Trobriand Island land litigation. In Watson-Gegeo, K.A. and White, G.M. (eds.). *Disentangling Conflict Discourse in Pacific Societies*. Stanford: Stanford University Press.
- Hutchins, E. (1995). *Cognition in the Wild*. MIT Press.
- Kevelson, R. (1980). Semiotics and the art of conversation. *Semiotica* 32(1/2), 53-80.
- Komter, M.L. (2002). The suspect's own words: the treatment of written statements in Dutch courtrooms. *Forensic Linguistics* 9(2), 168-192.
- Levi, J.N. (1994). Language as evidence: The linguist as expert witness in North-American courts. *Forensic Linguistics: The International Journal of Speech, Language, and the Law* 1(1):1-26.
- Lieber, R. (1988). Phrasal compounds in English and the morphology-syntax interface. *CLS* 24(2): 202-22.
- Linell, P. (1998). Discourse across boundaries: On recontextualisations and the blending of voices in professional discourse. *Text* 18(2), 143-158.
- Loftus, E. F. (1975). Leading questions and the eyewitness report. *Cognitive Psychology* 7: 560-572.
- Loftus, E. F. (1980). Language and memories in the judicial system. In *Language Use and the Use of Language*, Shy, R and Shnukal, A (eds.). Washington, D.C.: Georgetown University Press, 257-268.
- Loftus, E. F. and Palmer, J. C. (1974). Reconstruction of automobile destruction: An example of the interaction between language and memory. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior* 13: 585-589.
- Luchjenbroers, J. (1997). 'In your own words...': Questions and answers in a supreme court trial. *Journal of Pragmatics* 27, 477-503.
- Matoesian, G. M. (2001a). Intertextuality, reported speech, and affect. In *Law and the language of identity. Discourse in the William Kennedy Smith rape trial*. New York: Oxford University Press, 105-132.
- Matoesian, G. M. (2001b). Production media and intertextual authority in reported speech. In *Law and the language of identity. Discourse in the William Kennedy Smith rape trial*. New York: Oxford University Press, 133-160.
- O'Barr, W.M. 1982. *Linguistic evidence: language, power, and strategy in the courtroom*. New York: Academic Press.
- Myers, G. (1999). Unspoken speech: Hypothetical reported discourse and the rhetoric of everyday talk. *Text* 19(4), 571-590.
- O'Barr, W. M. (1982). *Linguistic evidence: language, power, and strategy in the courtroom*. New York: Academic Press.
- Pascual, E. (2002). *Imaginary dialogues: conceptual blending and fictive interaction in criminal courts*. Utrecht: LOT 68.
- Pascual, E. (2003). Interrogatives in the field: Imaginary questions, real answers, and the law. *Proceedings of the 28th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*: 451-462.
- Pascual, E. (2004a). Fictive talk-in-interaction: On a communicative subtype of fictive reality. Ms.
- Pascual, E. (2004b). 'It's like, why not the chair?': Fictive talk-in-interaction in the jury room. Ms.

- Pascual, E. and Janssen, Th. In press. Zinnen in samenstellingen: presentaties van fictieve verbale interactie. [Sentences within compounds: Illustrations of fictive verbal interaction]. *Nederlandse Taalkunde*.
- Peirce, C.S. (1931-1935). *Collected Papers*. Volumes 1-6. C. Hartshorne and P. Weiss (eds.). Cambridge, Mass.: The Belknap Press, Harvard University Press.
- Philips, S. (1985). Reported speech as evidence in an American trial. In D. Tannen & J. Alatis (reds). *Georgetown University round table on languages and linguistics*. Georgetown: Georgetown University Press, 154-170.
- Philips, S. (1992). Evidentiary standards for American trials: just the facts. In *Responsibility and evidence in oral discourse*, Hill, J.H. and Irvine, J.T. (eds). Cambridge University Press, 248-259.
- Pozner, L. S. (2000). Killer cross-examination. Lecture organized by the San Diego County Department of the Public Defender Training & Career Development. California Western School of Law, December 2, 2000. Ethnographic notes.
- Pozner, L. and Dodd, R. (1993). *Cross-Examination: Science and Techniques*. Charlottesville, VA: The Michie Company, Law publishers.
- Pozner, L. S. and Dodd, R.J. (1993). *Cross-Examination: Science and Techniques*. Charlottesville, VA: The Michie Company, Law publishers.
- Sarangi, S. (1998). Rethinking recontextualisation in professional discourse studies: An epilogue. *Text* 18(2), 301-318.
- Sarat, A. and Kearns, R.T. (eds.). (1994). *The Rhetoric of Law*. Michigan: The University of Michigan Press.
- Shuy, R. (1993). *Language Crimes: The Use and Abuse of Language Evidence in the Courtroom*. Oxford: Blackwell.
- Slembrouck, S. (1999). Translation, direct quotation and recontextualisation. *Perspectives: Studies in Translatology* 7(1), 81-108.
- Slembrouck, S. (2002). Intertextuality. In *Handbook of Pragmatics*, Verschueren, J., et al. (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publ. Co, 1-24.
- Talmy, L. [1996] 2000. *Toward a Cognitive Semantics*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Tannen, D. (1983). 'I take out the Rock – Dock!': How Greek women tell about being molested (and create involvement). *Anthropological Linguistics* 25, 359-374.
- Tannen, D. (1986). Introducing Constructed Dialogue in Greek and American Conversational and Literary Narratives. In *Direct and Indirect Speech*, Coulmas, F. (red). Berlin: Mouton, 311-322.
- Tannen, D. (1988). Hearing voices in conversation, fiction, and mixed genres. In *Linguistics in Context: Connecting Observation and Understanding*, Tannen, D. (ed.). Norwood, NJ: Ablex, 89-113.
- Tannen, D. (1989). "Oh talking voice that is so sweet": constructing dialogue in conversation. In *Talking voices: Repetition, dialogue, and imagery in conversational discourse*. Cambridge University Press, 98-133.
- Tannen, D. (1995). Waiting for the mouse: Constructed dialogue in conversation. In *The Dialogic Emergence of Culture*, Tedlock, D. and Mannheim, B. (eds.). Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Tannen, D. (1998). Litigation is war. In *The Argument Culture: Stopping America's War of Words*. New York: Ballantine Books.
- Voloshinov, V. N. ([1930] 1986). *Marxism and the Philosophy of Language*. [Translated by Matejka, L. and Titunik, I. R.]. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Walter, B. (1988). *The Jury Summation as Speech Genre. An Ethnographic Study of What it Means to those Who Use It*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Wodak-Engel, R. (1984). Determination of guilt: Discourse in the courtroom. In *Language and Power*, Kramarac, C., Schulz, M. and O'Barr, W. M. (eds.). Beverly Hills, London, New Delhi: Sage Publications.
- Woodbury, H. (1984). The strategic use of questions in court. *Semiotica* 48, 197-228.
- Zonneveld, R.M. van. (1983). *Affix Grammatika*. PhD dissertation. Rijksuniversiteit Groningen.

Juridisk fortolkning som middel for magthaverne

Artiklen beskriver de historiske forudsætninger for provisorietidens forfatningsretlige krise. Herefter præsenteres professor dr. jur. Henning Matzens afhandling Grundloven og Folkets Selvstyrelse, hvori en alternativ fortolkning af Grundloven blev lanceret. Endelig forklares hvorledes regeringen benyttede denne fortolkning til at udstede love uden om lovgivningsmagten.

Den danske forfatningsret er domineret af den juridiske teori som afgørende retskilde. Grundlovens bestemmelser er korte og summariske, og manglen på detailregulering stiller krav til udfyldende fortolkning. Endvidere har mere end 150 års forfatningshistorie i Danmark ikke givet anledning til mange domme. Først i 1999 slog den danske Højesteret med Tvind-dommen urokkeligt fast, at den anså sig for kompetent til at dømme om, hvorvidt lovgivningsmagten handlede i strid med Grundloven. Det gjorde den med udtrykkelig henvisning til, at en sådan kompetence var anerkendt i den juridiske litteratur. Forud herfor har Højesteret i en række domme behandlet problemstillinger, der knytter sig til Grundlovens kapitler. Men mængden af domme på området forbliver meget lille. På andre retsområder er domstolens virksomhed kommet til langt større udfoldelse, og de står her i centrum for retsvidenskaben. I lyset heraf spiller og spillede de juridiske forfattere en hovedrolle, for så vidt angår spørgsmålet om, hvad der

betragtes som gældende forfatningsret. Forfatternes ræsonnementer om, hvorledes Grundloven skal læses bliver på grund af mangel på praktisk domstolskontrol politikernes vigtigste rettesnor for en magtudøvelse i harmoni med Grundloven.

Årene 1877-1894 hvor højremanden Jacob Brønnum Scavenius Estrup var Konseilspræsident (den tids betegnelse for statsministeren) er blevet kaldt for provisorietiden, fordi regeringen i en vis udstrækning udstedte provisoriske love, der ikke var forelagt Folketinget og Landstinget.

Historien om Henning Matzens lille juridiske afhandling om *Grundloven og Folkets Selvstyrelse* er historien om, hvordan en juridisk professor fra Københavns Universitet med en ganske speciel fortolkning af en grundlov, der ikke var meget forskellig fra den grundlov vi har i dag, kunne legitimere en regering i Danmark, der i enkelte tilfælde fungerede som et regulært diktatur.

Grundlovsrevisionen i 1866

I 1849 underskrev Kong Frederik den 7. Junigrundloven, hvorved enevælden blev afløst af demokrati. Denne fredelige revolution skete mens Danmark lå i krig om Slesvig. Det var en krig, der faldt ud til dansk fordel. Men Danmark forpligtede sig i forbindelse med krigen til internationale aftaler, hvorefter der skulle gennemføres en særlig forfatning, som ved siden af Junigrundloven både gjaldt for Danmark og hertugdømmerne Slesvig og Holsten. I 1863 opgav Danmark herredømmet over Holsten, men knyttede til gengæld Slesvig tættere til kongeriget gennem *Novemberforfatningen*, der var en fælles Grundlov for Danmark og Slesvig. Dens vedtagelse blev fra prøjsisk side betragtet som en provokation, der førte til krig i 1864. Resultatet heraf blev, at Danmark både mistede Slesvig og Holsten.

Junigrundloven var med Novemberforfatningen blevet indskrænket til udelukkende at regulere kongerigets interne anliggender såsom justitsvæsenet og kirke- og undervisningssektoren. Resten reguleredes i Novemberforfatningen, og Danmark var derfor efter tabet af Slesvig-Holsten endt i den ejendommelige forfatningsretlige situation, at man havde to grundlove, der dækkede det samme landområde. Novemberforfatningen og Junigrundloven rangerede side om side, juridisk set, begge med hver sit Landsting og Folketing. Imidlertid adskilte Novemberforfatningen sig fra Junigrundloven ved, at der generelt krævedes en særlig privilegeret stilling for, at man kunne opnå valgret til Novemberforfatningens Landsting. Til Junigrundlovens Landsting var der almindelig valgret.

Bøndernes politiske repræsentanter i Folketinget krævede, at Novemberforfatningen skulle afskaffes. De anførte at grundlaget for forfatningen var ikke-eksisterende, da Slesvig, som forfatningen var indført på grund af, jo var gået tabt. Efter bøndernes opfattelse blev forfatningen kun udnyttet politisk af godsejerne på grund af de føromtalte valgeregler. Faldt Novemberforfatningen imidlertid bort, kunne hele den lovgivende magt igen blive overladt til Junigrundlovens Rigsdag, Folketing og Landsting, hvortil der var almindelig valgret.

Bøndernes krav mødte massiv modstand fra godsejerne. For at de kunne acceptere en afskaffelse af Novemberforfatningen krævede de, at Junigrundloven blev revideret, så Landstinget her kom til at svare til Novemberforfatningens Landsting. Godsejerne var i forhandlingerne repræsenteret af en ny gruppe relativt unge politikere, som var kommet frem efter 1864. Blandt disse var Jacob Brønnum Scavenius Estrup. Han var på det tidspunkt indenrigsminister, og betragtedes som hovedmanden bag revisionen. En revision, der også er blevet kaldt godsejernes kup, fordi bønderne tabte kampen om den lige valgret til godsejerne. Resultatet af 1866-revisionen blev, at over halvdelen af Landstingets 66 medlemmer nu blev udpeget af et særligt valgmandskorps, og denne nyskabelse medførte helt ubestrideligt, at de største jordbesiddere - godsejerne - fik garanti for en væsentlig større indflydelse på Landstinget. Som anført af professor i forfatningsret Henrik Zahle, kunne en enkelt privilegeret vælger med disse valgeregler have samme stemmevægt som et helt sogn.

1866-revisionen var en vigtig forudsætning

for at landets højrekræfter kunne holde sig ved magten indenfor den tidsperiode, som artiklen her omhandler. Et nok så stort flertal i Folketinget ville efter revisionen altid, på grund af de nærmere regler for tokammersystemet, være afhængigt af enighed med Rigsdagens mere konservativt sammensatte Landsting for at få et lovforslag gennemført. Højrefløjen kunne på trods af, at dens repræsentation i folketinget blev reduceret til ganske få mandater, henvise til, at de stadig havde flertallet i Landstinget og til, at de to kamre i princippet var ligeværdige.

Kravet om parlamentarisme

Begrebet parlamentarisme – princippet om, at regeringen ikke må være i modstrid med lovgivningsmagtens flertals vilje, som i dag er udtrykt i Grundlovens § 15, var ikke på daværende tidspunkt en del af Junigrundloven, og det var heller ikke efter 1866-revisionen fastslået, hvad man skulle gøre i en situation, hvor regeringen havde Rigsdagens flertal i mod sig.

I 1870 blev en længerevarende samarbejds politik mellem bønder og godsejere imidlertid brudt, idet de enkelte grupper af bønder, som ellers før i høj grad havde modarbejdet hinanden, skabte en mere sammentømret opposition i Folketinget, som de kaldte *Det Forenede Venstre*. Bønderne udsendte et manifest, baseret på den klassiske liberalisme. Herunder hørte eksempelvis begrænsning i statens udgifter, en tilbagevenden til Junigrundloven og indførelse af indkomstskat i stedet for skat på jord. Det vigtigste punkt på programmet var dog kravet om parlamentarisme.

Det Forenede Venstre havde fra starten

bred appel til vælgerne, og ved en storsejr i 1872 gik partiet stærkt frem. Et parti med parlamentarismen øverst på programmet havde pludselig for første gang flertal i Folketinget. Selvom Kongen lod den siddende Højre-regering overleve det store valgnederlag, regnede venstrepolitikkerne med, at de indenfor en overskuelig fremtid ville kunne overtage regeringsmagten. Det gjorde de, fordi de mente, at de gennem en bestemmelse i Grundloven havde et ganske særligt våben.

Det fremgik nemlig af Grundloven, at alle love, herunder den årlige finanslov, skulle vedtages både af Folketinget og Landstinget for at opnå gyldighed. Hvis mulighederne for forhandling mellem regering og opposition var udtømte, kunne oppositionen nægte at vedtage finansloven. Dette ville sætte landet i stå, da finansloven ifølge dagældende Grundlovs § 49 var en betingelse for afholdelsen af alle udgifter, samt opkrævningen af skatter, og dette ville nødvendiggøre et magtskifte så en regering med Folketingets flertal i ryggen kunne få vedtaget en finanslov, der kunne opnå et flertal. Således ville Venstre med Grundloven i hånden tvinge sig til magten.

Grundloven og Folkets Selvstyrelse

I 1873 udgav den anerkendte professor dr.jur. Henning Matzen imidlertid afhandlingen *Grundloven og Folkets Selvstyrelse*, hvori han fremkom med en særdeles velformuleret juridisk kommentar til Vestres parlamentariske planer. Matzen udmærkede sig ved at skrive pædagogisk og i klarsprog, og han anvendte komparativ ret, idet den danske Grundlov blev fortolket i lyset af andre europæiske forfatninger. I 1870 havde han som 29-årig overtaget

den afdøde statsretseksperter C. G. Holcks professorat – og dermed magten over Det Juridiske Fakultets juridiske fortolkning af landets vigtigste lov, Grundloven. Fra 1879 var Matzen endvidere medlem af Landstinget, hvilket unægtelig bragte ham i en lidt speciel dobbeltrolle.

I afhandlingens første kapitel anerkendte Matzen, at Venstre havde opnået flertal i Folketinget, men påpegede samtidig, at partiet var i mindretal i Landstinget. Matzen hævdede, at lovligheden af Venstres krav om parlamentarisme var et spørgsmål, der måtte besvares ud fra Grundlovens ”Ledende Tanke” - som han mente allerede kom til udtryk i grundlovens § 1, der talte om den *indskrænket monarkiske* styreform. Matzen konkluderede, at denne ”styreform anerkendte folkets selvstyrelsesret samtidig med, at den tillagde monarken visse særrettigheder.” Grundlovens indskrænket monarkiske princip betød netop, at kongen kunne træffe enkelte beslutninger, også selv om de ikke var i overensstemmelse med flertallets ønsker i Rigsdagen. Kongens rolle var også til tider at tage hensyn til mindretallets berettigede ønsker:

... Ethvert nok saa lille Flertal (...) [skal ikke] kunne påtvinge Kongen Gennemførelsen af nogen som helst Reform netop i den Skikkelse, som Flertallet ønsker, men som Kongen i Overensstemmelse med sine Rådgivere misbilliger...

Parlamentarismen kunne ikke hævdes at være hjemlet i Grundloven, netop fordi den stred mod dette princip. Og Matzen pointerede, at alle fortolkninger omkring regeringsformen måtte bygge på Grundlovens forskrifter. Folket og Kongen skulle ”følges ad” - på den indskrænkede monarkiske vej.

Men blive de en Gang uenige, og Kongen ikke kan overbevise Folket om Rigtigheden af at vandre videre på hans Vej, da faar han standse og føre Folket [tilbage] paa dets Vej.

De forskellige midler til at føre folket ”paa dets Vej” var som nævnt ”Monarkens Særrettigheder”, der blandt andet var slået fast i dagældende Grundlovs §§ 13, 22 og 25. I Matzens fortolkning af disse særrettigheder når vi frem til det springende punkt i hans afhandling. Matzen anerkendte, at Folketinget havde en mulighed for at bremse regeringen – simpelthen ved ikke at vedtage dens fremsatte lovforslag. Denne mulighed kunne regeringen imidlertid imodegå ved hjælp af to af sine særrettigheder. Dels Grundlovens § 22, som gav regeringen mulighed for at opløse Rigsdagen, dels § 25, som gav mulighed for at regeringen ”I særdeles paatrængende tilfælde” kunne udsende provisoriske love, når Rigsdagen ikke var samlet.

Når det gjaldt finanslovens vedtagelse måtte et regeringsindgreb efter Grundlovens §§ 22 og 25 i visse tilfælde være helt berettiget. Matzen gjorde det klart, at denne lov var nødvendig for selve staten og dermed også Grundlovens opretholdelse. At nægte at vedtage finansloven var et forsøg på revolution. Hvis revolutionsforsøget blev foretaget ”moralsk uberettiget”, så måtte regeringen helt i overensstemmelse med Grundloven kunne slå fra sig - og afvise forsøget. Som Matzen også selv bemærker i afhandlingen, var der uenighed i den ældre statsretlige teori omkring dette punkt. Matzens forgænger C. G. Holcks argumentation gik således ud på, at Grundlovens § 25 slet ikke kunne bruges på finanslove. Matzen modargumenterede

imidlertid stærkt med den påstand, at en nægtelse af at vedtage finansloven i sig selv var en sabotage-handling mod Grundloven, et grundlovsbrud. Dette skulle grundloven give mulighed for at dæmme op mod.

Omvendt gjorde Matzen også meget ud af at forklare, hvordan grundloven gav mulighed for at Rigsdagen kunne slippe af med en regering, der handlede i strid med loven. Det kunne den gøre, ikke ad parlamentarismens vej, men gennem Folketingets mulighed for at anklage ministrene for Rigsretten - hjemlet i Grundlovens § 14.

”Saa længe den [mulighed] bestaar”, hævdede Matzen, ”er der i Virkeligheden ingen fare for Forfatningens Bestaaen, om saa der maatte ske nok saa mange Oplosninger, og udstedes nok saa mange foreløbige Love”

Matzen hævdede, at når det gjaldt finansloven, så kunne regeringen selv gennem længere tid, ”holde staten kørende” efter den ovennævnte fremgangsmåde. Nægtede Rigsdagen at godkende regeringens provisoriske finanslov, når den fik den forelagt, måtte der på ny ske opløsning:

”Oplosningen faar for saa vidt i dette Tilfælde mere Karakteren af en Opfordring end af en Forespørgsel, og maa derfor kunne ojentages atter og atter, ja i det uendelige...”

Som det fremgår af de følgende afsnit viste Matzens afhandling sig at understøtte Estrup-regeringen på en sådan måde, at den som helt afgørende retskilde kom til at blæstemple provisorierne. Afhandlingen kan alt i alt betragtes som en statsretlig forhåndsgodkendelse af den provisoriske lovgivning - ja man fristes næsten til at

sige en drejebog for Estrup-regeringens dispositioner.

Estrup-regeringens første provisoriske lov

I 1875 udnævnte Kongen den tidligere indenrigsminister Estrup, der betragtedes som gennemsyret konservativ, som Konseilspræsident. Den første alvorlige kollision Estrup fik med oppositionen kom i 1877, da Estrup-regeringen ville opføre et voldanlæg omkring København. I Folketinget var der stærk modstand mod projektet. Bevillingerne til projektet skulle afholdes over finansloven, og nu kom det helt store slag til at stå. Venstre ville ikke imødekomme regeringen, og Estrup kvitterede herfor ved at tage et valg på forsvarssagen. Venstre sejrede her stort, og gik fra 59 til 74 mandater i Folketinget.

Regeringen lod sig dog ikke påvirke af, at oppositionen var vokset væsentligt, og Estrup fortsatte ufortrødent sin politik. Da man nåede frem til behandlingen af finansloven for 1877/1878 gik forhandlingerne i hårdknude. Estrup ønskede ikke endnu et katastrofevalg, og havde derfor reelt kun valget mellem at trække sig fra regeringsmagten og acceptere parlamentarismens princip eller begive sig ud på gyngende forfatningsretlig grund med støtte i Matzens afhandling. Estrup valgte den sidste løsning. Han opløste Rigsdagen, og udstedte diktatorisk finansloven som en provisorisk lov, med direkte støtte i Matzens afhandling.

I begyndelsen af juni udsendte Det Forenede Venstres bestyrelse en fællesudtalelse, hvori man bl.a. erklærede, at regeringen gjorde sig skyldig i et ”Klart og Utvetydigt Grundlovsbrud”.

Venstre hævdede, at den provisoriske lov stred mod Grundlovens § 49, som krævede en vedtaget finanslov for, at statens udgifter kunne afholdes. Man drøftede muligheden af en Rigsretssag mod Konseilspræsidenten, men det blev ved snakken. Venstre var godt klar over, hvordan deres eventuelle stilling i en Rigsretssag ville være. Rigsretten ville jf. daværende Grundlov blive sammensat dels af Højesteret, dels af medlemmerne af Landstinget, som efter 1866-revisionen per definition var Højre-domineret. Den eneste myndighed, som kunne komme oppositionen til hjælp, kunne således ikke forventes at optræde upartisk.

Folketinget blev samlet igen i oktober. Efter Grundlovens § 25 skulle regeringen forelægge den provisoriske lov for den følgende Rigsdag. Estrup valgte at fremlægge den som en simpel tekstanmærkning til den nye samlings finanslov. Dette blev ikke godt modtaget i Folketinget. Den i forvejen oprørte opposition mente, at regeringen, med en strategi om bevidst at handle uklart ad bagdøren, forsøgte at få Rigsdagen til at anerkende provisoriet. I en tordnende tale indledte venstremanden Bojsen behandlingen af finansloven, hvori han slog fast, at regeringen med provisoriet undergravede retsbevidstheden, samtidig med, at den omgik og forvanskede Grundlovens væsen. Bojsen foreslog, at lovforslaget blev behandlet i et udvalg med henblik på, at tekstanmærkningen med den provisoriske lov blev udskilt fra finansloven. Herefter kunne Rigsdagen behandle forslagene hver for sig, og den provisoriske finanslov kunne, som det blev lagt op til af Bojsen, forkastes som grundlovsstridig, hvilket ville statuere Folketingets generelle holdning til provisoriet. I Folketinget var

der flertal for at følge denne procedure. Den nye finanslov blev således vedtaget uden den provisoriske lov i tekstanmærkningen. Herefter blev den provisoriske lov vedtaget i skikkelse af en midlertidig bevillingslov, med tilbagevirkende kraft.

Og således blev finansloven bragt tilbage på sikker forfatningsmæssig grund. De næste otte år blev finansloven forhandlet uden regeringens brug af Grundlovens § 25. Provisoriet i 1877 kan betragtes som en generalprøve på den egentlige provisorietids politik. Estrup gjorde det klart, at han havde et vigtigt våben - ”Monarkens Særrettigheder” fra Matzens afhandling - i hænde overfor bøndernes krav om parlamentarisme.

Provisoriske love ”i det uendelige...”

I de efterfølgende år var oppositionen splittet. Der var oprud inden for Det Forenede Venstre, som snart kom til at tælle en stor gruppe løsgængere. Fraktionerne skabte et spillerum for regeringen, som kunne holde stand ved at indgå koalitionsaftaler på kryds og tværs.

Venstremanden Bergs fraktion af bondepartiet indvarslede imidlertid omkring 1883 en ny taktik i bestræbelserne på at indføre parlamentarismen. Regeringens lovforslag skulle syltes, sættes i såkaldte ”begravelsesudvalg”, og herved trækkes i langdrag, inden de forkastedes. Som følge heraf var det i den efterfølgende tid praktisk taget kun finansloven, der blev vedtaget i Folketinget. *Visnepolitikken* viste sig så kvælende for al politisk forhandling, at den kom til at medvirke til provisorietidens store parlamentariske opgør.

Men det skulle imidlertid igen være

forsvarssagen, der kolliderede med den politisk fastlåste situation. Regeringen ønskede i tilknytning til 1870'ernes voldanlæg også et søforsvar af København, og fremlagde et lovforslag til 75 mio. kr., som Landstinget tilsluttede sig. Man søgte at skabe en større folkelig opbakning bag projektet ved at sende officerer ud i landet og agitere. Det hele mandede ud i, at den generelle politiske debat i løbet af 1883 blev skærpet og spændingen steg. Regeringen begyndte i højere grad end før at gennemføre retssager om "æresfornærmelse", der grænsede til politisk forfølgelse af dens modstandere. Samtidig begyndte nogle af Venstres afdelinger at slutte sig sammen i riffelforeninger, småmilitante bevægelser hvis formål det ikke helt var til at fastlægge. Efter at Estrup endnu engang i juni 1884 ikke lod sig mærke med et stort valgnederlag til Venstre, afventede man den helt store konfrontation omkring forsvarssagen og bevillingerne. Da indtraf imidlertid en begivenhed, som eftertiden ikke kan undgå at betragte som andet end symbolsk.

Christiansborg brændte ned til grunden nogle få dage før Rigsdagen skulle samles. Samlingen blev straks udsat i flere måneder, og da den mødte op igen i provisoriske lokaler, var der en dyster stemning blandt politikerne. Der syntes ikke at være nogen mulighed for, at der kunne opnås enighed omkring finanserne. Oppositionen så hvor det bar hen, og udsendte en adresse til Kongen, hvori den indtrængende bad om regeringens afskedigelse. Landstinget forsvarede dog i en anden adresse regeringen, og da fristen udløb i april stod Folketing og Landsting med hver sit finanslovsforslag, uden at de kunne blive enige. Estrup tog konsekvensen heraf. Han hjemsendte

Rigsdagen, og udsendte efter ovennævnte mønster fra 1877 finansloven provisorisk.

Denne provisoriske lov, som kun blev den første i en række, medførte stærk ophidselse ude i landet. Estrup var godt klar over det, og for at være på den sikre side udsendte han efter kort tid endnu en provisorisk lov, som forbød de smårevolutionære riffelforeninger.

Sommeren der fulgte provisoriet var politisk højspændt, og helt galt gik det, da venstrelederen Christen Berg blev anholdt for medvirken til vold mod embedsmand. Berg havde angiveligt medvirket til, at to af hans partimedlemmer bar en politimester ned fra en talerstol, som politimesteren havde besteg mod arrangørernes protest. Berg var formand for Folketinget, men det forhindrede ikke, at han blev fængslet i seks måneder på "sædvanlig fangekost" – i øvrigt med et stærkt forringet helbred til følge.

Da Estrup fremlagde den nye samlings finanslov blev den forkastet efter første behandling. Estrup havde dog i sinde at forsøge sig med en genfremsættelse, men inden den kom skete der noget helt uventet. Estrup blev på vej hjem fra ministeriet forsøgt myrdet af en ung typograf. Han slap uskadt fra episoden, men attentatet skabte meget påstyr. Det er stadig det eneste attentat på en dansk statsleder i nyere tid, og Estrup vandt klart en stor sympati på bekostning af oppositionen, som blev bebrejdet. Attentatet gav Estrup anledning til på ny at opløse Folketinget.

I den efterfølgende tid udstedte Estrup endnu tre provisoriske love, som alle grundedes i den tilspidsede situation. Den første og

mest forhadte af lovene gjaldt oprettelsen af et gendarmerikorps, der havde til formål at dæmme op mod revolutionære anslag på regeringen. Den anden lov bevilgede ekstra midler til politiet, og den tredje var et meget omdebatteret tillæg til straffeloven, som fastsatte fængselsstraf for blandt andet at ophidse andre til had og for at udbrede falske rygter om regeringens handlinger. Estrup, der i denne periode mere og mere gled over i diktator-rollen, fremlagde efter, Rigsdagen igen var trådt sammen, de provisoriske love i Landstinget, hvor hans Højre-medlemmer troligt sørgede for, at sagsbehandlingen blev trukket i langdrag, således at de ikke kunne nå Folketinget og dermed aldrig blev forkastede. Dette kunne kun betragtes som en grov omgåelse af Grundloven, som dog modsvaredes af Venstres føromtalt visnepolitik. I Venstre gik man til modangreb, og fremsatte straks de tre love, som private lovforslag, som blev forkastet. Regeringen nægtede imidlertid også at anerkende disse forkastelser. Da det endelig kom til stykket, og en lovovertræder af det provisoriske tillæg til straffeloven bragtes for Højesteret, blev han dømt på trods af, at Folketinget havde forkastet loven. Denne højesteretsdom kan ses som et fingerpeg om, hvordan en eventuel Rigsret ville have opfattet provisorierne. Det var under alle omstændigheder klart, at Højesteret ikke på daværende tidspunkt så sig i stand til at prøve provisoriernes overensstemmelse med Grundloven.

I januar 1886 fremlagde Estrup dog endelig den provisoriske finanslov, som Folketinget forkastede. Regeringen stod nu uden finanser - og Estrup havde ikke mulighed for at opløse Rigsdagen, fordi den efter Grundlovens § 21 skulle være samlet i mindst to måneder

for den igen kunne opløses. Problemet blev løst ved, at Estrup fik udstedt en kongelig resolution, som fungerede som midlertidig bevillingslov for tiden indtil samlingen på ny kunne opløses. I Venstre betragtede man ganske naturligt resolutionen som en overtrædelse af Grundlovens føromtalt § 49. Henning Matzen forsvarede imidlertid, i sin egenskab af landstingsmedlem, bevillingsloven ud fra et nødretssynspunkt. Efter to måneder opløste Estrup så igen Folketinget og udsendte for andet år i træk Finansloven provisorisk.

Provisorietidens afslutning

Provisorietidens politiske krise toppede i 1885-1886. Herefter herskede der en fastlåst situation, hvor oppositionen nægtede at acceptere grundlovsmæssigheden af provisorierne, mens Estrup stædigt holdt igen. Oppositionen søgte sammen om en mere aktiv forhandlingspolitik, samtidig med, at man fortsatte med at forkaste alle de provisoriske love, der blev forelagt. I 1887 var der valg til Folketinget, og i den forbindelse lykkedes det for regeringen at få gjort forsvarsspørgsmålet til den helt store sag. En stor del af vælgerne var tydeligvis ligeglade med provisorierne, for Højre sejrede stort - gik fra 19 til 27 mandater i Folketinget. Hovedparten af oppositionen opgav protestpolitikken. Man afviste dog at indgå forlig om finansloven, da man i oppositionen var uenig med Højre om forsvarsbevillingerne, og derfor udsendtes endnu en provisorisk finanslov.

Parterne rykkede noget tættere på hinanden i løbet af årene der fulgte. Bortset fra den årlige Finanslov blev ikke flere love udstedt provisorisk. Ved et valg i 1890 gik Venstre igen frem på bekostning af regeringen.

Imidlertid begyndte en ny faktor nu at gøre sig gældende, idet Socialdemokratiet fik stor fremgang ved valget, og både vandt kredse i hovedstaden og provinsen. Socialismen var medvirkende årsag til at bringe Venstre tættere på regeringen, og det politiske klima i landet var efterhånden ændret.

Efter at finanslov på finanslov blev gennemført provisorisk, tjente det snart heller ikke længere noget formål for oppositionen at tale om grundlovsbrud, og flere anførte ligefrem, at de provisoriske finanslove snart ville danne, hvad man i juridiske termer kalder for en retsædvane, et princip om at en handlemåde, der er fulgt almindeligt, stadigt og længe ud fra en følelse af retlig forpligtelse, danner et mønster, som kan fungere som selvstændig retskilde. Hermed kunne man argumentere for, at provisoriet, ligegyldigt hvor meget det var på kant med grundloven, statsretligt legitimerede sig selv.

Endelig i 1894 lykkedes det med et knebent flertal at komme til enighed omkring finansloven, hvilket imidlertid indebar store indrømmelser for Venstre. Vigtigst for forliget var dog det, der lå i luften. Gennem hemmelige forhandlinger enedes man om, at det var på tide Estrup tog sin afsked. Imidlertid betød dette ikke en sejr for parlamentarismen. Der skulle gå syv år mere før Kongen for første gang i over 30 år skulle overlade roret til en regering, der ikke havde et flertal i Folketinget i mod sig.

En vurdering af det ovenfor anførte hændelsesforløb set med nutidens øjne
Grundlovsrevisionen i 1866 foranledigede en konflikt mellem Rigsdagens to ting, fordi højrepartierne hurtigt kom i mindretal i

Folketinget. Samarbejdet mellem Folketinget og regeringen brød i 1877 sammen, da Folketinget ikke godkendte finansloven. Derfor følte regeringen sig trængt op i en krog, hvor dens eneste mulighed for overlevelse var at basere sin politik på omtvistede statsretlige teorier.

Henning Matzens *Grundloven og Folkets Selvstyrelse* banede her vejen for en særlig statsretlig fortolkning af Grundloven. Det var en fortolkning, der vendte sig bort fra parlamentarismen, og udstyrede regeringen med visse særrettigheder – rettigheder som ikke kan have stået grundlovgiverne klart, men som Matzen med støtte i det indskrænket-monarkiske princip ræsonnerede sig frem til. Blandt disse rettigheder var ifølge Matzen hjemlen til at opløse Rigsdagen og vedtage finansloven provisorisk, når oppositionen truede med finanslovsnægtelse.

Som ovenfor omtalt kunne Estrup-regeringen finde legitimation for udstedelsen af de provisoriske love i Matzens afhandling. Ved den første provisoriske lov i 1877 fik Estrup gjort det klart, at regeringen i praksis anvendte Grundlovens §§ 22 og 25 som et modtræk til finanslovsnægtelsen. Denne statuering af magt betød, at oppositionen afholdt sig fra konfrontationer med regeringen i otte år. Da samarbejdet brød sammen i 1885, var brugen af §§ 22 og 25 igen udslagsgivende for regeringens forbliven ved magten. Og efter Estrup igennem næsten ti år udsendte provisoriske love efter ovennævnte fremgangsmåde, kom Henning Matzens profetier omkring opløsninger og provisoriske finanslove ”i det uendelige” nærmest til at gå i opfyldelse i praksis.

Ser man på grundlovsmæssigheden af regeringens førte politik, må man som omtalt være opmærksom på, at parlamentarismen ikke var hjemlet i Grundloven. Som beskrevet ovenfor blev det provisoriske tillæg til straffeloven anset for gyldigt af Højesteret, men på dette tidspunkt anså højesteret sig ikke for kompetent til at prøve lovens grundlovsmæssighed. De statsretlige problemer opstod, fordi der var opstået en situation, et tomrum som grundlovgiverne ikke havde taget højde for. Estrup-regeringen udfyldte på sin vis dette tomrum med Matzens udlægninger - og når Højesteret ikke kunne forkaste den provisoriske lov, hvem skulle så kunne afgøre grundlovsmæssigheden af denne af Matzen lancerede udfyldning? Kun den juridiske teori, der imidlertid var domineret af Henning Matzen selv fra professorstolen på Københavns Universitet, og dermed var der tale om en cirkelslutning.

Med den nuværende (i dag ændrede) Grundlovs § 23, der omhandler muligheden for foreløbige love, er der ingen tvivl om, at en tilsvarende optræden statsretligt set ville være en umulighed i dag. I slutningen af 1800-tallet havde vi imidlertid at gøre med en periode i Grundlovens historie, hvor landet manglede statsretlige traditioner, og derfor havde svært ved at finde sine ben. Et direkte grundlovsbrud var der næppe tale om. Men ser vi på periodens politiske og statsretlige situation, og bemærker det klare folkelige mandat regeringen manglede i sine dispositioner, når vi frem til en tilstand, som vi må sige strider mod alt, hvad man i dag forbinder med demokrati og parlamentarisme. Provisorietiden viser os, hvilke store svagheder vores grundlov i virkeligheden havde mod slutningen af det

19. århundrede. Det var en periode, hvor en enkelt professors juridiske teori gennem to årtier kunne legitimere en regering, der havde Folketingets flertal imod sig.

Relevante bestemmelser fra den gennemsete Grundlov, 1866.

§ 1. Regeringsformen er indskrænket-monarkisk, Kongemagten er arvelig. Arvefølgen er den i Thronfølge-loven af 1te Juli 1853 Art. I og II fastsatte.

§ 14. Ministrene kunne af Kongen eller Folkethinget tildales for deres Embedsførelse. Rigsretten paakjender de mod Ministrene for deres Embedsførelse anlagte sager.

§ 21. Kongen kan udsætte den ordentlige Rigsdags Møder paa bestemt Tid, dog uden Rigsdagens Samtykke ikke mere end 2 Maaneder, og ikke mere end een Gang i Aaret indtil dens næste ordentlige Sammenkomst.

§ 22. Kongen kan opløse enten hele Rigsdagen eller een af dens Afdelinger; opløses kun eet af Thingene, skal det andet Things møder udsættes, indtil hele Rigsdagen atter kan samles. Dette skal skee inden 2 Maaneders Forløb efter Opløsningen.

Kilde, Jens Himmelstrup og Jens Møller:
§ 25. I særdeles paatrængende Tilfælde kan Kongen, naar Rigsdagen ikke er samlet, udstede foreløbige Love, der dog ikke maa stride mod Grundloven, og altid bør forelægges den følgende Rigsdag.

§ 49. Forinden Finansloven er vedtagen, maa Skatterne ei opkræves. Ingen udgift maa afholdes, som ikke har Hjemmel i Finansloven eller i en Tillægsbevillingslov.

Litteratur

- Dybdahl, Vagn, *Politikens Danmarks historie bd 12*, 3.udg, 1994
 Engelstoft Povl, *Den Danske Rigsdag*, bd II, 1951
 Fink Troels, *Estruptidens politiske historie*, 1986
 Folketingstidende. *Forhandlingerne*
 Himmelstrup, Jens mfl., *Danske Forfatningslove 1665-1953*, 1958.
 Hvidt, Kristian, *Gyldendal og Pol. Danmarks historie, bd. 11, 1990*
 Kaarsted, Tage, *Grundloven*, 1974
 Kühle Ebbe, *Danmark Historie Samfund, 2. udg, 1994*
 Matzen, Henning, *Grundloven og Folkets Selvstyrelse*, 1873
 Tamm, Ditlev, *Konseilspræsidenten*, 1996
 Thaulow T.H., *Jacob Brønnum Scavenius Estrup*, 1940
 Zahle, Henrik, *Danske Forfatningsret bd. 1*, 2003

bog anmeldelser

Per Aage Brandt	s 105	Spaces, Domains, and Meaning Essays in Cognitive Semiotics
Hans Georg Gadamer	s 108	Sandhed og Metode
Carsten Jensen	s 111	Livet i Camp Eden
Peter C. Kjærgaard	s 115	Wittgenstein og videnskaberne
Ove Korsgaard	s 116	Kampen om folket Et dannelsesperspektiv på dansk historie gennem 500 år
Erwin Neutsky-Wulff	s 118	Det overnaturlige
Esther Pascual	s 123	Imaginary Trialogues. Conceptual Blending and Fictive Interaction in Criminal Courts
Mikkel Thorup (red.)	s 124	At tænke globalt. Globalisering, sociologi og politik
Jakob Wolf	s 128	Rosens råb Intelligent design i naturen. Opgør med darwinismen
Zahavi & Christensen (red.)	s 132	Subjektivitet og videnskab - Bevidsthedsforskning i det 21. århundrede

tidsskriftreview

Den Jyske Historiker	s 134	I statens tjeneste – korruption, bestikkelse og underslæb blandt enevældens embedsmænd
Slagmark – tidsskrift for idéhistorie	s 136	Gadamer

polemik

Helge Haystrup	s 139	Den enøjede kulturkamp
Maria Louise Møller	s 140	En religiøs tager til genmæle
Mikkel Wallentin	s 141	Ikke en myre falder til jorden...

Spaces, Domains, and Meaning

Per Aage Brandt. *Spaces, Domains, and Meaning - Essays in Cognitive Semiotics*. Peter Lang Verlag. 2004. 271 sider. 50,30 €.

Så er den danske semiotiker Per Aage Brandt her på ny med en essaysamling, denne gang på engelsk under titlen *Spaces, Domains, and Meaning* og med undertitlen *Essays in Cognitive Semiotics*. Forsøgene er kognitive for så vidt, som de forstår den menneskelige tanke som et produkt af dets neuropsykologiske beskaffenhed, og semiotiske for så vidt som de er forpligtet på en strukturalistisk tænkning og i høj grad kredser omkring fænomenologiske og æstetiske grundspørgsmål og indsigter. Der er tale om en forholdsvis heterogen samling af tekster, som er blevet til indenfor rammerne af den forskning, som er blevet foretaget på Center for Semiotik ved Århus Universitet gennem de sidste ti år. Teksterne er heterogene, men kun *forholdsvis*. De behandlede emner går hele vejen fra lingvistiske og æstetiske undersøgelser på den ene side, over kulturvidenskabelige og antropologiske refleksioner, til neurokognitive, biologiske og arkæologiske undersøgelser på den anden. De holdes dog sammen af en dels semiotisk, dels kognitiv grundindsigt som med en parafrasering af bogens første halvanden linie lyder: *Tænkning er alt, som vi kan kommunikere, og vi kan kommunikere det, fordi vi kan tænke det*. Tænkning er på den ene side et produkt af et kulturelt fællesskab, hvori ideer kommunikerer, men på den anden side - og i lige så høj grad - et produkt af et kognitivt apparat, som er struktureret og begrænset af måden, hvorpå ting fremtræder. Den

kognitive semiotik sammenknytter gennem sin fænonaturalistiske strukturalisme kognitionsvidenskaberne med kulturvidenskaberne.

Samlingens første essay kredser om et begreb, som Brandt døber *imagisme*, hvilket er udtryk for måden, hvorpå meningens strukturelle beskaffenhed står som et centralt styrende princip for den menneskelige bevidstheds billeddannende aktiviteter. De imagistiske strukturer i den menneskelige tanke er essentielle bevidsthedsoperatorer, der sammenknytter semantiske domæner på forskellige måder. En af de mest centrale af disse operatorer er metaforen, hvis funktion Brandt forsøger at beskrive ved at adskille den fra to andre imagistiske operatorer - katakresen og lignelsen - hvormed den ofte sammenblandes. Metaforen sammenknytter for det første et *source* (A) og et *target* (B) domæne ved, gennem en metonymisk udvælgelse, at overføre en genericitet fra A til et dynamisk træk ved B og for det andet gennem figurative mappinger. Dette placerer den imellem den umiddelbare og arbitrære *lignelse*, som lægger vægt på figurative overførsler fra A til B og den konventionelt indlejrede *katakrese*, som lægger vægt på overførslen af dynamiske strukturer fra A til B.

De to følgende tekster behandler det, som kaldes semantiske domæner. Et semantisk domæne er en region i vores livsverden, som udspringer af kognitivt distinkte felter for perceptiv integration, og er dermed udtryk for en realistisk *grounding* af betydning. De semantiske domæner er et evolutionært produkt og i kraft heraf universelle og stabile kognitive forskelle i vores konceptualiseringer. At strukturerne er stabile betyder dog ikke, at de ikke kan udfyldes forskelligt på tværs af kulturer,

blot at disse udfyldninger er underlagt visse begrænsninger. Domænerne er således ikke så meget udtryk for specifikke organiseringer, som for de universelle principper, disse organiseringer er underlagt uafhængigt af specifikke kulturelle variationer.

Semantiske domæner gør det, at de strukturer kontekst gennem en kropslig fundering af stabile erfaringsstrukturer i forbindelse med vores livsverden. Brandt skelner mellem fire fundamentale forskellige domænetyper: Et Naturligt, et Kulturelt, et Spirituelt og et Mentalt. Herfra udvikler han en række hierarkisk emergierende *domængenerationer*, der hver især udgøres af tre domæner, som han døber ud fra forskellige kulturelle gesti. I alt kommer domænearkitekturen til at indeholde femten forskellige domæner knyttet til kontekstualiseringen af forskellige menneskelige erfaringsfelter. Som forfatteren da også selv bemærker, er denne arkitektur for de semantiske domæner stadig kun i en skitseform, og der ser da også ud til at herske nogen forvirring over præcis, hvad man skal forstå ved et semantisk domæne. På den ene side opfattes domænerne som udtryk for en objektiv og meget abstrakt kontekstforståelse i en eller anden forstand, og på den anden side opfattes de som mere figurative og konkrete felter, hvor specifikke objekter og handlinger hører hjemme. Den sidste opfattelse hænger måske sammen med, at de ontologiske semantiske domæner blandes sammen med den forestilling om domæner, som man finder indenfor den amerikanske kognitive metafor-teori, hvilket skaber nogen forvirring, da der, så vidt jeg kan vurdere, er tale om to forskellige ting.

I det følgende essay ser på Brandt på begrebet kausalitet og på mulighederne for at modellere dets skematiske struktur

indenfor rammer af en kognitiv semantik. Kausaliteten søges forstået i forhold til narrativitet som Brandt på den ene side opfatter som menneskets primære kilde til forståelse af kausalitet og på den anden side opfatter som essentielt kausalt struktureret.

Også det næste essay kredser omkring modellering og diagrammer, som Brandt foreslår at opfatte som en form for kognitiv mekanisme; en bevidsthedens naturlige matematik. Designet for alle diagrammer kan repræsenteres i den specielle brandt'ske variant af Fauconnier og Turners netværk af *Mentale rum*, hvori han indfører et *relevansrum*, der gennem begrebsmæssige og dynamiske skemaer stabiliserer de to figurative input rum i en meningsfuld gestalt, der fodres tilbage i *base space*. Brandt mener at diagrammer ud over at være en kraftfuld måde at fremstille ideer grafisk ligeledes er udtryk for måden, hvorpå mennesket rent kognitivt tænker på relationer generelt. Han mener, at diagrammer helt fundamentalt hænger sammen med måden mennesker tænker på, og at man kan opfatte diagrammer som en slags skemaets skema som det udtrykkes.

Det næste essay behandler teorien om mentale netværk og fokuserer især på, hvorledes disse overlejres og indlejres i hinanden. Det er igen den specielle brandt'ske version af teorien, hvor det ekstra relevansrum indtager en central placering, idet dette gennem sin skematisme tilfører betydningsdannelsen dens dynamik. Brandt prøver indenfor rammerne af disse overvejelser over mentale netværk at forstå lingvistiske integrationer, idet han ligger vægt på at tildele syntaksen en betydningsmæssig autonomitet. Syntaksen hænger sammen med konstruktionen af sætninger; med det *frasiske*, som er en grammatisk størrelse, der ifølge Brandt tvinger os til at revidere den

saussurianske opfattelse af konstruktionen som en parring af det fonetiske og det semantiske.

Også i samlingens følgende tekst lægges fokus på syntaksens problem, idet Brandt mener, at man indenfor den kognitive lingvistik har fokuseret for snævert på den semantiske dimension, hvorved den har udgrænset eller helt overset syntaksens centrale rolle som den kommunikative dimension i betydningsdannelsen. Syntaksen er en gestisk dimension, der er identisk med vores narrative artikulationer og muliggør en forankring af vores semantiske kategorier i forskellige former for kontekst. Sætningskonstruktionen følger et generisk kognitivt design - et *stemmatisk* design som han i forlængelse af Tesnière betegner det - der medierer mellem sætningernes lineære manifestationer og deres multi-dimensionale indhold. Det er ifølge Brandt nødvendigt, at lingvistikken og grammatikken må prøve at forstå syntaksen, idet dette er nødvendigt, hvis man skal gøre sig forhåbninger om at forstå, hvorledes vi formår at skabe mening og udveksle ideer ved at udveksle endimensionale lydsekvenser.

I bogens ottende essay bevæger Brandt sig over i en behandling af litterære kunstværker, der adskiller sig fra almindelige lingvistiske udtryk ved som *tekst* at være pragmatisk dekontekstualiserede og dermed internt frem for eksternt begrænsede. Litterære kunstværker forstået som tekst afspejler ifølge Brandt sandsynligvis det, som han betegner semio-kognitive sammenhængsmarkører i bevidstheden og reflekterer dermed en kognitiv organisering, en intern forudsætning for betydningsdannelsen. Den æstetiske tekst veksler mellem præsentation og repræsentation og oplevelsen af skønhed

udspringer ifølge Brandt af måden, hvorpå disse oscillationer stabiliseres af et æstetisk skema, som kognitivt set hænger sammen med måden, hvorpå vi opfatter andre som sådan og dermed fundamentalt set, hvordan vi oplever os selv som subjekter. Brandt prøver at illustrere sin ide gennem en læsning af Baudelairs digt "Les chats".

Også den følgende tekst tager udgangspunkt i litteraturen, denne gang Shakespeares sonnet 73 der bruges som afsæt for en diskussion af metaforbegrebet i lyset af nyere forskning i teorierne om mentale rum.

I kapitel ti er det den mentale hjerne, som er under forfatterens lup, idet han forsøger at opstille en række principper for vores mentale processer, der både tager hensyn til den erfarede mening og til de neurokognitive processer på en gang. Han argumenterer for, at man kan opstille en række diskontinuerte kognitive niveauer forbundet til forskellige grader af semantisk kompleksitet, og som hver især er dobbelt defineret gennem en opadgående figurativ processering og en nedadgående dynamisk processering.

I kapitel elleve er vi tilbage i litteraturens verden i en refleksion over begrebet fortolkning, hvor Brandt - med udgangspunkt i især Umberto Eco's forståelse af begrebet - argumenterer for at fortolkningen til et vist punkt er impersonelt og universelt gældende frem for at være subjektiv og dermed altid relativ.

I det følgende essay vender Brandt opmærksomheden imod den musikalske betydningsdannelse, der - som han selv påpeger - er et særdeles utilgængeligt semantisk område. Han prøver at forstå den musikalske betydning indenfor rammerne af et netværk af mentale rum og ved at indføre

et begreb, som han kalder en *private dancer*, der er udtryk for den imaginære form, der stabiliserer den musikalske mening gennem en proprioceptiv og en hukommelsesmæssig gestisk indlejring i en temporal kontekst.

I det følgende essay behandler Brandt igen kunsten, idet han denne gang ser på kunsten som *téchné*, som en fundamental måde kollektivt at dele opmærksomhed på. Kunsten hænger sammen med en fundering af betydningerne i en kollektiv adfærd, som intensiverer en delt opmærksomhed og som er fundamental for bevidstheden og dens udvikling.

Bogens næstsidste essay forholder sig til det, som Brandt kalder for en fundamental form for gestisk teatralitet, knyttet til betydningens immanente intersubjektive dimension, og i den forstand er et udtryk for betydningens på en gang kulturelle og kropslige forankring. Brandts refleksioner over teatralitetsbegrebet leder ham til at udvikle et *udsigelseskema*, som består i en organisering af synsvinkel- og fokusfordeling. Dette udsigelseskema indsættes i det som i Brandts terminologi kaldes for relevansrummet i et netværk af mentale rum, og stabiliserer de to input rum i en intentionel betydningsgestalt.

I bogens sidste kapitel udvides den tidsmæssige horisont, der – som oftest indenfor humanvidenskaberne – lægges på menneskets betydningsartikulationer. Hensigten er at komme udover den historiske relativisme, som hele tiden definerer subjektiviteten ud fra en bestemt historisk periode og derved forankrer den menneskelige tænkning ret ensidigt i en specifik kulturel organisering. I forhold hertil lægges der her et evolutionært perspektiv på organiseringen af den menneskelige bevidsthed, hvorved Brandt ønsker at

afdække de strukturer, som forbliver stabile på tværs af en historisk tid, og som i kraft heraf – frem for variationerne – må være det relevante objekt for en generel videnskab om mennesket og dets kulturelle adfærd.

Brandts samling af essays er – ”som sædvanlig” havde jeg næsten sagt – særdeles inspirerende læsning og fortrinlige til at afføde nye ideer gennem den ofte overraskende kobling af forskellige vidensfelter. Gennem deres fortsatte sammenkobling af det kognitive og det semiotiske tegner essayene desuden omridset af en realistisk kropsligt funderet videnskab om mennesket og dets kulturelle artikulationer; en videnskab som fokuserer på stabiliteterne frem for det relative. Herfra kan den kun varmt anbefales for enhver med interesse i de semiotiske og kognitive videnskaber, og som ønsker stimulerende og originale tanker at spille bold op ad.

- Jakob Simonsen

Om sandhed og metode

Hans Georg Gadamer. *Sandhed og Metode*. 2004. Systeme, Aarhus, oversat af Arne Jørgensen. 221 sider. 140 kroner.

Der er nogle filosofiske værker, som man har et ærefrygtigt forhold til; et forhold, der gør, at man om noget ønsker at bevæge sig igennem de fantastiske tanker, men samtidigt næsten bukker, når man åbner bogen. Værket *Sandhed og Metode* af den tyske filosof Hans Georg Gadamer tilhører denne kategori af værker. Man kan derfor glæde sig over, at oversætteren Arne Jørgensen indleder værket med kommentarer og fortolkninger, der gør værket betydeligt lettere at gå til. Indholdet

formidles af Jørgensen på klar og forståelig vis, så man som læser får mulighed for at nå indholdet i langt højere grad. Jørgensen fremstiller ikke alene værkets idehistoriske placering, indhold og historie, men også væsentlige biografiske detaljer, der giver indblik i tiden og den revision, der følger som svar på værkets perception.

Sandhed og metode er grundlæggende filosofi - ikke i den betydning, at man her finder forståelsesprocessen systematisk opstret og metodisk fastlagt - men i den egentlige filosofiske forstand, at man her finder en *udarbejdelse* af forståelsesprocessen, som giver mening til alle de detaïldomæner, som ellers afklares enkeltvist i den videnskabelige og pædagogiske litteratur. De følgende undersøgelser drejer sig om det hermeneutiske problem. Forståelsesfænomenet og den rette fortolkning af det forståede er et problem, der ikke blot begrænser sig til den åndsvidenskabelige metodelære. Forståelse og fortolkning af tekster er ikke kun et anliggende for videnskaben, men hører tydeligvis med til den menneskelige verdenserfaring som helhed. Det hermeneutiske problem er oprindeligt slet ikke noget metodeproblem. Det drejer sig ikke om en forståelsesmetode, hvorigennem tekster underkastes videnskabelig erkendelse på samme måde som alle øvrige erfaringsgenstande. Det hermeneutiske fænomen drejer sig i første række overhovedet ikke om at etablere en sikker erkendelse, der opfylder videnskabens metodeideal - og dog drejer det sig også her om erkendelse og sandhed. I forståelsen af overleveringen er det ikke kun tekster, der bliver forstået; der erhverves også indsigter og erkendes sandheder. Hvad er det for erkendelse, og hvad er det for

en sandhed? Det er disse spørgsmål, som Gadamer forsøger at besvare i *Sandhed og metode*. På den ene side udarbejder han en filosofisk grundlæggelse af menneskets hermeneutiske praksis, på den anden side forbliver menneskets konkrete forstående forhold til verden omdrejningspunktet også for den filosofiske tænkning. Det gør Gadamer's filosofiske hermeneutik helt anderledes levende, humanistisk og i sidste ende også mere anvendelig end læremesteren og inspirationskilden Martin Heideggers tænkning. *Sandhed og metode* er et helt igennem grundlæggende filosofisk værk, som har aldeles almen relevans.

Gadamer belyser tre områder, hvor vi har mulighed for at gøre hermeneutiske erfaringer: Kunsten, traditionen og sproget som samtalen, der i det store hele også ligger til grund for bogens tredelte disposition. I første del behandles kunsten, i anden del metode og forståelsesproblemerne i humanvidenskaberne for herefter at præsentere den egentlige hermeneutiske teori, der fuldbyrdes i sidste dels sproglige vending. Det er karakteristisk for Gadamer, at han belyser de samme fænomener ud fra forskellige vinkler.

Første del hedder i Arne Jørgensens oversættelse 'Frilæggelse af sandhedsspørgsmålet ved hjælp af kunsterfaringen'. Gadamer begynder med kunsten for at vise kunstens hermeneutiske og erkendelsesmæssige relevans over for det, han opfatter som den stadig dominerende kantianske tradition i kunstteorien: At kunsten ikke indeholder nogen erkendelse, men alene er en kilde til subjektive oplevelser. Dette sammenfattes i betegnelsen *æstetisk bevidsthed*. Kunstværket er en

forvandling af verden, hvor vores normale virkelighedsforståelse sættes på prøve og giver mulighed for, at vi som mennesker kan udvikle os. ”Oplevelsen er ikke udtømt i øjeblikkets begejstring”, den bliver integreret i det, vi allerede er. ”Kunstværket rykker med ét slag den oplevende ud af hans livssammenhæng samtidig med, at den fører ham tilbage til hans tilværelse som helhed” (Gadamer, 2004, 71). Det er forholdet mellem kontinuitet og diskontinuitet, der er det centrale i Gadamers erfaringsbegreb.

Anden del af *Sandhed og Metode* har som nævnt humanvidenskabernes metodiske problematikker som fokus. Her bliver det centrale begreb *historisk bevidsthed*. Ligesom den æstetiske bevidsthed ikke er i overensstemmelse med, hvad der faktisk foregår, når vi erfarer kunst, er den historiske bevidsthed ikke i overensstemmelse med, hvad der sker, når vi erfarer traditionen. Andel del af bogen er således et opgør med forestillingen om, at vi kan forstå historiske fænomener ud fra deres egne forudsætninger, det vil sige mere eller mindre objektivt. Det forhold gør Gadamer altså op med ved at påpege, med Martin Heidegger som inspirator, at vi som mennesker altid kun kan forstå anderledes, hvis vi overhovedet forstår. Her indfører han begrebet fordom. Når vi forstår noget er det altid ud fra det standpunkt vi selv har i historien. Vi er med Heideggers ord kastet ind i bestemte situationer med bestemte muligheder, som vi ikke selv har valgt. Fordom er den måde, kastethed manifesterer sig i individet. Fordom skal forstås neutralt i den forstand, at det alene betyder, at fælde dom på forhånd. Og dette gør vi hele tiden på alle områder. Fordomme udgør vores forforståelse eller erfaringshorisont forstået på den måde, at

vi altid allerede fortolker det vi ikke kender ud fra det, vi kender. Når vi skal forstå en tekst skrevet flere hundrede år tilbage, kan det derfor aldrig blive vores mål at forstå teksten ud fra dens egne forudsætninger. Det er simpelthen en umulighed, fordi vores erfaringshorisont bestemmer, hvordan vi skal forstå. Det betyder dog ikke, at erfaringshorisonten ligger fast, for den kan ændres og revideres, hver gang vi får en ny forståelse af noget, men det er et faktum, at der altid ligger en eller anden form for forforståelse hos os, når vi skal forstå noget. Derfor er vores forståelse i en eller anden forstand også endelig.

Hvis det lykkes at forstå noget, så sker der en horisontsammensmeltning, en formidling mellem tekstens horisont og ens egen. Det paradoksale er, man hverken kan forlade sin egen horisont og leve helt ind i den anden eller gøre den anden horisont identisk med ens egen, for så negligerer man den fremmedhed, der er forudsætningen for ny forståelse. Horisontsammensmeltning kan derfor ikke bestå i, at to horisonter bliver identiske. Man må snarere påpege, at den kan karakteriseres som en slags dobbelt optik, en metaforisk forståelse, hvor der både er lighed og forskel.

I tredje del er omdrejningspunktet sproget. Det drejer sig for Gadamer om at pointere at sproget ikke alene er et redskab for tanker, men at der i sproget etableres en væren-i-verden for mennesket. Sproget etablerer en fælles grund, hvor det bliver muligt at forstå hinanden, hvor den indbydes forståelse kan finde sted. Vi lever i sproget, fordi sproget allerede har fortolket verden for os, og dermed skabt en verden af fælles betydninger. Sproget udgør på den måde en universel forståelseshorisont. Sproget bliver

således et udtryk for hermeneutikkens universelle og ontologiske aspekt. Som Gadamer siger i sit berømte udsagn: ”Væren, der kan forstås, er sprog” (Gadamer, 2004, 447).

- Helle Skovbjerg Karoff

Mellem Edens Have og Elfenbenstårnet

Carsten Jensen. *Livet i Camp Eden*. People’s Press. 2004. 339 sider. 279 kr.

Carsten Jensens seneste essaysamling *Livet i Camp Eden* består af en række artikler oprindeligt trykt i Politiken fra september 2001 frem til december 2003. Artiklerne spænder vidt, men kredser om udviklingen fra 11. september frem til krigen i Irak, og hvordan dette forløb kan ses som et eksempel på den generelle samfundsudvikling, både i Danmark og internationalt.

Camp Eden er først og fremmest den danske militærlejr i Irak, men i Carsten Jensens optik er det samtidig et sindbillede på danskernes opfattelse af deres fædreland. Som sådan referer Camp Eden ikke til den mytologiske forestilling om Edens Haves placering i området mellem Eufrat og Tigris, men til selvforståelsen af Danmark som Paradis på jord. Et idyllens og lykkens land, ”hvor få har for meget og færre for lidt” som Grundtvig beskriver det.

Og Grundtvig, eller grundtvigianismen, er for Carsten Jensen en af de altafgørende årsager til, at vi danskere i dag lider af en indelukthed og angst for det fremmede, som resulterer i, at vi er ude af stand til at imødekomme udfordringer udefra.

Ideen om Danmark som et lille

uskyldsbent og moralsk overlegent land, tilskriver Carsten Jensen den lange række af militære nederlag, der kulminerede med slaget ved Dybbøl i 1864. Ved gennem systematiske nederlag at kondensere den danske stat ind til en etnisk, kulturel og sproglig homogen enhed – nationalstaten – fremstår et folk som nok har lidt militært nederlag, men som er moralsk overlegent. Som Carsten Jensen ironisk skriver: ”Hvem skulle være bedre egnet som moralsk standardbærer for hele verden end den, der havde følt nederlaget på sin egen krop og var blevet forædlet af det? For hver gang en ny verdenskrig brød ud, bekræftede det blot vort bedreværd. Hvad sagde vi? Vi var de første, der havde stirret det tyske monster i øjnene, vi havde set det komme siden 1864, så skulle vi ikke vide besked?”.

Det er dette klassiske forhold til Tyskland, der i følge Carsten Jensen, i dag dukker op i vores forhold til indvandringen.

Carsten Jensen bekender i en af artiklerne, at han ikke gider deltage i den såkaldte kulturkamp. Ja, han finder den på ingen måde interessant. Det er et udsagn, som man på baggrund af den resterende samling af artikler kun kan trække en smule på smilebåndet over. For nok gider han muligvis ikke diskutere de udkast, der oprindeligt kom fra Brian Mikkelsens hånd, og som resulterede i diskussionen om biblioteksstøtten, Statens Kunstfonds uddeling af midler, samt den livslange støtte til udvalgte kunstnere. Men han engagerer sig i høj grad i det, man lidt flot kunne kalde den store kulturkamp. Han mener da også selv i en anden artikel, at det der skal til er ”en konstant og lidenskabelig debat om demokratiet og dets værdier, der inkluderer modet til selvransagelse”. Denne

anmeldelses indledende afsnit er i høj grad et bevis på dette.

Carsten Jensens kredser konstant omkring spørgsmål som; hvad er dansk kultur?; hvad er demokratisk kultur?; hvad er forskellen på europæisk og amerikansk kultur?; hvorledes bør den vestlige kultur forholde sig til resten af verden? Etc. etc.

Det er interessant, at Carsten Jensen tyer til en historisk forklaring på danskhedens særlige forhold til det fremmede. Det vidner om, at den famøse kultur- og værdikamp i lige så høj grad er en kamp om historien.

Men Carsten Jensens forhold til historien er også ambivalent. På den ene side kritiserer han Bertel Haarder for at anse mennesket for at være et historisk væsen og for at sige, at ”kun hvis man er bevidst om historien, kan man fortsætte historien og traditionen på sin egen måde”.

Den entydige fokusering på historien skyldes ifølge Carsten Jensen en forestilling om, at Danmark ikke behøver fremtiden: Vi er fremtiden.

I stedet ser Jensen mennesket som værende først og fremmest socialt, og dermed historien som noget der i lige dele skal læres af og gøres op med. Alligevel kan han ikke holde sig fra historien. For nok gælder det, at hvis ikke langtidshukommelsen suppleres med korttidshukommelse og blik for fremtiden, ender det i nationalisme. På den anden side erklærer han, at det er katastrofalt, at biblioteker og museer i Bagdad er gået tabt på grund af krigen, idet det kraftigt forringer det Irakiske folks mulighed for at forstå sig selv, og dermed skabe et samfund og et demokrati, der er deres.

Nu kunne man jo nemt komme til den konklusion, at Carsten Jensen er imod alt hvad man kan være imod, og at historiebegreber derfor benyttes efter for godt befindende til

at kritisere den danske højrefløj for at være for historisk, eller kritisere amerikanske soldater for ikke at være historiske nok.

Sandheden er måske snarere, at et af de helt centrale begreber for Carsten Jensen er flertydighed, og at det ikke altid lader sig komprimere ned i let tilgængelige slogans.

Flertydighed – eller manglen på samme – bliver også et omdrejningspunkt, når snakken falder på demokratiet.

Ideen om Danmark som moralsk ideal og demokratisk forbillede har lidt alvorligt skibbrud, hvis man skal tro Carsten Jensen. Den dobbelthed der trods alt var at finde i den moderate grundtvigianisme mellem højdemokrati og lavdemokrati, mellem oplysning og populisme. Men med det seneste regeringsskifte er transformationen fra moderat til fundamentalistisk grundtvigianisme blevet total, og Danmark er på det psykologiske og mentale plan endt som en sammenbrudt nation.

Og den danske involvering i krigen i Irak er det ultimative eksempel på dette. Det demokratiske ideal om flertydighed er blevet underkendt med krigstilhængernes argument om, at ”enten er I med os, eller også er I imod os.” Enten er I på demokratiets side, eller også er I på diktaturets. Pointen for krigsmodstanderne er imidlertid ifølge Carsten Jensen, at der er mere end én vej til at nå frem til målet om at fjerne Saddam Hussein. Hvis man argumenterer mod krigen eller pointerer det problematiske i den tortur der fandt (finder?) sted bl.a. i Abu Ghraib fængslet, så er man partout modstander af demokratiet.

Dette er dog ikke noget der får konsekvenser i Danmark, for selvom moralen og demokratiet er rystet, lever ideen om det uskyldsrene Danmark stadig i bedste velgående: ”Det er utænkeligt, at

Irak-krigen i Danmark kan udvikle sig til en regeringsrystende skandale, for en nation, der alt for længe har været overbevist om sin egen kroniske uskyld, er blevet døv for sandhedens stemme.”

Om denne sandhedens stemme er Carsten Jensens egen kritiske røst er imidlertid mindre tydeligt. I det hele taget er dette med sandhedens stemme et uløst problem hos Carsten Jensen. Det er ikke mærkeligt, at han i den debat der umiddelbart fulgte i kølvandet på udgivelsen af bogen ofte blev beskyldt for, som så mange andre intellektuelle kritikere af krigen – og samfundsudviklingen bredt forstået, at have placeret sig vel og tilpas i sit elfenbenstårn.

Det er nu engang sådan med elfenbenstårn, at de har en tendens til at udvikle skarpe analytikere. Den udsigt som tårnet tilbyder, giver rig mulighed for, om ikke andet, så i hvert fald forsøge, at se tingene fra flere sider. Det forholder sig til gengæld anderledes med at matche de analytiske diagnoser med konkrete løsningsforslag. (Jeg er engang blevet belært af en engelsk vejleder med hang til fodboldmetaforer, at det kan være lige meget, om man kan dribble smukt og elegant forbi alle forsvarsspillerne, og stå foran et helt frit mål, hvis ikke man er i stand til at sætte bolden ind).

På mange måder befinder Carsten Jensens artikler sig i et ingenmandsland. De er på en gang journalistiske og politiske. Alligevel forsøger de hverken at være objektive eller problemløsende.

Som sådan virker de forfriskende i avisform, hvor de kommer til at stå side om side med erklærede henholdsvis journalistiske og politiske artikler, balancerende midt i mellem og som kommentarer til begge sider. Samlet i en stor essaysamling mangler denne mulighed for balancegang. Dette betyder

dog ikke, at hans artikler bliver ligegyldige. Men midt imellem det journalistiske eller politiske, er Carsten Jensens artikler først og fremmest engagerede. Og engagementet er netop det, der fungerer som det altafgørende drive gennem Carsten Jensens essaysamling. Et engagement der dog til tider næsten kammer over, som i artiklen ”Mit navn er Bertel Haarder” hvor det store dyr i Åbenbaringen personificeres i Haarder, og vi får fortællingen om ”ministeren for udstødelses” forhold til blod. Men Carsten Jensen er ikke kun ude efter regeringen og deres støtteparti. Også oppositionen får på puklen. Eller rettere det der burde være oppositionen. For Jensen mener ikke, at der for tiden eksisterer en sådan, og især venstrefløjen får hug for at være forældet, forstøvet og forkvaklet.

Carsten Jensen får på denne måde skrevet sig op i et hjørne hvor ingen andre efter sigende er i stand til at gøre (eller se) noget rigtigt. Han bliver den ensomme vismand, der er klart kan se verdens sande tilstand, men som derved (måske ufrivilligt) for placeret sig udenfor samfundet.

Sidste nummer af Semikolon var som temanummer helliget Kulturkampen. Og her kredsede flere af indlæggene omkring hvilken rolle Humaniora og humanister generelt skal forholde sig til Kulturkampen. I en af artiklerne agiterede Søren Axelsen for en offensiv eller intervenserende humanistisk selvforståelse, ifølge hvilken humanisten ”udstyret med en veludviklet analytisk sans og trænet dømmekraft kan ... pege på de selvfølgeligheder, der huserer i det offentlige rum, og er blevet så selvfølgelige, at ingen kan få øje på dem... Og mere end det. Mens andre akademiske retninger – og adskillige politikere – forsøger at leve op til et objektivitetsideal og afstå

fra værdiladede indlæg, kan humanisten insistere på nødvendigheden af partsindlæg, der ud fra et klart værdimæssigt standpunkt forholder sig til en given sag”. En sådan offensiv humanisme kan meget vel sættes i forbindelse med Carsten Jensen. Der er ingen tvivl om, at hans indlæg tilhører den mere reflekterede og informerede del af den aktuelle debat, men de er samtidig i høj grad værdiladede partsindlæg. Søren Axelsen hævder, at den offensive humanists bidrag nødvendigvis bliver politiske. Spørgsmålet er så blot i hvilket omfang det er muligt vedvarende at forblive politisk, hvis man udelukkende forholder sig analytisk og diagnosticerende til en given sag. Hvor længe kan humanisten og Carsten Jensen tillade sig at vente på, at der kommer en praktiker og fører deres analytisk funderede politik ud i livet?

- Rasmus Kolby Kristiansen

Wittgenstein og den naturfilosofiske tradition

Peter C. Kjærgaard. *Wittgenstein og videnskaberne*. Modtryk. 2004. 144 sider. 168 kr.

Peter C. Kjærgaard har med *Wittgenstein og videnskaberne* leveret en meget velskrevet bog og et overbevisende stykke idehistorie. Enhver der har beskæftiget sig seriøst med den østrigske filosof har kendskab til den overvældende litteratur, der er skrevet om Wittgensteins filosofiske arv fra Gottlob Frege og Bertrand Russell. De fleste ved også godt, at Wittgenstein som ung var optaget af naturvidenskab. Han læste til ingeniør i Berlin og tog efterfølgende til Manchester

for at forske inden for flyteknik. Men kun få er klar over, at årene omkring afbrydelsen af forskningen i Manchester til fordel for et filosofistudium i Cambridge ikke markerer begyndelsen på Wittgensteins filosofiske interesser. Han var nemlig allerede, og forblev ifølge Kjærgaard livet igennem, dybt inspireret af en naturfilosofisk tradition med fysikerne Ludwig Boltzmann og Heinrich Hertz i spidsen.

Kjærgaard redegør især for betydningen af den naturfilosofiske baggrund for den unge såvel som den midaldrende Wittgenstein. For det første peger Kjærgaard på de naturfilosofiske skrifter som kilde til billedteorien for sproget i ungdomsværket *Tractatus* (1921): den unge Wittgenstein udvider naturfilosoffernes opfattelse af fysiske teorier som billeder af virkeligheden til hele sproget. For det andet belyser Kjærgaard den rolle en symbolismes hensigtsmæssighed - ét af tre kriterier for billeddannelsen som Hertz formulerer i bogen *Mekanikkens principper* fra 1894 - spiller i den midaldrende Wittgensteins kritik af David Hilberts forsøg på at bevise den klassiske matematiks modsigelsesfrihed.

For at nå frem til dette billede af Wittgensteins forfatterskab indleder Kjærgaard sin bog med et overblik over de gængse tolkninger af østrigerens liv og virke. Dernæst redegør han i andet kapitel for Wittgensteins tekniske uddannelse fra realskolen i Linz over det tyske ingeniørstudie til den flytekniske forskning i Manchester og fremstiller ligeledes den naturfilosofiske tradition med fokus på Boltzmann og Hertz. I tredje kapitel afdækker Kjærgaard Wittgensteins vej ind i samtidens matematiske filosofi med dens tre forskellige grundlagsprogrammer: logicismen, formalismen og intuitionismen.

Sluttelig introducerer Kjærgaard i fjerde kapitel på baggrund af de foregående kapitler Wittgensteins egne videnskabs- og matematikfilosofiske betragtninger.

Mange filosoffer har i tidens løb tolket forholdet mellem sprog og verden i *Tractatus* som et direkte korrespondensforhold. Billedteoriens kilde i den naturfilosofiske tradition med Boltzmann og Hertz som fonemste repræsentanter viser imidlertid, hvor uholdbar denne læsning er. Opfattelsen af fysiske teorier som billeder af virkeligheden er netop udtryk for en forkastelse af kravet om fuld overensstemmelse mellem teori og natur til fordel for en forståelse af dette forhold som et forhold mellem lighedspunkter.

Forcen ved den nye forståelse var for Boltzmann, at man kunne undgå de metafysiske hovedpiner, der ikke mindst fulgte i kølvandet på konkurrerende teories hypoteser om naturens beskaffenhed: »Spørgsmålet, hvorvidt materien består af atomer eller er sammenhængende, kan reduceres til det meget klarere: er et kontinuum i stand til at skabe et bedre billede af fænomenerne?«. Enhver naturvidenskabelige teori går ifølge Boltzmann ud over erfaringen. Eksempelvis idealiserer en ligning fænomenerne ved at fremhæve fælles træk på bekostning af forskellige. Teorier skal derfor ikke forstås som forklaringer af fænomenerne, men blot som beskrivelser. En opfattelse man genfinder i Wittgensteins *Tractatus*.

Den stærkeste virkning på Wittgenstein havde dog Hertz's udarbejdelse af mekanikken som empirisk uafhængigt, formelt system. Som det senere var tilfældet hos Boltzmann var en teori for Hertz ikke påtvunget os af erfaringen, men teoriens forbindelse med fænomener i verden

var derimod indlagt af os selv. Naturen kunne derfor ikke garantere teoriens indre konsistens. Det kunne teorien kun selv gøre. For at kunne redegøre for teoriens egentlige (eksterne) såvel som formelle (interne) egenskaber indførte Hertz tre kriterier. At teorier ikke står i et entydigt korrespondensforhold til naturen har den konsekvens, at der kan være forskellige billeder af de samme genstande. Dog må billederne ifølge Hertz ikke modsige vores tankelove. De skal være logisk tilladelige. Derudover skal billeder være rigtige. Deres forudsigelser skal stemme overens med de eksterne forhold i naturen. Endelig skal billeder være hensigtsmæssige. Er to billeder af samme genstandsområde både tilladelige og rigtige, så kan de variere i deres hensigtsmæssighed. Dette kriterium kan deler Hertz i to: tydelighed og enkelthed. Et billede er tydeligere end et andet, hvis det afspejler flere af genstandens træk. Er to billeder lige tydelige, så er det billede det mest enkle (og dermed det mest hensigtsmæssige), der indeholder færre overflødige eller tomme forbindelser.

Hertz anvendte selv kriterierne på samtidens forskellige billeder af mekanikken. Eksempelvis mente han, at Newtons mekanik på grund af det uklare kraftbegreb er mindre hensigtsmæssig end hans egen fremstilling af mekanikken i *Mekanikkens principper*. Kraftbegrebets uklarhed førte til, at der blev stillet spørgsmål til kraftens væsen. Et sådant spørgsmål var dog for Hertz udtryk for en forvirring: »Det er ikke ved at finde flere og nye sammenhænge og forbindelser, at spørgsmålet kan løses, men i stedet ved at fjerne de modsigelser, der allerede findes mellem de eksisterende sammenhænge og måske derigennem reducere deres antal. Når disse smertefulde

modsigelser er fjernet, vil vores ikke længere plagede sind ophøre med at stille ugyldige spørgsmål«. Hertz' mere hensigtsmæssige fremstilling af mekanikken var med andre ord den rette (op)løsning af spørgsmålet om kraftens væsen.

Kjærgaard argumenterer overbevisende for, at Wittgenstein ønskede at gøre den samme indsats inden for logikken og matematikken, som Hertz havde gjort for mekanikken. Logikken skulle og kunne ikke sikres mod paradokser ved hjælp af en ekstern konstruktion som Russells typeteori. Matematikken skulle og kunne ikke sikres mod modsigelser via Hilberts meta-matematiske konstruktion. Med henvisning til Hertz bestod opgaven for Wittgenstein ikke i at skabe nye sammenhænge, men i at skabe klarhed og overskuelighed ved hjælp af en mere hensigtsmæssig symbolisme.

Wittgenstein og videnskaberne er en glimrende bog. Specielt er Kjærgaard nået langt med henblik på at introducere et ellers svært tilgængeligt stof for læsere med ret almindelige filosofiske og naturvidenskabelige forudsætninger. I ganske få tilfælde sker det dog i mine øjne på bekostning af det indholdsmæssige. Det gælder især for bogens fremstilling af forholdet mellem logikken og mekanikken: ”Det der forenede logikken og mekanikken var deres status som formelle systemer. De kunne begge fremstilles gennem billedteorien. Kravene til billeddannelsen var de samme, selvom de havde forskellig logisk form eller forskellige udtryk” (s. 127). Mit problem med tekstpassager som denne er, at logikken for mig at se netop betegner mulighedsbetingelserne hhv. kravene for billeddannelsen. Derfor kan man ret beset ikke sige, at logikken ligesom mekanikken har formelle egenskaber. Man bør derfor

skelne mellem en logisk symbolisme på den ene side og logikken som sådan på den anden. Jeg er klar over, at en sådan bemærkning er af temmelig langhåret karakter. Den er dog vigtig, fordi det netop er denne distinktion - distinktionen mellem fysik og logik, mellem egentlige og formelle egenskaber, mellem at sige og at vise - der for den unge Wittgenstein udgør filosofiens kardinalproblem.

- Claus Festeresen

Eksemplarisk dansk idéhistorie

Med doktorafhandlingen 'Kampen om folket – Et dannelsesperspektiv på dansk historie gennem 500 år' fuldender højskolemanden og lektor ved DPU Ove Korsgaard sin trilogi, der begynder med 'Kampen om kroppen - Dansk idræts historie gennem 200 år' (1982) og 'Kampen om lyset – Dansk voksenoplysning gennem 500 år' (1997). Disse værker udgør tilsammen et hovedværk i dansk idéhistorie.

Ove Korsgaard. *Kampen om folket – Et dannelsesperspektiv på dansk historie gennem 500 år*. Gyldendal 2004. 668 sider. 399 kr.

Mens danske idéhistorikere hovedsageligt har beskæftiget sig med de europæiske ideers historie, har andre taget udfordringen op og beskæftiget sig med den særegne danske historie. Svend Erik Stybes værk *Dansk Idéhistorie I-II* (1978-81) fremstår i sit brede emnevalg – fra politik og litteratur til naturvidenskab – men næppe i omfang og metode som et eksemplarisk stykke idéhistorie, mens Niels Thomsens *Hovedstrømninger 1870-1914 – Idélandskabet under dansk kultur, politik og hverdagsliv* (1998)

giver et godt billede af en vigtig epoke i dansk åndsliv.

Imidlertid blegner disse udgivelser ved siden af Ove Korsgaards trilogi, der er et uomgængeligt værk, hvis man fatter interesse for den danske idéhistorie fra reformationen og frem. I sin forskning bygger Korsgaard bro mellem idéhistorie, kulturhistorie, identitetshistorie og institutionshistorie og når dermed frem til et resultat, der kan inspirere en bred vifte af historikere. Samtidig gør han det i et sprog, der også kan læses af menigmand. Korsgaard fortæller en god historie og formidler den godt, og det synes derfor oplagt, at han modtog den pædagogiske doktorgrad for *Kampen om folket*.

Mens Korsgaards to første værker, beskæftigede sig med idrættens og folkeoplysningens historie giver Korsgaard sig i *Kampen om folket* i kast med en begrebshistorie. Begrebet 'folk' undersøges i dets transformationer og derigennem belyses de beslægtede ideer om demokrati, nation og dannelse, der gradvist ændrede betydning fra reformationen til vore dage. Korsgaard undersøger disse betydningsforskydninger ved at konsultere både filosofiske skrifter, polemiske indlæg, lovsamlinger og ordbøger og når hermed frem til en bred forståelse af hvordan ideerne blev født, brugt og forstået af datidens tænkere og praktikere. Ydermere bindes ideerne til en konkret virkelighed, hvor pædagogiske institutioner som konfirmationsundervisning, almueskoler, seminarier og højskoler skød op i forlængelse af de ideologiske strømninger, der dominerede i tiden. I modsætning til megen idéhistorie ser på Korsgaard ikke alene på det filosofiske niveau, men beskriver, hvordan ideer bliver til mursten ved hjælp af en lang række aktører, vi ellers ikke hører om, når pædagogikkens

kongerække med Rousseau, Kant, Herder og Grundtvig gennemgås. Ikke hermed være sagt, at idéhistorien kan undvære kongerne; de kan blot ikke stå alene i vores historie, der for at give et troværdigt billede af Danmarks fortid også må indbefatte fodfolk som Erik Pontoppidan, brødrene Reventlow, Tyge Rothe og Ludvig Schrøder, der alle var med til at skabe (ud)dannelsesinstitutioner, der havde en massiv indflydelse på folkets opfattelse af sig selv og det at være menneske.

Hvilken historie er det så Korsgaard fortæller over de næsten 700 sider? Han fortæller historien om, hvordan opfattelsen af folket har ændret sig siden reformationen og hvilken politisk og kulturel betydning dette har haft. Begrebet 'folk' har siden antikken haft tre grundbetydninger: folket som *demos*, *ethnos* og *pléthos*. *Demos* er den politiske betydning af folket, *ethnos* den kulturelle og *pléthos* den sociale. Korsgaard påviser, hvordan folket indtil 1700-tallet blev forstået som en social kategori. Folket var det samme som pøbelen. Det var husherrens og kongens undersåtter. Dette ændrede sig i Europa i løbet af 1700-tallet, hvor demokratiske teorier vandt indpas. Folket fik nu en positiv betydning som en suverænitetskategori. Hvor kongen før var den højeste autoritet blev dette transformeret til folket. Fra slutningen af 1700-tallet blev det mere og mere almindeligt at tale om kongen som indsat af folket og ikke kun af Gud. Folket blev dog stadig forstået som alle (mandlige) borgere i Helstaten, uanset sprog og kulturel baggrund. Dette ændrede sig afgørende i begyndelsen af 1800-tallet, hvor tyskerne Herder og Fichtes nationalistiske tanker trængte igennem i Danmark. Det at være dansk blev nu bedømt ud fra sproglige og etniske kriterier. Digterne og historikerne

fokuserede på det særligt danske og ikke det fælles menneskelige, der ellers havde præget oplysningstænkningen i 1700-tallet. Den nationale mobilisering tog fart i 1830'erne og 1840'erne, hvor nationalistiske historiebøger (folket som ethnos) afløste statspatriotiske (folket som demos), Grundtvig fremførte sin historiefilosofi og den nationale sag blev koblet sammen med den demokratiske hos den ledende politiske gruppe, de nationalliberale. Denne kobling betød efter folketoget til kongen i 1848 og skabelsen af en demokratisk forfatning, at der udbrød borgerkrig mellem dansk- og tysksindede i Helstaten. Denne krig fortsatte i 1864, hvor de nationalliberale ønskede at løsrive Slesvig fra Holsten og få et Danmark til Ejderen. Dette var et brud på London-freds aftalen fra 1852, og Østrig og Preussen kom straks deres tyske venner til hjælp. Danmark tabte Slesvig, som det havde tabt Norge i 1814, og blev herigennem den homogene nationalstat med én stat, én nation og ét folk (bortset fra de nordiske undersåtter), som vi kender i dag. Skæbnens ironi er at mens tyskerne samlede sig til en nationalstat, tabte vi os til én.

I 1920 med Genforeningen blev hele det danske folk så endeligt samlet under én demokratisk regering. Den danske stat udviklede sig derefter til den velfærdsstat, som ingen politiske partier i dag for alvor stiller spørgsmålstegn ved.

Med medlemskabet af EU og indvandringen er den homogene nationalstat dog kommet under pres. Korsgaard mener dog, han er jo gammel højskolemand, at folket bør bevares som en samlende kategori i vores multikulturelle land. Ikke som et indskrænkende ethnos, men snarere som et demos, der står sammen om demokratiet og frihedsrettighederne. Denne forfatningspatriotisme kan ifølge Korsgaard

gå hånd i hånd med forestillingen om at tilhøre et europæisk folk og endda være en del af et verdensborgerskab. Lad os håbe, at Korsgaard får ret.

- Hans Henrik Hjermslev

Det overnaturlige

Med mammutværket "Det overnaturlige" følger Neutzsky-Wulff op på "Okkultisme" og "Magi" fra henholdsvis 1985 og 1986, to bøger der i lang tid kun har været opdrivelige på det antikvariske marked. Bogen kan læses uden, at man er bekendt med "seriens" første to bind.

Erwin Neutzsky-Wulff. *Det overnaturlige*. Borgens Forlag. 2004. 709 sider. 499 kr.

Der er tale om en såkaldt "moderne grimoire", dvs. et værk der har som ærinde at supplere læseren med en nøgle, der skal gøre det muligt for ham eller hende at gebærde sig i det overnaturlige. I teori såvel som i praksis. På bogens lidt over 700 sider bliver der plads til lidt af hvert, bl.a. til et opgør med positivistisk videnskabsteori og til nogle – selv for denne forfatter – usædvanligt indædte udfald mod alt, hvad der har med akademisk sindelag at gøre. The Academic Crowd har rigtignok aldrig været ENWs kop the, han foretrækker selvuddannede, men bagatelliseringen af universitetsuddannelserne og mistroen til, at de fører noget nyttigt med sig, fremføres alligevel i "Det overnaturlige" i skarpere vendinger end tidligere. Videnskabelighed kan defineres som det "ikke at sige noget, medmindre andre har sagt det først", hedder det f.eks.; "selvstændig tænkning" er underordnet "noter og litteraturliste" i

universitetssammenhæng (idet ENW med vanlig ubeskedenhed tilføjer, at hans eget værk vil komme til at danne udgangspunkt for adskillige tusinde afhandlinger med tiden; s. 158). Universitetsanstalterne befolkes af ”forvoksede gymnasieelever” (s. 157), som blindt accepterer de ideer, de fodres med, og citerer gamle travere uden et eneste kritisk blink; ”lidenskabelig deltagelse”, dvs. ENWs egen position, er kort sagt i et og alt det modsatte af ”akademisk afstandtagen” (s. 283).

Man behøver ikke at have gået på universitet for at vide, at noget er der vel nok om snakken; men som meget mere end provokationer skal man nok ikke opfatte de forskellige statements. Urimelige, som de jo helt klart *også* er. Det provokatoriske er og har lige fra starten været en vigtig ingrediens i ENWs formidlingsteknik – den kritiske forholden sig til traditionel virkelighedstænkning, til ”trends” (Ringenes Herre, Star Wars, etc.) og frem for alt til kristendommen, der naturligvis også her får på puklen og stilles frem som menneskehedens Store Tragedie. Dødsreligionen par excellence der kastede os ud i årtusinder af kvinde- og verdenshad og gjorde os til fascister og i mangel af en rigtig (livsbekræftende) religion til pop-okkultister. Ved flere lejligheder, f.eks. på s. 288, hentydes der uden nærmere uddybning til den ”fascistiske folkekirke”; den kirke der længe efter, at den oprindelige religions verdensfjendske evangelium er udartet til socialdemokratisme fortsætter med at udgyde ”åndsdræbende puritanisme ... dødsfiksering på livets bekostning, rent had” (s. 202).

Spørgsmålet ligger lige for: balancerer ENW ikke med sådanne generaliseringer

på kanten af den intolerance og tendentielt totalitære tænkning han selv langer ud efter? Kristendommen begyndte som bekendt som dommedagssekt, og Jesus var så vidt vides ikke typen, der holdt af en god, demokratisk debat – ENW kan til en BESTEMT type kristne læses utvivlsomme frustration påpege at ”Hedenskab er liv, kristendom død. Den førstes symbol er en fallos, den sidste et henrettelsesinstrument” (s. 203). Hvad kristendommen er i dag er dog måske et spørgsmål, man i al stilfærdighed bør overveje med sig selv. Den er jo i al fald, sådan som ENW selv er flittig til at påpege, på ingen måde det samme som urkristendom, og er måske endog – fordi den i stigende grad er blevet knyttet til den enkeltes indre liv gennem trosbegrebet – også vanskeligere at sætte på formel, end ”Det overnaturlige” giver udtryk for. Måske.

Neutsky-Wulffs sprogstil er bombastisk og passioneret, ligesom det er fuldt ud med vilje, at bogen savner udførlige kildehenvisninger. Det kærligheds- og kundskabsløse liv under kapitalismens herredømme fremstilles som skinbarligt slaveri – ”en human form for svineavl”, som der står på s. 383 – over for hvilket ENW ønsker at udpege alternativet i form af den religiøse hengivelse. Som her ikke har meget med salmesang i kirken at gøre, men er af seksuel art. Sex og religion er i kristent regi modpoler, i det mindste på papiret (derimod ikke, eksempelvis, inden for den kristne mystik), et faktum der for os vanskeliggør en forståelse af religionens oprindeligt intime sammenhæng med det seksuelle mysterium. Der ellers er så rigeligt bevidnet i litteraturen. Seksual- eller måske rettere kvindeforskrækket var som bekendt også den alt andet end kristne Nietzsche, der får følgende kritik med på vejen:

”Dionysos: Sensualitet og grusomhed”, skriver Nietzsche i sin pervertering, ”Wille zur Macht”. Ømhed og strength, svarer vi. Religionen er som det eneste sunde grundlag for menneskelig eksistens frem for noget Wille zur Ohnmacht. Vi smilede, da Friedrich ville gøre ham [Dionysos, lgp] ”mandig” – Aischylos kalder ham ”gynnis”, *a zizy*” (s. 154).

Religion og seksualitet er for ENW aspekter af samme erfaring, og der er, som man fornemmer, oven i købet tale om seksualitet af den politisk ukorrekte slags: mænd, der kvindeliggøres, og kvinder, der får smæk. I selvpogivensens og -overskridelsens navn. Guder kan li’ kvinder, siger ENW, og derfor forudsætter mandens omgang med guderne hans kvindeliggørelse (jf. kapitlet ”På kvinders vis”). En teori, som ENW eksemplificerer overbevisende med henvisninger til et væld af tekster. Ydmygelseserfaringens forskellige former (viljesløsheden som transcendensmiddel, s. 170) spores op gennem det historiske, religiøse kildemateriale og aktualiseres i bogens tredje kapitel (”Indvielse”) gennem beskrivelser af ”Huset”, hvor det kvindelige klientel udsættes for seksuel opdragelse (frivilligt, forstås). Make-up er ”lige så vigtig en opfindelse som seglen og hjulet” (s. 123), for det er kvindens evne til at lokke guden til sig og fastholde dennes interesse, der sikrer virkelighedens vedligeholdelse gennem den religiøse praksis. ”Vi kan misbillige dette, men der er ingen anden vej. Kvinden er det tøjrede kid, som hidlokker tigeren, og uden denne Tyger Tyger burning bright er der ingenting ingenting” (s. 123). Ifølge ENW forudsætter forståelsen af det religiøse således en revurdering af vore (freudianske) forestillinger om, hvad der konstituerer normal og unormal seksualitet. Igen befinder

kristendommen sig ved problemets rod.

Som nævnt benytter ENW sig af en retorik, der skal rive læseren ud af den tryghedsidioti, forfatteren mener er en moderne form for massehypnose, og ind i den religiøse erfarings univers af meningsfuldhed og sammenhæng. At ”søge det sværd og den krone, der er lagt frem til netop os på verdens alter, med brændende lidenskab” er målet, læserens genopdagelse af sin ”menneskelige fædrearnv” (s. 358) som verdensskaber; for mennesket gælder det ikke om i stræben efter succes og karrierefremgang at indrette sig i det allerede foreliggende, men om at skabe dette foreliggende fra grunden af. Det gør det kun ved at få et forhold til det overnaturlige. Noget, som vores filosofiske bagage imidlertid spærrer os vejen for.

Derfor begynder ”Det overnaturlige” med en gennemgang af filosofihistorien med udgangspunkt i den græske filosofi og med foreløbigt endemål i det nye begreb om en statisk virkelighed bag virkeligheden (s. 38), der udvikles hos Platon i *Staten*. Resten – synes ENW i lighed med visse filosofihistorikere at mene – er fodnoter, dvs. indtil fremkomsten af kvantefysikken og den naturvidenskabelige komplementaritetstænkning som udformet af bl.a. Niels Bohr, der endnu engang vender tilbage til virkeligheden, som den virkelig (virkelig) er, nemlig dynamisk, iagttagerafhængig. At kalde kvanteteorien for ”den vigtigste begivenhed i menneskets historie” er ”ingen overdrivelse”; den eliminerer nemlig hele ”den videnskabelige strategi fra Thales til Einstein” (s. 53) og vender op og ned på den epistemologiske tradition, der blev indledt med den klassiske filosofi og cementeret i (tvangs)tanken om en ”ydre” omverden.

Som filosofihistorie er gennemgangen

springende, i bedste fald selektiv, hvilket da også netop er hensigten. Formålet er ikke at skrive filosofiens historie, men at skrive virkelighedens (s. 45): gennem udvalgte highlights at eksemplificere, hvordan virkeligheder omformes, skabes og destrueres efterhånden som vore forestillinger revolutioneres, udbygges og går under. ”Det overnaturlige” – bogen såvel som fænomenet – vil være uforståelig for den, der klynger sig til et positivistisk virkeligheds- og vidensbegreb.

Det er netop en hovedtanke i Neutzsky-Wulffs argumentation, at den klassiske naturvidenskab, i hvis teoretiske efterdønninger vi endnu orienterer os, må regnes som den største overtro af alle. Metafysik er fremmed for religionen, der nøjes med at koncentrere sig om det, der kan erfares (s. 28). Den tankegang vil for mange forekomme mærkelig; vi har gerne en tendens til at opfatte religion som noget, der vedrører det indre liv, værdier og samvittighed i højere grad end ”fysisk” virkelighed. Religion er imidlertid ikke, eller har i det mindste ikke altid været, slet og ret en trossag – det blev den først da Gud trak sig ud af verden – men gælder selve spørgsmålet om virkelighedens grundlæggelse gennem mennesket(s) bevidsthed, det skabende dyr, hvem guderne behøver, ligesom mennesket behøver guderne. ”Uden guderne var mennesket intet” (s. 203).

Dén opfattelse bliver ENW nok ikke populær på i religionshistorikerkredse, men til gengæld sætter den ham ud over et almindeligt religionshistorisk problem, nemlig spørgsmålet om, om 99% af de mennesker, der gennem historien har befolket kloden, mon har været idioter. Dét har som bekendt gennem længere tid været den almindeligste holdning

til problematikken, omend man efter positivismens endegyldige spillen fallit har været en anelse mere påpasselig med at bringe den oplysningsfilosofiske udviklingsmodel på bane. ENW ved bedre: der findes kun modellerne (: virkeligheden består af modellerne), og kriteriet for, om modellerne er værd at holde fast i, er ikke, om de forsyner os med en i videnskabelig forstand korrekt beskrivelse af virkeligheden, men derimod om de virker.

Når man først har saboteret forestillingen om, at moderne mennesker skulle befinde os på et mere fremskredent erkendelsesniveau end såkaldt ”primitive” ditto, kan man begynde at undersøge de primitives religiøse adfærd, og dermed bedrive rigtig religionshistorie. En religionshistorie, der da ikke længere ville være akademisk i dette ords triste forstand, men som ville være motiveret af et lidenskabeligt ønske om at forstå fortidens mennesker, ikke ud fra arkivarinteresser, men i erkendelsen af, at vi selv er åndeligt fattigere, og, vor fremskredenhed til trods, har brug for tidligere tiders hjælp hvis ikke vi skal drukne i krystalhealing og pyramideenergi.

Anderledes formuleret: ”overnaturen” – og det tendentielt misvisende i denne betegnelse kommer jo af, at den er resultatet af en tidsånd, der mente at kunne indkredse naturens love definitivt og med millimeterøjagtighed, og derfor så at sige fik en rest tilovers – er, hvordan man end vender og drejer sagen, nu engang ”solidere forankret i det historiske kildemateriale end den anden verdenskrig” (s. 45). Så hvis ”troen” på det overnaturlige er ”overtro”, er ”troen” på den anden verdenskrig det vel i endnu højere grad. Fornuftigvis.

Hvad der først og fremmest gør

ENWs udgivelser spændende, er hans vilje til at tage det faktum, at det overnaturlige har været hverdag for mennesker i stort set alle andre tidsaldre end netop vor egen, alvorligt. Vil man ikke acceptere tanken om det overnaturlige som andet end religiøs symbolik og eventyrtale, er man som religionshistoriker nød til at overveje det overnaturliges fremtrædende og selvfølgelige status i tidligere tider. Nærmere bestemt er man nød til at tage sin egne (mere eller mindre bevidste) forestillinger om at leve i den mest oplyste af alle tidsaldre op til revurdering; hvor solidt et fundament hviler vores videnskabelige skråsikkerhed på, når det kommer til stykket? For Feyerabend var i det mindste sagen klar: videnskab er som livsanskuelse hverken mere eller mindre privilegeret eller ”selvfølgelig” end voodoo, anything goes så længe skidt virker.

Hele miseren kommer jo, som ENW så rigtigt vurderer, i en bestemt forstand af vort eget, statiske virkelighedsbegreb: virkeligheden, skønner vi, har altid været den samme, og derfor må andre mennesker på en eller anden måde have taget FEJL, mens vi selv har RET. En sådan kulturel overlegenhedsfølelse har vi imidlertid, ønsker ENW at påvise (og dét er han jo trods alt ikke ene om i den filosofiske litteratur efter anden verdenskrig), strengt taget ingen grund til at nære. På nogle områder er vi i besiddelse af uendeligt mere avancerede teknikker end vore forfædre, mens vi på andre er sakket håbløst bagefter.

Når man sorterer de kristne fascister, de almindelige (fascister) og akademikerslænget fra, står det spørgsmål rimeligvis tilbage, hvem ”Det overnaturlige” egentlig er skrevet til. Et spørgsmål, som ENW da også finder på sin plads selv at stille og besvare. ”Dette er i bogstaveligste forstand

en bog for alle: Ingen er så uvidende eller vidende, at han ikke vil kunne have glæde af den. I det allermindste er det svaret på et meget gammelt teoretisk spørgsmål: Hvad er det med de religioner?” (s. 158). Det er i sin besvarelse af dét spørgsmål – hvad det lige præcis er med de religioner – at ENW uomtvisteligt glimrer og med sit værk rager langt, langt op over andet dansk materiale om emnet. Af den grund at forfatteren her, som altid, tager sit stof seriøst uden at presse moderne bedrevidenhed ned over tidligere tiders ”overtro”. Projektet er mildt sagt ambitiøst, der er ikke meget mellem (eller hinsides) himmel og jord, som forfatteren ikke sætter sig for at belyse i ”Okkultisme”-trilogien. Der er, hvad man nu end kan have af indvendinger imod forfatterens mere idiosynkratiske digressioner, tale om en litterær bedrift af format og uden sidestykke på området.

- Lars Gorzelak Pedersen.

Retten er sat

Esther Pascual: *Imaginary Trialogues. Conceptual Blending and Fictive Interaction in Criminal Courts*. LOT. vol. 68, Utrecht. 2002. 289 sider.

Pascuals foreslår i sin ph.d afhandling fra Free University of Amsterdam en interdisciplinær tilgang til institutionel diskurs, som ligger mellem kognitiv lingvistik, diskursanalyse og social interaktionsteori. Studiet samler konceptuel blending teori (Fauconnier og Turner), distribueret kognition (Ed Hutchins) og den kognitive tilgang til social interaktion (Aaron Cicourel). Den centrale tese i bogen er at den grundlæggende struktur for ansigt-til-ansigt interaktion kan fungere som en konceptuel skematisering af tænkning og tale. Afhandlingen bygger på empiristiske studier af hovedsageligt amerikanske og spanske retssager om vold i hjemmet, og indeholder en detaljeret 35-siders transskription med kommentarer som appendiks.

De to første kapitler omhandler afhandlingsens empiriske metode og teoretiske antagelser, med afsæt fra kognitiv lingvistik, bl.a. Fauconnier og Turners teori om konceptuel blending. Den kognitive lingvistikses tese at tænkning og sprog bygger på mental forestillingsevne bliver sammenstillet med antagelsen fra konversationsanalyse om ansigt-til-ansigt konversation som den grundlæggende kommunikationsform. Dette udgør det teoretiske fundament for den vigtigste pointe i Pascuals afhandling: fiktiv interaktion (FI), i betydningen, den konceptuelle mekanisme med hvilken ikke-kommunikative dele konceptualiseres som en abstrakt interaktionsskematik. Der er

særligt fokus på kommunikationens kontekst som en kompleks konceptuel konfiguration af indlejrede blends. Kapitel 3 fremstiller en konceptualisering af retssalshandlinger som en fiktiv dialog mellem taler, domsmænd og modpart inden for overvejende ikke-samarbejdende interaktionsramme.

I kapitel 4, 'Fictive dialogues in court', undersøger Pascual ud fra fiktiv interaktion forbindelsen mellem situeret interaktion og kognition i parternes procesførelse. De fremtrædende interaktionsmønstre i retssalen (vidneudsagn, slutargumentation samt direkte og kryds-forhør) er beskrevet som forskellige fiktive konversationsrunder med modparten der i sidste ende er rettet mod domsmændene. Disse konversationsrunder bruges ikke kun i mundtlig diskurs, men også i juridiske dokumenter. Desuden konceptualiseres hver retlige monolog (åbnings- og slutargumentation) eller dialog (f.eks. vidneudsagn) som en dialog, da disse fremstilles som et modargument til en tidligere eller forventet argumentation fra modparten, hvilket igen i sidste ende er henvendt til domsmændene. Endeligt anvender retlig diskurs ofte metaforiske fremstillinger af fiktive dialoger som eksempelvis et (dødt) mordoffer, der vidner for juryen mod forsvarerens påstande (sektion 4.4.), eller "indirekte bevismateriale/indicer", som sprogligt ændres til direkte bevismateriale.

Relationen mellem interaktion og konceptualisering er lingvistisk markeret af fiktive dialogiske metaforer (sektion 4.4.) og en række fiktive sammentrækninger af interaktion (kapitel 5) på sætnings, ledsætnings, frase og ord niveau. På sætningsniveau er det primære fokus på interrogativer i indirekte tale og retoriske spørgsmål. På det indre sætningsniveau

skaber de indlejrede fiktive interaktioner opmærksomhed mod eller ændrer fokus til de ikke-interagerende enheder som uudtalte tanker og emotionelle tilstande, fortrinsvis ved brug af to grundlæggende mekanismer: brugen af erindrede flerstemmige citater i den løbende diskurs og tilskyndelsen af overraskende kommunikative handlinger. Denne proces resulterer i en syntaktisk indlejring af en grammatisk selvtilstrækkelig enhed i et større semantisk, syntaktisk og funktionelt hele. Pascual diskuterer specifikke operatører, som *like* eller præpositionelle konstruktioner som f.eks. "He wasn't worried about 'Well, maybe somebody's going to come in and see me.'" (p. 193). En sådan indbildt grammatisk form kan også fungere som en modifikation af navneord, der viser fiktive stemmer, f.eks. "I do' dishes" (p. 206) og leksikalsk som et sammensætning f.eks. "forget-me-nots", "a woodunil". Den beskrevne mekanisme viser sig også at være til stede i påstande, imperativer og udråb.

Kombinationen af de socio-pragmatiske og kognitive aspekter i Pascuals arbejde viser vejen for to nye forskningsretninger. For det første er det nødvendigt med flere undersøgelser af den overordnede konceptuelle struktur for handlingers situerede kontekst, siden denne ikke kun påvirker konceptualiseringen af adfærd, men også svarer til dens grundlæggende struktur. For det andet er det påkrævet med en mere finkornet typologi af fiktiv interaktion, der vedrører områder så som konceptuelle synsvinkler og lingvistiske og pragmatiske markeringer af fiktive interaktion på forskellige sprog.

Denne bog er relevant for studerende, der er interesseret i studiet af institutionel diskurs og generelt for lingvister

og diskursanalytikere, der søger en sammentænkning af kognitiv lingvistik og studier af interaktion.

- P. Sambre

Anmeldelse tidligere bragt i 'Journal of the International Pragmatics Association', 13(4), 2003.

oversat af Andreas Bok Andersen

At sømme en (stadig blævrende) budding fast til væggen

Redigeret af Mikkel Thorup (red.). *At tænke globalt Globalisering, sociologi og politik*. Hans Reitzels Forlag 2004. 305 sider. Pris 140 kr

"Kun metafysik foregiver evig gyldighed. Samfundsteorier forudsætter ikke eviggyldige svar. I stedet står og falder deres værdi med relevansen af de spørgsmål de tillader os at stille." Således formulerer Manuel Castells i artiklen "Globalisering, verdenssamfundet og netværksstaten: Poulantzas ved årtusindskifter" dels en begrænsning af samfundsvidenskabernes teoretiske ambitionsniveau i forhold til gyldighed over tid; dels et kvalitetskriterium for samfundsvidenskabelige teoretiseringer af samtiden. Artiklen er at finde i sin danske oversættelse i antologien *At tænke globalt. Globalisering, sociologi og politik*, og kan stå i anmelderens tjeneste i en afgrænset diskussion af de udvalgte sociologers artikler i antologien.

Der er imidlertid tale om en bog, der bestræber sig på meget mere end blot at servere fem oversatte artikler om globalisering fra sociologiens sen/

postmoderne kongerække, og derfor er det - for at yde bogen retfærdighed - på sin plads først at foretage nogle mere generelle betragtninger.

Bogen består som antydnet af fem oversatte artikler eller uddrag forfattet af henholdsvis Zygmunt Baumann, Ulrich Beck, Pierre Bourdieu, Manuel Castells og Anthony Giddens. Artiklerne berører alle globalisering - som fænomen og/eller som ideologi. Hvert kapitel er foruden primærtteksten forsynet med en god introduktion til den pågældende sociolog, hvor de vigtigste teoretiske pointer præsenteres og placeres i forhold til globaliseringsbegrebet. Fælles for de udvalgte tænkere er nemlig, at globaliseringsbegrebet indgår som del i et mere omfattende teorikompleks, der har til opgave at beskrive vores (post/sen)moderne verden.

Fokus i udvalget af artikler er rettet mod forholdet mellem nationalstat, demokrati og politikens mulige former - og muligheder i det hele taget - under indtryk af globalisering. Dette udgangspunkt giver dels anledning til en mængde spændende diskussioner og pointer; dels gør det navigationen i den ellers ofte kaotiske tilstand i globaliseringslitteraturen betydelig lettere.

Spørgsmålet er så, om det ikke er omsonst at tage et gennemtærsket emne som globalisering op igen i 2004. Er der ikke sagt det, der skulle siges om globalisering i løbet af 1990'erne?

Svarene lyder i kortest tænkelig form: Nej og nej. Som Mikkel Thorup i introduktionen antyder, giver det mening at tale om en ”anden bølge” indenfor globaliseringsteorien; en bølge hvor teoretiseringen af globaliseringen er blevet mere nuanceret end blot en enten positiv eller negativ vurdering af en globalt galo-

perende neoliberal økonomi. Ikke fordi globalisering ikke længere er uadskillelig fra en liberalisering af de økonomiske markeder og et vist pres på nationalstaterne. Et forfinet, mere sammensat og ikke mindst mere modsætningsfyldt begreb om globalisering - foranlediget af præciserede analyser inden for diverse fagområder - må imidlertid være at foretrække i forhold til et teoriapparat, der slet og ret sætter globalisering lige med en (neo)liberaliseret verdensøkonomi. For at trække på Becks formulering: hvis det at beskrive globalisering er som at sømme en budding fast til væggen, vil dette projekt sandsynligvis ikke være særlig vellykket med ét stort og efterhånden rustent teoretisk søm.

Afhænger kvaliteten af samfundsvidenskabelige teorier af relevansen af de spørgsmål, de tillader os at stille, må det være i denne disciplins interesse at udvikle forståelsen af globalisering og udvide blikket for mulige samfundsmæssige problematikker i den forbindelse. De udvalgte artikler rammer i de fleste tilfælde bogens ambition om at nuancere og videreudvikle globaliseringsbegrebet og formår at brede paletten ud således, at andre end rent økonomiske problematikker kommer på banen.

Bourdieus bidrag – en tale afholdt ved modtagelsen af *Ernst-Bloch Preis der Stadt Ludwigshafen* 1997 samt en dialog med den tyske forfatter Günter Grass - er måske en undtagelse her. Det er nok primært på baggrund af Bourdieus begreb om doxa, at han negligerer muligheden for at se globalisering som andet og mere end en neoliberal ideologi, der har haft held med at etablere sig som dominerende diskurs – doxa. Herved overses de inhærente potentielle modstrømme (eksempelvis lokalisering, tribalisme og

identitetspolitik i globaliseringen som fænomen, der er medtænkt og behandlet i de øvrige bidrag. Inden for rammerne af Bourdieus ”doxikalske” diagnosticering kan hans kritik, og for så vidt hele den kritiske globaliseringslitteratur generelt, ikke få status som andet end anomalier, hvilket jeg anser for utroværdigt den store mængde af globaliseringskritik taget i betragtning. Stort bedre bliver det ikke i dialogen mellem Bourdieu og Grass. Ofte minder det mest af alt om den del af Platons dialoger, hvor Sokrates endelig har knækket modstanderen, og de bare lige mangler at få det sidste talt på plads.

Baumann er ikke udpræget nuanceret i sine fremtidsudsigter. Det er måske ikke overraskende, at en tænker, der ser Holocaust som udkrystalliseringen af modernitetens iboende instrumentaliserende logik, tager en udpræget pessimistisk drejning, når den formålsrationelle modernitet så at sige accelereres eller radikaliseres af den opløsende, postmoderne globale kapitalismes underminering af et politisk handledygtigt centrum. Baumann har dog den kvalitet, at han i og med begrebet ”glokalisering” har et godt blik for dobbeltheder i globaliseringsprocessen. Globalisering betyder ikke blot (kapitalens og elitens) mobilitet, men for de svageste (og langt de fleste) i lige så høj grad en bundethed til det lokales præmisser. Globalisering betyder altså også opdyrkelsen af lokale identiteter. I den forbindelse har Baumann også nogle interessante samtidshistoriske overvejelser omkring det paradoksale i, at statens suverænitet på den ene side svækkes mens idéen om statsdannelse i visse områder på den anden side synes at være på fremmarch.

Baumann peger i overvejende grad på de

forarmende (økonomiske og psykologiske) konsekvenser af globaliseringen, men jeg savner imidlertid overvejelser omkring muligheden for transnationale politiske fællesskaber, indenfor hvilke forpligtelsen på lighed og opgradering af vilkårene for de dårligst stillede er et overvejende element. Spørgsmålene om hvordan de verdensomspændende ulighedproducerende dimensioner af globaliseringen reduceres, kan synes svært at besvare indenfor nærværets etik, som i introduktionen til Baumann – skrevet af Michael Hviid Jacobsen - fremhæves som det lys, der trods alt kan anes for enden af tunnelen hos Baumann.

Her byder især Beck og Giddens til gengæld ind. Beck argumenterer i artiklen ”Det kosmopolitiske perspektiv: en sociologi for det andet moderne” inden for rammerne af det måske velkendte risikosamfundsbegreb, og slår til lyd for såvel et teoretisk samfundsvidenskabeligt paradigmeskifte som et omslag i den praktiske politiske strategi. Globaliseringsprocesser og globalitet kan ikke analyseres tilstrækkeligt inden for det forældede nationalstatsparadigme; ligesom nationale politikere bliver nødt til at navigere i forhold til at være del af et globalt risikofællesskab.

Beck, der generelt skriver rigtig godt, tegner et enkelt, men fremragende billede på kapitalens dominans versus stat og arbejde, der kun kan forstås som en opfordring til politikken om at komme ind i kampen: Før legede kapital, arbejde og stat sammen i en sandkasse (nationalstaten), hvor de hver især - under institutionaliserede konfliktregler - forsøgte at spolere hinandens sandkager, men ”... nu har erhvervslivet fået en gravemaskine og er i gang med at tømme hele sandkassen. Fagforeningerne og politikerne

er på deres side blevet udelukket fra den nye leg og sidder smækfornærmet og kalder på mor." På den praktiske dimension udmærker Beck sig altså ved at ville genintroducere magten og det politiske i globaliseringen. Dermed slår Beck også til lyd for en markant anderledes og meget mere "afmoraliseret" politisk tilgang end Baumann. Beck medtænker imidlertid også andet end global kapital i sit risikobegreb og peger således på miljø og terror som væsentlige elementer i det globale risikofællesskab, der tænkes at udgøre rammen og referencepunkt for det kosmopolitiske projekt i det andet moderne.

Giddens placering i globaliseringsdebatten markeres ved hjælp af tekstuddraget "At tage globaliseringen alvorligt", der er hentet fra bogen *The Third Way and its Critics*. Ligesom Beck spørger Giddens ind til politikken muligheder under indtryk af globalisering. Hvor Beck lancerer det kosmopolitiske projekt som løsenet, præsenterer Giddens projektet "Den tredje vej" som et (nationalstatsligt) politisk alternativ til socialismen og en styringsmulighed i forhold til den rå globaliserede kapitalisme. Hos Giddens kan nationalstaten altså stadig anses som en potent politisk aktør, hvilket skaber en interessant dialog mellem "Den tredje vej" og Becks kosmopolitiske projekt.

Om man bifalder Giddens (og i den forbindelse hans indflydelse på Tony Blairs politik) eller mener han har solgt ud, og giver den globale kapital en alt for blid medfart, så giver bogen under alle omstændigheder mulighed for et teoretisk bekendtskab med en af de sociologer, der i moderne tid har haft størst politisk indflydelse. Blairs implementering af Giddens forsynes uden diskussionslystne politisk og sociologisk

interesserede med et stykke empirisk praktiseret "globaliseringsteori-budding".

Indtil videre er Manuel Castells blevet forbigået. Det skyldes ikke mindst, at hans bidrag "Globalisering, videnssamfund og netværksstaten: Poulantzas ved årtusindskiftet" er svært at placere i forhold til de øvrige artikler. Castells tager udgangspunkt i Nicos Poulantzas' statsteori og forsøger at videreudvikle denne i en mere tidssvarende retning. Ofte er det imidlertid svært at afgøre om Castells er ude i profeti, diagnose eller reelle udspil til, hvordan vi håndterer globalisering.

Der er momentvise gode (eller gennemskuelige) analyser i artiklen, der kaster interessante problemstillinger af sig. Her kan blandt andet nævnes den statsligt iværksatte frisættelse af de globale kræfter, der nu er ved at tvinge stat og demokrati i knæ. Staten beskrives her som værende under såvel eksternt som internt pres. Det eksterne pres skyldes ikke mindst den frisatte globale kapital, der tvinger staten til at svigte en række af sine velfærds-mæssige forpligtelser. Heraf følger et skifte i borgernes loyalitetsforhold væk fra staten og hen imod mere lokale og mindre omfattende kollektive modstandsidentiteter – det interne pres.

Desværre glider overblikket én af hænde når det hele skal bringes sammen i den store (netværks)teoretiske syntese. Her munder det ofte ud i et uoverskueligt virvar af strømme og processer, hvor mennesket beskrives som halvt menneske halv proces, informationsstrøm, mediesystem og computermedieret kommunikation.

Derfor er det vigtigt med en god introduktion til Castells, og den får vi heldigvis også fra Mikkel Thorup. Det er dog lidt ærgerligt, at den ambivalens, der

præger Castells syn på globalisering - og som kvalificerer Castells i forhold til eksempelvis Bourdieu - henvises til en fodnote.

Til gengæld er det rart med en kritisk anmærkning mht. Castells under-teoretisering af det politiske i Thorups introduktionskapitel.

Dette er en kritisk pointe, der kan gøre sig gældende for flere globaliserings teoretikere end Castells. Alt for ofte ender analyserne i et vildnis af anonyme strømme og politisk ansvarsforflygtigelse. En ting synes imidlertid sikkert i denne rodebutik: staten må se sig henvist til det (falske) ”gyldne-spændetrøje-dilemma”: enten genereres overvældende økonomisk vækst af en gennemliberaliseret politisk økonomi eller også vælges en økonomisk uholdbar politisk oprioritering af velfærd. Det dikterer globaliseringen.

Her udmærker bogen *At tænke globalt* sig netop ved at bestræbe sig på at tegne et mere nuanceret billede af globaliseringen, der giver anledning til en lang række spørgsmål: Skal globalisering udelukkende tænkes i økonomiske termer? Skal Globalisering ikke snarere skrives med småt og i flertal – globaliseringer? Kan politik ikke tænkes i andre sammenhænge end nationalstaten? Er nationalstaten død? Overlever den måske i en anden form end den hidtil kendte? Er det lokale ikke et lige så vigtigt moment som det globale i globaliseringen? Er problematiseringen af den neoliberale models konsekvenser ikke en indikation på, at den neoliberale variant af globaliseringen ikke nødvendigvis er en uomgængelig og totalt dominerende diskurs? Skabes der i og med globalisering ikke i lige så høj grad ”mod-diskurser”? Eller skal vi indstille os på, at vi med den næste generation af (knap så ”erkendelsesmæssigt privilegerede”)

sociologer går en indskrænkning af evnen til at tænke globalt i møde?

Dette er nogle af de overvejelser læsningen af *At tænke globalt* har kastet af sig. For andre vil det måske være andre problemstillinger, der træder kraftigst frem. Et er imidlertid sikkert: der er overordnet set tale om en inspirerende og læseværdig bog, der er anvendelig både som introduktion til den nyere litteratur inden for globaliseringsdebatten og som afsæt for diskussioner blandt mere drevne fagfolk.

- Klaus Hollenfer

En teolog på udebane gør op med darwinismen

Jakob Wolf og hans roser råber op om intelligent design i naturen. Desværre lytter alt for mange til støjen... selv om biologerne ryster på hovedet.

Jakob Wolf. *Rosens råb – Intelligent design i naturen. Opør med darwinismen.* Forlaget Anis. København 2004. 128 sider. 179 kr.

Teologen Jakob Wolf fra Københavns Universitet har skabt en del røre i de videnskabelige vande med sine indlæg i aviser og tv samt sin lille bog *Rosens råb – Intelligent design i naturen. Opør med darwinismen.* Her argumenterer Wolf, der en skabelsesteolog og Løgstrupdiscipel, for en naturlig teologi, der indebærer at vi kan se Guds aftryk i naturen. Wolf mener, helt i tråd med den naturlige teologi, der dominerede naturvidenskabens fra eksperimentalfilosofiens opkomst i 1600-tallet til 1800-tallets midte, at en undersøgelse af naturen gør det åbenlyst, at der står en intelligent designer bag. I sine indlæg og i sin bog angriber han darwinisterne for

at have overset dette. De har vendt deres blinde øje til det åbenlyse design i naturen og kun set det, der stemmer overens med udviklingslæren. I al ubeskedenhed vil Wolf nu gøre op med darwinismen og åbne vore øjne for Guds skaberværk.

Wolf begyndte sit korstog mod darwinismen den 9. maj 2004 i Berlingske Tidende med en omtale af den amerikanske matematiker og filosof William Dempskis besøg i København. Dempski er blandt de ledende fortalere for intelligent design teorien, der nok accepterer at der har fundet en biologisk udvikling sted, men ikke godtager den darwinistiske mekanisme, naturlig udvælgelse, som forklaring på denne udvikling. Dempski, og Wolf med, mener at de store skridt i udviklingen fra simple til komplekse organismer kun kan forklares ved hjælp af en intelligent designer, som vi godt nok ikke kan vide noget om. Wolf fremfører videre, at både naturen og vort sprog er gennemsyret af indikationer på intelligent design. Nemlig i form af analogier: ”Analogien mellem en menneskeskabt maskine og et komplekst biologisk system er meget stærk”. Naturen summer af intelligens og ”at overse intelligent design i naturen svarer til, at man er i stue sammen med en elefant, og så overser den.” I slutningen af artiklen gør Wolf meget ud af at distancere intelligent design teorien fra den notoriske kreationisme, der flourer blandt bibelfundamentalister særligt i USA. Wolf har erkendt, at jorden er mere end 6.000 år gammel, og at arterne, som vi ser dem i dag, ikke er skabt direkte af Gud. På bedste skabelsesteologiske manér slår Wolf afslutningsvis fast, at intelligent design teorien er åben for en religiøs tolkning. Dog er teorien ikke i sig selv religiøs. Hvad er

den så, må man spørge: er det en filosofisk teori, en naturvidenskabelig teori eller blot et belejligt postulat for en skabelsesteolog?

I en kronik i Jyllandsposten den 20. september får Wolf igen spalteplads til sin idé om intelligent design i naturen. Her går han for alvor i kødet på darwinisterne, dvs. alle anerkendte biologer, og hævder, at ideen om tilfældige mutationer og naturlig udvælgelse er den rene spekulation, der ikke kan bevises videnskabeligt. Ydermere påstår Wolf, at darwinisterne ikke har nogen forklaring på hvordan komplekse biologiske systemer har kunnet udvikle sig gradvist ved tilfældets gunst. Han mener, at intelligent design er en meget bedre og mere nærliggende forklaring på udviklingen og klager over, at biologerne ikke tager dette alvorligt. Her knækker filmen for alvor for Wolf, der ikke er i stand til at skelne mellem naturvidenskab og almindelige fornemmelser og postulater. Som en anden positivist anklager han biologerne for at være spekulative, idet de antager darwinismen som en hypotese, der ikke kan bevises. Wolf mener, at det underminerer darwinisme som videnskab, men han tager fejl, da biologien i dens bevisførelse ikke er stringent monokausal som dele af de eksakte videnskaber. I øvrigt en lignende fejltagelse Biskoppen Wilberforce gjorde sig skyldig i allerede i 1860, da han anmeldte *Arternes oprindelse* og kaldte den uvidenskabelig. I biologien tolker man sine observationer og eksperimenter mere åbent og finder ikke på samme måde eksakte beviser. Det betyder dog ingenlunde, at darwinismen er uvidenskabelig. Der er nemlig uendeligt mange videnskabelige undersøgelser, der taler for den, og det er bestemt ikke et udtryk for spekulation, at man siden syntesen mellem genetikken og

darwinismen i begyndelsen af 1900-tallet har opretholdt denne hypotese. Det er udtryk for godt videnskabeligt håndværk; et håndværk, der går ud på at finde effektive forklaringsmodeller. Den biologiske syntese har en enestående forklaringskraft i forståelsen af den levende verden og bliver derfor accepteret af stort set alle anerkendte naturvidenskabsmænd.

Da Wolf nu har udnævnt darwinismen til en ikke-videnskabelig spekulativ teori kan han naturligvis ikke kalde sin egen teori for naturvidenskabelig, da den heller ikke på nogen måde kan bevises eksakt. Han gør derved skidt og kanel lige: hverken darwinisme eller intelligent design teori er videnskab, men til gengæld er der i vores fænomenologiske og sproglige omgang med naturen mest, der taler for det sidste, og derfor er det nok sandt. Han afslutter sit selvsikre indlæg med denne salut til biologerne og læserne, der måske endda hopper på hans vrøvl: ”Den bedste forklaring vi har i dag på komplekse organismers udvikling er, at årsagen er intelligent. Det burde være en alment accepteret opfattelse. Det kan kun skyldes fordomme, at den ikke er det. I diskussionen mellem darwinismen og intelligent design teorien påhviler det darwinismen at tilbagevise intelligent design teorien og ikke omvendt, da intelligent design teorien er den mest nærliggende og indlysende. Naturen summer af intelligens.”

Wolf ønsker altså, at biologerne skal tage en teori alvorligt, der for det første ikke er naturvidenskabelig og for det andet ikke kan hverken legitimeres eller tilbagevises videnskabeligt. Han ønsker med andre ord, at mere eller mindre løse analogier

om en håndværker(gud) og i sidste ende teologien, i form af et tomt gudsbegreb om en ’intelligens’, man ikke kan sige noget om, skal tages i betragtning i biologernes videnskabelige arbejde. Denne tilbagevendende til Aristoteles’ letfordøjelige ’common sense videnskab’ og teleologiske verdenssyn er så sandelig opsigtsvækkende. Et af de i dag heldigvis få eksempler på en teolog, der ikke kan skelne mellem naturvidenskabens og teologiens områder.

I bogen med den patetiske titel *Rosens råb* bliver det klart for os, hvorfor Wolf ikke kender sit fags grænser. Han læser nemlig historien om forholdet mellem religion og naturvidenskab som fanden læser bibelen. I Wolfs historie om forholdet mellem naturvidenskab og teologi har der siden naturvidenskabens opståen i det antikke Grækenland været et modsætningsforhold mellem de to størrelser: ”Naturvidenskaben er således født til at modsige teologien. Derfor er den darwinistiske teori om livets udvikling også født til at modsige teologien.” Helt frem til vore dage har der været et modsætningsforhold mellem teologi og darwinisme, og man kan ifølge Wolf ikke på redelig vis tilslutte sig begge dele, da de uundgåeligt vil modsige hinanden. Han har således ikke meget til overs for den udbredte uafhængighedstese, der i tråd med filosofen Rasmus Nielsens distinktion mellem tro og viden og Ludwig Wittgensteins idé om sprogspil, skelner mellem videnskab og teologi som to tilværelsesforståelser, der bevæger sig på forskellige niveauer. For Wolf kan nemlig kun én have ret, og ”Konsekvensen af uafhængighedstesen er enten en to-verdens metafysik eller en to-sandheds metafysik.” Også en idé om teistisk evolution, som

bl.a. Niels Henrik Gregersen argumenterer for, afvises som utilstrækkelig, da Gud bare bliver et vedhæng man på deistisk vis kan hæfte på udviklingslæren, hvis man er "et religiøst gemyt". Disse to strategier kan ikke løse det indbyggede modsætningsforhold Wolf ser mellem darwinisme og teologi. Vi har brug for noget, der kan formidle mellem de to verdener for ikke at ende i en anti-darwinistisk kreationisme eller en anti-teologisk darwinisme. Og her kommer Wolf så på banen med sin 'analoge erkendelseform', der udnævnes som 'the missing link' mellem teologi og darwinisme. Denne erkendelseform er hverken teologi eller naturvidenskab, men af fænomenologisk art, og baserer sig på at vi i vores dagligdag erkender ved hjælp af analogier. Den vigtigste er her, at vi ganske uden at tænke over det erkender organismer som en form for maskiner, der har en designer. Ved hjælp af den analoge erkendelseform kan vi forstå naturen og samtidig leve som både moderne og religiøse mennesker. Alt går op og Wolf er glad. Han har skabt en historisk syntese.

Problemet er blot, at det historiske rids af forholdet mellem naturvidenskab og teologi er fordrejet og forsimplet og at 'det fødte modsætningsforhold mellem videnskab og religion' ikke holder vand, hvis vi kigger nærmere på historien. Idéen om et evigt modsætningsforhold er et historisk fænomen, der i særlig grad blev udviklet i 1800-tallets England og USA under indflydelse af uddannelsesmæssige kampe mellem kirkelige og liberale kræfter. For at stigmatisere kirken beskyldte kræfter, der kæmpede for mere naturvidenskab og mindre teologi, græsk og latin på skoleskemaet, kristendommen og kirken for igennem hele historien at have været fremskridtets og

videnskabens fjende, med retssagen mod Galilei som det paradigmatisk eksempel. Samtidig bekæmpede kirkelige kræfter naturvidenskab lige på og hårdt. Dette gav sig udslag i en populær konflikttelse, som Wolf også argumenterer for, men som ikke er historisk gyldig. Teologi og naturvidenskab er nemlig ikke to ideer, der svæver igennem historien og igen og igen udkæmper slag på ideernes slagmark. Nej, ideer er bundet til personer og situationer, hvor teologiske og videnskabelige ideer bliver tilslebet og brugt til konkrete formål. Der er ingen evige ideer og evige konflikter; der er kun mennesker, der bruger det sprog, de har til rådighed, til at fremme deres forskellige mål.

Historien er mere kompleks end Wolfs rids antyder. Hovedparten af de videnskabsmænd, der forfægtede naturvidenskab og darwinismen i slutningen af 1800-tallet var aktive kristne, der ikke så en nødvendig konflikt mellem de to områder. De havde heller ikke, som Wolf insisterer på, brug for en formidlende erkendelseform, så hele regnskabet kunne gå uproblematisk op. De forholdt sig oftest til uafhængighedstesen; tro og viden er to forskellige dele af tilværelsen, der sagtens kan eksistere i det samme menneske. Eller som Gregersen lod de Gud uden for videnskab, men afviste ikke, at han kunne stå bag det hele. Det kunne bare ikke bevises eller modbevises. Det var uden for videnskabens grænser. Det var Thomas H. Huxley, der var den fremmeste fortaler for den videnskabelige naturalisme i England, helt på det rene med. Teologien er fin nok, så længe den ikke blander sig i videnskab. Ham kunne Wolf passende tage ved lære af, så han ikke blander tingene sammen. Wolf er nemlig ikke tilfreds med, at ideen

om intelligent design kan fungere som en teologisk teori. Han insisterer på, at den skal have betydning for videnskaben, også selv om han ikke vil kalde den en videnskabelig teori. Wolf vil vise os alle sammen, at naturen summer af intelligens, af en transcendent årsag, af Gud. Wolf ser naturen som Guds skaberværk. Det er han velkommen til som privatmand, teolog eller som prædikant, men han er langt ud over det rimelige, når han kalder almindelige mennesker og særligt biologer blinde, fordi de tolker naturen anderledes. Hvor Wolf ser intelligent design i naturen, ser andre kontingens, død, lidelse og smadrede flasker.

Hermed ikke være sagt, at vi ikke kan tro på Gud som skaberen og samtidig acceptere darwinismen. Det viser historien og nutiden utallige eksempler på. Vi skal bare ikke, som Wolf, blande teologiske præmisser ind i naturvidenskaben, lige så vel som naturvidenskabsmænd ikke skal blande naturvidenskaben ind i den teologiske videnskab. Wolf sætter sig imellem to stole – med eller uden sin analoge erkendelseform – og han lander tungt. Ikke desto mindre er hans lille bog blevet en stor succes, der nu er udkommet i andet oplag.

- Hans Henrik Hjermitzlev

Jagten på subjektet

Dan Zahavi og Gerd Christensen (red). Subjektivitet og videnskab Bevidsthedsforskning i det 21. århundrede. Roskilde universitetsforlag. 2003. 265 sider. 275 kr.

Jagten på subjektet er ikke nogen ny beskæftigelse, givetvis har det været et tema i filosofien længe, et tema som med nogen ret kan skrives helt tilbage til Descartes eller måske tidligere endnu. Temaet er siden hen blevet et projekt under Danmarks grundforskningsfond, nemlig Center for Subjektivitetsforskning. Herfra studeres subjektet, eller subjektiviteten om man vil, og dette har for ganske nylig udmøntet sig i titlen, Subjektivitet og videnskab.

Afsættet er tværfagligt, dvs. filosofien spiller en markant rolle, men der gives dog også plads til discipliner som f.eks. neurobiologi, psykologi og psykopatologi. Med afsæt i den nyeste forskning forsøger man at indkredse subjektet, sådan som det givetvis må opfattes i den endnu unge kognitionsvidenskab og for så vidt det kan lade sig gøre, at naturalisere subjektet.

De i alt 10 bidragsydere spænder hovedsagelig fra det filosofiske over det mere filosofiske til det videnskabsteoretiske. De første to indlæg af henholdsvis Søren Harnow Klausen og Jacob Hohwy centrerer sig i udpræget grad om det utilfredsstillende ved det 'reduktionistiske' eller materialistiske paradigme, der i vid udstrækning hjem søger naturvidenskaberne. Problemet med reduktionismen er, i korte træk, at subjektiviteten ved en evt. naturalisering selv vil blive underkastet en sådan 'reduktion' hvilket naturligvis vil være fatalt for de allerede tilvejebragte indsigter

og konklusioner vedrørende subjektet. Blandt andet Erich Klawonn lægger sig i forlængelse af dette og argumenterer bl.a. for en slags kartesiansk dualisme som en mulig løsning. Med afsæt i Wilhelm Dilthey og Karl Jasper, slår Josef Parnas et slag for distinktionen mellem forståelse og forklaring, og han inddrager til dette, eksempler fra psykopatologien, nærmere bestemt skizofreni.

Det femte indlæg, som er skrevet af Dan Zahavi, er stadig stærkt argumenterende mht. den filosofiske traditions vægt overfor naturvidenskaberne og der opstilles 10 problemer som enhver overbevisende teori om subjekt og bevidsthed bør forholde sig til.

Herudover bringes et par metodologiske/ videnskabsteoretiske artikler af hhv. Morten Overgaard og Oliver Kaufmann, og af Albert Gjedde og Andreas Roepstorff, hvoraf den sidste formår at inddrage nogle virkelig interessante eksempler fra bl.a. hjerneskanningsforsøg. Også Nini Prætorius, Rodney Cotterill og Arne Grøn har givet hver deres bidrag - bidrag som faktisk giver nogle vidt forskellige, men stadig klare, bud på subjektivitet og bevidsthed.

Over ti bidrag gives der således et indblik i subjektivitetsforskningen og de problemer der følger med i forhold til bl.a. demarkation. Bogen er måske især interessant fra et idéhistorisk eller videnskabshistorisk synspunkt, da man med en vis ret vil kunne argumentere for en underliggende dagsorden; nemlig demarkationen af subjektivitetsforskningen overfor naturvidenskaberne hvis tilsyneladende eneste interesse det er, at reducere bevidsthed og subjekt til biokemi.

- *Jacob Orquin*

Den indre og ydre kamp mod korrupsionens fordærv

I modsætning til mange lande udgør korrupsion ikke et stort problem i Danmark. Sådan har det ikke altid været. Den jyske Historiker beretter om korrupsion – og bekæmpelsen af den – under enevælden.

Anna Wowk Andersen, Nina Koefoed og Rune Haahr Petersen (red.): *I statens tjeneste – korrupsion, bestikkelse og underslæb blandt enevældens embedsmænd*. Den jyske Historiker nr. 104. Pris: Abonnement 101-104: 320 kr (studerende 250 kr).

Korrupsion, bestikkelse og underslæb blandt enevældens embedsmænd. Det forekommer umiddelbart at være et smalt emne at vie et helt temanummer til. To af udgivelsens redaktører, Nina Koefoed og Rune Hahr Petersen, argumenterer dog allerede i deres introduktion til temaet overbevisende for, at det ingeniunde er tilfældet. Korrupsion er en alvorlig hæmsko i udviklingslande, og problematikken står derfor højt på dagordenen i international udviklingsteori. Samtidigt har undersøgelser vist, at Danmark hører til blandt de mindst korrupte lande i verden, og forståeligt nok er der derfor interesse i at finde ud af, hvorfor det forholder sig således. Den afgørende komponent i opbygningen af et (relativt) korrupsionsfrit samfund har været skabelsen af et pålideligt og loyalt embedsværk. Et sådant embedsværk opstår ikke natten over, men gennem en lang og kompleks historisk proces, som temanummerets artikler lægger forskellige vinkler på.

Forvissat om temanummerets relevans kan man gå til den første og på mange måder bedste artikel. Den er skrevet af Dorth

Vejen Hansen og giver nogle velbegrundede bud på, hvorledes embedsværkets loyalitet overfor staten er blevet skabt. Vejen Hansen peger på betydningen af, at det absolutistiske enevælde der indførtes 1660, gav kongen mere uindskrænket magt i Danmark end noget andet sted i Europa. Det medførte nemlig, at Kongen med Kongeloven fra 1665 på bedste hobbessiansk vis kunne kræve absolut loyalitet af sine undersåtter. Kongen var hermed i stand til at frigøre embedsstanden fra adelens korrumpere bånd. Hvor de ofte indbringende embeder tidligere blev besat af adelen, tillod Kongens uindskrænkede magt, at der indførtes et meritokratiske princip, hvor embedsmænd indsattes ikke efter blod og byrd men efter færdigheder. Nok så vigtigt var Kongen også i stand til at opbygge et effektivt skattesystem, der sikrede at embedsmændene fik løn for at være ubetinget loyale overfor suverænen. Der kunne således opbygges et system af pligter (absolut loyalitet) og privilegier (løn og pension – sidstnævnte privilegium stadfæstet ved lov i 1851), der sikrede at embedsmændene lod egeninteressen vige til fordel for samfundets. Nu er det som bekendt 'the tragic of the common', at vi mennesker indimellem har lidt svært ved at håndtere den der med egen- og almeninteressen. Om det vidner temanummerets øvrige artikler, der beskriver konkrete eksempler på embedsmisbrug under enevælden.

Der er imidlertid grund til at dvæle lidt mere ved Vejen Hansens artikel. Hun fremhæver, at det i etableringen af et loyalt embedsværk ikke er nok med love, der udstikker pligter og sikrer privilegier. Loyaliteten skal transformeres fra de ydre forordninger til en indre kulturel praksis – en livsform i Vejen Hansens terminologi. For at opbygge et loyalt embedsværk – og

dermed undgå 'the cancer of corruption' for at bruge en udbredt biologisme – skal de formelle sager være i orden (for eksempel løn som aftalt og til tiden), men der skal også opbygges en særlig livsform, hvor egeninteressen viger for almeninteressen. Her kommer nogle af de virkelig store brikker, som for eksempel adskillelsen mellem offentlig og privat sfære, i spil. Vejen Hansen påpeger, at skabelsen af den loyale embedsmands livsform forudsætter en lang og knudret kulturhistorisk dannelsesrejse, og dette kaster et perspektiverende lys på aktuelle forhold, for eksempel i EU-sammenhæng. Den loyale embedsmands livsform er opbygget i forhold til nationalstatens interesse. EU befinder sig imidlertid aktuelt i en proces, der tvinger politikken til at navigere imellem nationalstaternes interesse og den europæiske interesse. Dette rejser nye krav til embedsværket og forankringen af loyaliteten. Det er nok værd at tænke nærmere over.

Temanummerets øvrige artikler bevæger sig i spændingsfeltet mellem de ydre forordninger og den indre kultivering, som er forudsætningen for opkomsten af det loyale embedsværk. Rasmus Salbøg Kristensen forklarer, hvordan embedsstanden i købstæderne i løbet af det 18. århundrede gik fra en perifer position til at have højere anseelse, bedre løn, formel uddannelse – og uniform tilmed. Salbøg Kristensen beskriver herefter to konkrete sager, hvor byfogeder stod anklaget for embedsmisbrug. Sagernes forskellige udfald viser, at der var temmelig utilstrækkelig lovgivning på området, og det i høj grad var fogedernes evne til at tilbagebetale det, de uretmæssigt havde tilegnet sig, der afgjorde deres skæbne. At det således snarere var pragmatiske hensyn end det moralsk

forkastelige i bedrageriet, der blev fokuseret på underbygges yderligere af de eksempler, Dorte Kristensen tager op i sin artikel om korruption blandt herredsfogeder.

Det gælder for de fleste artikler i temanummeret, at de fokuserer på sager, hvor det gik galt og loyaliteten svigtede. Der er givetvis kildemæssige årsager til denne prioritering, men ikke desto mindre er det lidt ærgerligt, for det betyder, at diskussionerne af de ydre forordninger i forbindelse med konkrete tilfælde af embedsmisbrug kommer til at fylde meget, og det gør ikke nødvendigvis artiklerne mere spændende. Det skal dog siges, at de forsvar, de anklagede embedsmænd opstiller for sig selv giver et spændende indblik i deres selvforståelse. Dette gælder ikke mindst i den artikel Mette Frisk Jensen har skrevet om Christian Birch. Birch tilhørte i begyndelsen af det 19. århundrede den absolutte top af embedsværket og det danske samfund generelt. Den position brugte han til at bedrage den danske statskasse for et astronomisk beløb. Helt præcist 1.219.800 rigsbankdaler sølv mønt, svarede til 659 gange Birch årlige gage eller mere end statens samlede udgifter til hele den civile centraladministration i et år! Og motivet bag dette utrolige bedrageri? Læs artiklen, Birchs historie er både tragisk og spændende.

Udover de nævnte indeholder korruptionstemaet yderligere én artikel. Lars B. Struwe forklarer, at den danske stat under enevælden i den diplomatiske omgang med udlandet ikke afstod fra at bruge enorme bestikkelsessummer for at nå sine strategiske mål.

Samlet set er temaet om korruption blandt enevældens embedsmænd særdeles vellykket. Særligt interessant er Vejen

Hansens artikel. Udover at fortælle en historie med mange lag formår hun med sin historiske analyse at pege på en aktuel problematik, hvis kompleksitet næppe kan forstås uden dens historiske forudsætninger.

Uden for tema bringes to artikler. Anna Heebøll introducerer grænsesamfundsbegrebet, som ramme om en analyse af forholdet mellem kristne og ikke-kristne i middelalderen. Leon Dalgas Jensen diskuterer historisk sociologisk refleksivitet som et begreb, der i kraft af dets intersubjektive dialogiske karakter, er velegnet som et kernebegreb i historiefagets didaktik i folkeskole og gymnasium.

- Casper Andersen

Gadamer – en stor tænk

Tidsskriftet SLAGMARK stiller skarpt på den tyske filosof Hans-Georg Gadamer, der gennemlevede det 20. århundrede fra den ene ende til den anden, men hvis filosofiske engagement strækker sig langt videre og omfatter hele den vestlige idehistorie. SLAGMARK nummer 40 indeholder både internationale og danske bidrag, der er med til at sætte fokus på Gadamers tænkning.

Gadamer. Slagmark – tidsskrift for idéhistorie, nr 40. Aarhus. 2004. 221 sider. 140 kroner.

Hans-Helmuth Gander sætter i sin artikel 'Selvværen og historie – Gadamers konception af virkningshistorie og virkningshistorisk bevidsthed' fokus på den betydning historien får efter systemtænkningens såkaldte sammenbrud. Historien er medium for identitetsdannelse, det vil sige, at det er igennem historien, at vi forstår os selv og andre. Vi er altid en del af historien. Det betyder, at vi aldrig som mennesker kan træde ud af eller undvige historien, for vi er historien. Modbegrebet til systemtænkning eller til rationaliteten bliver den hermeneutiske erfaring, det vil sige den deri indlejrede tankesammenhæng mellem selvværen og historie. Det er på den baggrund, at Gadamer i sit hovedværk *Arbeit og Metode* udvikler begrebet *virkningshistorie*.

For Gander betyder det i gadamersk forstand, at virkningshistorien, som ethvert forhold mellem fortid og nutid, hvori fortiden ved at spille nutiden sin overlevering i hænde, konstitutivt bestemmer den. Derfor handler det for Gadamer om, at gøre sig klart, at der hvor det gælder om "at forstå et historisk fænomen ud fra den historiske

distance, så ligger vi altid på forhånd under for virkningshistoriens virkninger” (p. 45). I den forstand er vi altid som mennesker underlagt virkningshistorien, som han siger polemisk: ”I virkeligheden tilhører historien ikke os, men vi tilhører den” (p. 214), men det afgørende er, at vi skal blive bevidst om virkningshistoriens virkning.

Mennesket er altså altid og allerede historisk, og det er på den baggrund, at Gander mener, at Gadamer nu fremhæver begrebet horisont. Horisont betegner: ”Det synsfelt, der omfatter og omslutter alt det, der er synligt fra et bestemt punkt” (p. 307). Horisont betyder simpelthen, at man som menneske altid ser tingene, læser eller erkender ud fra et bestemt perspektiv. Når man møder noget, der er fremmed for ens horisont må man sætte sin horisont på spil for på den måde at kunne forstå det andet. Horisonten er på den måde ikke statisk, for så ville det være umuligt for os at forstå noget. Horisonten er bevægelig, men det er ikke muligt fuldstændigt at forlade den, for så er det ikke muligt at forstå. Det forhold illustrerer Gadamer med samtalen som analogi. I en samtale er der et du og et jeg, og der kan kun opstå et samtaleforhold, hvis man anerkender dette du i dets anderledeshed og lader det sige én noget.

Ifølge Gander er det afgørende hos Gadamer, at man må erkende sine grænser som menneske, men det betyder ikke, at man ikke skal inddrage overskridelsen af grænserne i spillet. Således henviser erfaring og historie skiftevis til hinanden i en uophævelig sammenhæng, idet de først konstituerer hinanden i denne vekselvirkning.

Thomas Schwartz Wentzer har Gadammers forhold til Hegel som

omdrejningspunkt i sin artikel ’Gadammers Hegel – den spekulative dimension i Gadammers hermeneutik’. Schwartz peger på, at der er to væsensforskellige fortolkninger af Gadammers reception af Hegel. På den ene side kan man tolke Gadammers Hegel-reception som et opgør. Et opgør med Hegels forestilling om den rene tænkningens bestræbelse på at efterkomme idealet om en begrebsbestemmelse af alt værende. Det skyldes, at den filosofiske tænkningens opgave nu ifølge Gadamer bliver hermeneutikkens opgave. En opgave, der består i at kende sine grænser, men hermed ikke konkludere, at filosofien har nået sin afslutning. Kuren mod den idealistiske metafysiks onde må ifølge Gadamer være hermeneutik. På den anden side kan man også læse Gadammers reception af Hegel ikke som et opgør men som et forsøg på at integrere hermeneutikken i den hegelske dialektik. Ifølge denne læsning er det dialektikken, der stiller krav til hermeneutikken.

Herefter retter Schwartz blikket mod den sidstnævnte tolkning af Gadammers forhold til Hegel. Det drejer sig helt præcist om det, Schwartz kalder den spekulative dimension hos Gadamer, og det er netop denne, som gør Gadammers arbejde til et filosofisk arbejde. Grunden til, at Schwartz kan påpege den spekulative dimension hos Gadamer er, at han mener, at det netop er sproget, der forener Gadamer og Hegel. Det viser Schwartz med den berømte sætning fra *Arbeit und Methode* ”Væren, der kan forstås, er sprog”. Den filosofiske hermeneutiks sprogforståelse genoptager det, som Hegel anså for at være tænkningens rene kraft, men nu med det historiske sprog som medium. Sproget gælder dermed som den ultimative projektflyde, der spejler sit indhold

som sig selv. Det er først i sproget, at både universets meningsfulde struktur og vores erfaring af den formes som en uendelig proces. I *Warheit und Methode* beskriver Gadamer forholdet mellem mennesket og verden som et tilhørsforhold i ”Sproget som midte”. Sproget er altid mediet mellem menneske og verden. Først i og ud fra deres fælles midte kan de to ender, mennesket og verden, isoleres. Hermeneutikkens spekulative dimension findes således i dens sensitivitet over for den kraft i tænkningen som forståelse, der transcenderer den partikulære betydning. Den spekulative dimension består i, at man samtidigt med at forstå noget, begriber sig selv som samhörig med forståelses medium. Altså som en, der kan tiltales og mødes af den historiske overlevering, der er sedimenteret og opretholdt i sproget.

Grænsen for den spekulative dimension går, ifølge Schwarz der, hvor den spekulative dimension metodisk skal bestemmes – det vil sige, give en logisk analyse – af sig selv. For den filosofiske hermeneutik vil fundamentet for det menneskelige verdensforhold altid være en afgrund, det vil sige noget, der på grund af sin enorme dybde umuligt kan begrebsliggøres.

Tidsskriftet indeholder desuden artiklerne: Hans-Georg Gadamer ’Døden som spørgsmål’, Dorthe Jørgensen ’Æstetikens endeligt’, Manfred Frank ’Hermeneutikkens universalitetskrav’, Arne Jørgensen ’Cassirer og Gadamer i dialog’, Sune Liisberg ’Det principielle nederlag som hermeneutisk udfordring’.

I tidsskriftets sidste del har Frank Lassen udarbejdet en bibliografi i udvalgte med henblik på at samle de mest aktuelle udgivelser om Gadamer på dansk, tysk og engelsk. Bibliografien er et rigtig godt

værktøj, når man som gadamerinteresseret skal på jagt i den enorme bunke af litteratur om Gadamer.

Ud over bibliografien byder tidsskriftet også på en stribe anmeldelser, der indeholder aktuelle udgivelser; en artikel af Jens Viggo Jensen med titlen ’Personlige skæbner: Jeg og Vi’ og en artikel af Remo Bodei: ’Personlige skæbner: Epoken for bevidsthedernes kolonisering’.

Kom i gang med at læse – det er en fornøjelse.

- Helle Skovbjerg Karoff

Den nøjede kulturkamp

For Semikolons sidste og for en gammel teolog ret så inciterende 8. nr. var temaet *Kulturkamp*. Man fægtede mod smagsdommere og eticering. Man sloges for humaniora, - dog med det forbehold at humaniora skulle ideologiseres til humanisme, hvad dette flertydige begreb så betyder.

Men humanisme og videnskab er jo spørgsmål om nyttige arbejdsmetoder snarere end om nogen ene saliggørende religion eller en intolerant ideologi, der bl.a. for 117. gang drager til felts mod den kultur, der so oder so repræsenteres af Danmarks så overvældende, men i reglen alt for sagtmødige kristne majoritet, og gennem mere end 1000 år har gennemsvivet og præget vor folkelige identitet.

Denne ejendommeligt muslingeagtige tillukkethed overfor kristendommen, der præger Kulturkampsnummeret, skyldes næppe alene nogen almen glorificering af videnskaben som art frelseslære, men også en forståelig akademisk eksklusivitet, der nok kan sløre blikket for såvel kristendommens betydning for vort folks kultur som for, hvad der er kernen i den kristendom, der her i landet væsentligt møder os i skikkelse af Den evangelisk-lutherske Kirke, som grundlovsfædrene jo i sin tid udråbte til at være Den danske Folkekirke.

Det gør det aktuelt som ”et Kirkens Genmæle” at gøre opmærksom på et nylig udkommet værk, der ikke alene er orienteret ud fra vor Kirkes bekendelsesskrifter, men også af reformatoren, den lærde dr. Luthers akademiske kraftpræstation, skriftet ”Omden trælbundne vilje” (De servo arbitrio) fra 1524.

Det drejer sig om det nordeuropæiske Lutherakademis nyeste udgivelse ”Kristus, Herre i magtens og nådens rige”, Nela

2004. På hen ved 300 sider lægger anerkendte amerikanske og nordeuropæiske videnskabsmænd her med stor enighed og klarhed frem, hvad der er kernen i vor fædrene tro med front mod den moderne ”affaldsteologi” såvel som mod den snigende islamisering af det danske samfund. Denne kerne er hvad Luther i 1538 kaldte ”Der Hauptartikel von Jeso Christo”, nemlig at vi i tro fastholder Bibelens forkyndelse af, at Jesus Kristus ikke kun er et sandt menneske, end ikke blot et ”overmenneske”, men tillige fra evighed sand Gud og dermed en ud af den hellige Treenhed, der er den eneste, sande Gud. Dette kommer måske tydeligst frem i finnen Vaahtorantas opgør med Koranens vrængbillede af Jesus som ”Isa”.

Hermed står vi samtidig overfor spørgsmålet om, hvad der var meningen med, at Gud blev menneske i Jesus Kristus ”undfanget ved Helligånden og født af jomfru Maria”.

Bibelen mange skrifter kan nok tale til os med forskellige røster. Men om dette er det profetiske og apostolske budskab enigt: at pege hen på Jesus Kristus som vor Herre og eneste frelser fra synd og død! Hvor skriften forstås ret, d.v.s. hvor Skriften tolkes ud fra Skriften selv, bliver derfor hele Bibelen vidnesbyrd om sandheden i vore evangeliske fædres fastholden ved forkyndelsen som *Lov og Evangelium*. Heller ikke i dette er Den hellige Skrift uklar. Loven afslører og anklager os. Den viser, at vi intet har fortjent af verdslig eller evig lyksalighed. Tværtimod må vi stadig frygte Guds fordømmelse, den evige fortabelse. ”Lex semper accusat”, sagde Luther. Først gennem troen på Kristus skænkes os ved Helligånden frimodighed, lyst og kraft til at gøre Guds vilje, leve troens nye liv.

Ret forståelse af Skriften får vi altså først, når vi har erkendt vor egen afmagt. Det er ikke Bibelen, men os, der er noget i vejen med. Sålænge som vor af synd og hovmod svækkede forstand holder fast ved sit, er Skriften en uklar, ja lukket bog for os. Netop om dette vil de nordeuropæiske lærde give os besked.

Påvisningen af dette var tillige en hovedsag for reformatorerne. Det er kernen i den lutherske lære om Guds retfærdiggørelse af syndere som os alene ved troen på Jesus. Luther og hans ægte arvtagere som den store amerikanske teolog C. F. Walther ligger helt på denne linie, som vi kan se af gennemgangen af dennes hovedværk "Law and Gospel" fra 1896, der blev en inspiration for amerikansk lutherdom, og hvis liv og teologi er skildret mesterligt af professor Preuss fra St. Louis.

Sammen med de talrige afhandlinger, der indeholdes i den digre bog, bliver den ikke blot et fyrtårn, der vil hjælpe rådvilde og måske om emnet ikke særlig oplyste mennesker til at finde kursen bort fra absolutisering af videnskaben og ideologisering af sensualismen, men også et advarselsskridt mod at lade sig forlede af populære, politiske lokketoner, der såmænd også søger at gøre sig gældende indenfor Kirken, så man ønsker at udviske Kirkens bekendelse til Kristus som vor eneste frelser, der skænker os nåde og oprejsning gennem forkyndelsens ord og de hellige sakramenter. Som svenskeren Gunnar Rosendal i sin tid sagde det med umisforståelig klarhed: "Luthersk kristendom er nådemiddelskristendom!"

- Helge Haystrup

En religiøs tager til genmæle

Replik til Mikkel Wallentins artikel 'Etik og religion kan adskilles - Gak til myren', Semikolon årg. 4, nr. 8, 2004.

Mikkel Wallentin er en irriteret og forarget mand. Han mener, at han længe nok stiltiende har set til, mens "religiøse" mennesker har opbygget systemer, beroende på vrangforestillinger om, hvordan verden hænger sammen. Det fremmeste udtryk for det, som man fornemmer virkelig er en torn i øjet på Wallentin, er statskirken, som han mener bør afskaffes, fordi dens opretholdelse udelukkende beror på konservatisme, og fordi den er diskriminerende, når den i sin varetagelse af offentlige, administrative opgaver, tvinger folk fra den virkelige verden til, i hvert fald ved deres børns indregistrering, at komme i kontakt med den. Wallentin bedyrer, at ved endt læsning af hans artikel, vil man være ganske enig med ham i, at statskirken bør afskaffes.

Lad mig for det første sige: jeg er ikke overbevist! Og det skyldes ikke mindst, at Wallentin, efter at have sat en diskussion i gang om forholdet mellem stat og kirke, nu helt forlader emnet, for at tale om bl.a. forholdet mellem etik og religion, den fri vilje og religionens og etikens herkomst. Disse temaer udfoldes på små 4 sider, og man fornemmer at Wallentin dermed føler, at de er udtømt for videre diskussion, da han nu har blotlagt for os alle, hvordan verden i sin kompleksitet hænger sammen. Bl.a. kan vi mennesker efter sigende lære meget af at se på, hvordan myren lever (!).

Jeg kan ikke i tilstrækkelig grad udtrykke min indignation over, hvordan Wallentin har valgt at gribe disse emner og en diskussion af dem an. Han har på forhånd stykket sin

diskussionspartners argumenter sammen efter forgodtbefindende, hvorefter han i en bedrevende tone piller dem fra hinanden, og triumferende rækker armene i vejret, fordi al "religiøs" snak nu for eftertiden - med Wallentins analyser in mente - må afskrives som naiv og som uden kontakt med den verden og virkelighed, vi i dag lever i.

Jeg anerkender fuldt ud vigtigheden af at diskutere disse emner, men hvis det skal være med Wallentin som diskussionspartner, må denne melde sig ind i kampen på en anstændig, saglig og videnskabelig redelig måde, hvor han først og fremmest viser sig i stand til at håndtere komplekse emner på en langt mere nuanceret måde - eller i det mindste anerkender, at andre, f.eks. de "religiøse", er i stand til det!

Jeg vil ikke gå nærmere ind på de enkelte emner her. Men én ting føler jeg mig nødsaget til at kommentere, nemlig Wallentins forsøg på at citere Kierkegaard. Ifølge Wallentin skulle Kierkegaard *vistnok* have sagt, at ikke en spurv falder til jorden, uden det er Guds vilje. Jeg tvivler stærkt på, at Kierkegaard nogensinde skulle have sagt dette. Til gengæld ved jeg, at der i Matt. 10, 29 står: "Sælges ikke to spurve for en skilling? Og ikke én af dem falder til jorden, uden at jeres fader er med den". Det turde være overflødigt at fremhæve forskellen: I Wallentins pseudo-citat bliver Gud ikke til at skelne fra en utilregnelig satan. I Jesu ord i Matthæus' udlægning er Gud en kærlig fader, der er med sine skabninger hvad end, der hænder dem. Dette eksempel på, hvordan Wallentin selv bygger sin diskussionspartners argumentation op efter forgodtbefindende, for derefter selvsikkert og belærende at pille den fra hinanden, afspejler meget godt tonen i artiklen og dens opbygning. Til det må siges: det er

ikke godt nok! Det er usagligt og afslører en mangel på respekt for andres evne til at reflektere over komplekse problemstillinger, der i sidste ende falder tilbage på artiklens forfatter selv. Jeg håber, du kan gøre det bedre, Mikkel Wallentin. Hvis du stadig vil tale om forholdet mellem stat og kirke, etik, religion mv., så vil jeg gerne indgå i en debat med dig. Tonen og tilgangen skal blot være en anden!

- Maria Louise Møller

Ikke en myre falder til jorden...

Duplik til Maria Louise Møller

Stud. theol. Maria Louise Møller er blevet så irriteret over mit indlæg i Semikolon nr. 8, at hun har skrevet et modindlæg. Det er jeg taknemmelig for. Debat er godt. I essayet argumenterer jeg for, at vi skal afskaffe statskirken. Overvejelserne omkring statskirken følger i mit indlæg to beslægtede spor.

Først og fremmest mener jeg, at vi skal passe på vores fredelige samfund og hævder, at stabile samfund kun findes, hvor der er tillid mellem mennesker, eller hvor rå magt holder tingene på plads. Jeg er tilhænger af den første løsning, og her mener jeg, at vi bør have blik for, at statskirken ikke længere repræsenterer så stor en del af befolkningen, at den beforder den stabilitet som den måske tidligere har gjort. I mit første indlæg skrev jeg: "En forstørret sandbanke i Nordeuropa [kan] blive et af verdens rigeste samfund, mere eller mindre alene i kraft af, at vi har været så heldige (eller dygtige til) at få skabt en selvforstærkende tillid til hverandre. Men tillid er et skrøbeligt stof, som man skal værne om og udvikle. I en tid,

hvor der, hvad enten man bryder sig om det eller ej, er stigende religiøs pluralisme, er en statskirke ikke længere løsningen. Den er del af problemet.”

Desværre berører Maria Louise Møller i sit modsvar overhovedet ikke det spørgsmål. Det kunne ellers være interessant at høre en teologistuderendes holdning til dette.

Det andet argument omhandler, hvorvidt religion, som bl.a. Jan Lindhardt har hævdet, er en nødvendighed for opretholdelsen af et samfund overhovedet. Jeg mener, at man bør skille stat og kirke ad, hvis det er muligt, på grund af ovenstående, og i overvejelserne om, hvorvidt det overhovedet er muligt, mener jeg faktisk, selvom Maria Louise Møller synes, at det tåbeligt (hun fægter i hvert fald med udråbstegn), at vi kan lære noget af at gække til myren. Myrer har samfund, og derfor er det interessant i forhold til Lindhardts hypotese at spørge, om myrer nødvendigvis derfor har religion. Gorillaer har samfund, og derfor er det interessant at spørge, om gorillaer er religiøse. Mener jeg, Maria Louise Møller forklarer ikke, hvorfor det ikke er interessant.

Det eneste eksempel på, at jeg tager fejl, som Maria Louise Møller kommer med, er, at jeg citerer Kierkegaard for, at gud har en mening med selv de mindste ting, i dette tilfælde spurve (det kunne også have været myrer), hvilket angiveligt står i Biblen, hvorfor Kierkegaard næppe kan kræve copyright på udtalelsen. Jeg befinder mig netop nu i London, tusind kilometer fra både min Kierkegaard og min Bibel, så jeg kan ikke gå ind i en debat om, hvem der har sagt hvad. Om citatet står det ene eller det andet sted, er sådan set også ligegyldigt. Citatet repræsenterer, hævder jeg, et religiøst kernestandpunkt, nemlig at der er en

guddommelig plan med verdens eksistens. I mit essay skrev jeg: ”Religionen har nemlig generelt i min naive optik to overordnede formål: At trøste og at moralisere. Trøst får den religiøse ved at få at vide, at der er en mening med galskaben: Ikke en spurv falder til jorden, uden at det er Guds vilje, siger Kierkegaard vistnok. Så hvis jeg får kræft i morgen, så er der nok også en plan med det, selv om den ved gud kan være svær at få øje på. Det moraliserende er afledt af det trøstende. Hvis religionen har ret, når den hævder, at der er en mening, så må det vel også være religionens håndhævere, hvis nogen, som har ret til at udtale sig om den konkrete iscenesættelse af den dennesidige del af det guddommelige plot.”

Det ville være mere interessant at høre Maria Louise Møllers mening om det konkrete indhold af denne, synes jeg selv, ret klare fortolkning af religiøsitet. Hvor tager jeg fejl? Hvor er det, at argumentationen halter? Hvad er det, Gud kan, ud over at trøste og moralisere? Hendes egen beskrivelse af gud passer f.eks. perfekt med min fortolkning: ”Gud [er] en kærlig fader, der er med sine skabninger hvad end, der hænder dem.” Jeg har allerede en sådan fader. Han bor sammen med min mor. Hvad skal jeg med to? Hvad skal samfundet med statskirken?

- Mikkel Wallentin

Alle artikler er tilgængelige på
www.semikolon.au.dk

Desuden kan Semikolon nr. 7 og nr. 8 kan stadig rekvireres ved afhentning på Center for Semiotik eller ved at sende en frankeret svarkuvert (20,-) til:

Semikolon;
Center for Semiotik,
Niels Juels Gade 84
8200 Aarhus N

Paw Hedegaard Amdisen

Cand. mag. Idéhistorie, Film og Tv, e-mail: pawfilosofihistorie@hotmail.com

Casper Andersen

Stud. mag. Idéhistorie og Videnskabsstudier, e-mail: casperjohn46@hotmail.com

Kåre Blinkenberg

BA Idéhistorie, stud. mag. Idéhistorie og samfundsfag, Aarhus Universitet,
e-mail: kaareblinkenberg@hotmail.com

Helle Ina Elmer

Cand. jur., Ph.d.-stipendiat ved Juridisk Fakultet, København, e-mail: Helle.Ina.Elmer@jur.ku.dk

Claus Festersen

Cand. scient. i matematik og filosofi med grundfag i fysik, e-mail: clausfestersen@hotmail.com

Helge Haystrup

Dr. Theol. og Æresdoktor ved Københavns Universitet. Forfatter til 15 binds værket: Augustin studier

Hans Henrik Hjermitselev

Cand.Mag. i Idéhistorie og Videnskabsstudier, Ekstern lektor Afdeling for Idéhistorie, Århus Universitet
e-mail: hanshenrik@hjermitselev.dk

Helle Skovbjerg Karoff

Stud.mag. i Idéhistorie, e-mail: stud19990101@mail.hum.au.dk

Rasmus Kolby Kristiansen

Stud. mag. Idéhistorie, Æstetik og kultur, Århus, e-mail: rasmus_kolby@hotmail.com

Klaus Holleufer

Stud. mag. Idéhistorie, Århus, e-mail: klauz_h@hotmail.com

Maria Louise Møller

Stud. theol., e-mail: mariamarolle@yahoo.dk

Nis Nicolaisen

Stud. jur., Juridisk Institut, Årh, e-mail: nis755@hotmail.com

Jacob Orquin

Stud. mag. Idéhistorie og Kognitiv Semiotik, Årh, e-mail: orquins@orquin.dk

Esther Pascual

Ph.d.-stipendiat ved Netherlands Graduate School of Linguistics, e-mail: e.pascual@let.vu.nl

Lars Gorzelak Pedersen

Cand. mag. Idéhistorie, Film og Tv, e-mail: larsgorzelak@yahoo.dk

Jakob Simonsen

Stud.mag. Kognitiv Semiotik, Årh, e-mail: jakobsimonsen@hotmail.com

Frederik Waage

Stud. jur., Årh, e-mail: frederikwaage@gmail.com

Mikkel Wallentin

Cand.mag. i Dramaturgi og Semiotik, Ph.D studerende ved Center for Semiotik & Center for Funktionelt Integrativ Neurovidenskab, Århus, email: semmw@hum.au.dk

SEMIKOLON;

Sjællandsgade 28
8000 Aarhus C
+45 22 17 86 21
e-mail: orquins@orquin.dk

REDAKTION

Jacob Orquin(ansv.)
Andreas Bok Andersen (produktion)
Stefan Gaarsmand Jacobsen
Rasmus Kolby Kristiansen
Hans Henrik Hjerimitslev
Helle Skovbjerg Karoff
Casper John Andersen
Bue Rübner Hansen
Jakob Simonsen
Klaus Holleufer

PRODUKTION

Det Humanistiske Fakultets Trykkeri
Århus Universitet, Bygn. 328
DK-8000 Århus C
Oplag. 500 eks

Udgives med støtte fra
Århus Universitets Forskningsfond

SEMIKOLON; modtager gerne indlæg af enhver slags. Indlæg kan sendes per mail i word/RTF-format; tegninger/illustrationer seperat. Redaktionen påtager sig intet ansvar for indsendt materiale. Næste deadline 1. marts 2005. Til www.semikolon.au.dk ingen deadline.

artikler

Redaktionen s 3

Paw Hedegaard Amdisen s 6

Magtstridens konstans
Machiavelli: Begivenhed, virkning, aktualitet

Kåre Blinkenberg s 20

"Even Better Than The Real Thing"
- en analyse af forholdet mellem marketing og det postmoderne

Nis Nicolaisen s 38

Dommerfilosofi

Jacob Orquin s 47

Cognitive Implications in Estab-
lishing Danish City Court Trials

Helle Ina Elmer s 55

Den juridiske ejendomsret

Esther Pascual s 71

Triadic questions in court: A case
study

Frederik Waage s 93

Juridisk fortolkning som middel
for magthaverne

boganmeldelser

tidsskriftreview

polemik